

X 214.056

SUZANNE E. EVANS

ELFELEJTETT BŰNÖK

A HOLOKAUSZT ÉS A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ EMBEREK

BENGT LINDQVIST ELŐSZAVÁVAL

A fordítás alapjául szolgáló eredeti mű:

SUZANNE E. EVANS: **Forgotten Crimes**

The Holocaust and People with Disabilities With a Preface by Bengt Lindqvist

Ivan R. Dee, Chicago, 2004

Sorozatszerkesztő: Könczei György

Fordította: Vándor Judit

Szakmai szempontból ellenőrizte: Könczei György

Olvasószerkesztő: Molnár Gabriella

Tervezőszerkesztő: Durmits Ildikó

© Suzanne E. Evans

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001114002

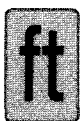

Minden jog fenntartva. A jogtulajdonos előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos e kiadvány egészét vagy részeit bármilyen (elektronikus vagy mechanikus) eljárással másolni, beleértve a fénymásolást, a számítógépes rögzítést, az adatbankban való tárolást és felhasználást is.

ISBN 978-963-284-168-7

A kiadásért felelős Szabó Ákosné dr., az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar dékánja, valamint Hunyady András, az ELTE Eötvös Kiadó igazgatója.

Nyomdai munkák: Multiszolg Bt.

X 214056

FOGYATÉKOSSÁG ÉS TÁRSADALOM KISKÖNYVTÁR 1.

ELFELEJTETT BŰNÖK

TARTALOM

Sorozatszerkesztői előszó	7
Köszönetnyilvánítás	9
Bengt Lindqvist előszava	11
Bevezető	13
1. A gyermekgyilkolási program	17
2. A „felnőtteutanázia” T4 programja	29
3. Fajvédelem, a náci orvosok és a sterilizálási törvény	59
4. Az elkövetők és a kollaboránsok	75
5. A gyilkosságok után	83
6. Emlékezni kell	95
Névmutató	97
Tárgymutató	102
A táblázatok listája	111
A képek jegyzéke	112

Rendkívül nehéz és sokat (de nem eleget) vitatott területhez nyúlt könyvünk jogász és újságíró szerzője, Suzanne E. Evans. Ezt teszi most olvasói számára hozzáférhetővé az ELTE Bárczi kara és az Eötvös Kiadó. Ideje volt már a megjelentetésnek, mivel Magyarországon mostanáig még nem jelent meg olyan publikáció, amely a fogyatékossgal élő embereket érő holokausztot, az őket ért aktív, megtervezett népi társadalmi programot és annak következményeit tárgyalná – elemző és megfelelően adatolt formában.

Miközben betűket látunk itt a papíron, ez az a terület, ahol elfogy, semmivé válik a szó. Ez az a terület, amelytől kezdve mégis elcsuklik a hang, megszűnik a költészet, értelmét veszíti a vers, ahonnét az ember-volt borotvaélen áll már, ahol a szerző, a kétszeresen is kezdő történész munkája is akadozik csupán. *Elvész az ember*. Elvész itt, mert szavaszakad, s elvész, mert messzire viszi őt a füst – anno. A saját füstje.

Százezrekben mérhető a fogyatékos emberek vesztesége a náci Németországban, és a környező, a holokauszt által érintett országokban. Testi és intellektuális fogyatékossgal élő emberek elszállítottak Németországba és öltek meg szisztematikusan, részben kifejezetten az ő összegyűjtésükre és elpusztításukra szakosodott különleges „kórházakban”. Külön gyermekgyilkolási programja is volt ám a náci Németországnak, működő program, a nevezetes T4-es, ún. felnőtt-eutanázia program, de ott volt akár a sterilizálási törvény is, amelynek keretében óriási számban sterilizáltak fogyatékossgal élő embereket. (Sterilizálási törvények a XX. század során számos országban voltak érvényben, Norvégiától az Amerikai Egyesült Államokig).

A könyv olvastán felsejlik előttünk az az ideológia is, amely alátámasztani kívánta a menetrendszerű, sietős pontossággal elvégzett, „igazi szép” misszionárius feladatként értelmezett gyilkolást. Az az ideológia, amely részben az árja, azaz a német felsőbbrendűségen, részben pedig egy egészen sajátos, teljességgel lemeztelenített *költséghatékonyságon* alapult és azt igyekezett igazolni. Egyszerűen visszaidézve most: ha nem költünk a fogyatékos gyermekekre, ha nem költünk a fogyatékos személyre, ha nem képzünk szakembereket, hogy fejlessze őket, hanem inkább elpusztítjuk őket, akkor ennek az elpusztításnak a költsége messze alatta marad majd annak a költségnek, amennyivel a fogyatékos emberek társadalomba való beilleszkedése, a társadalomban való egész emberként való működése kerülné.

A könyv utolsó fejezete az *Emlékezni kell* címet viseli. Ma, amikor az egész világra vonatkozó nemzetközi jogi egyezményként az ENSZ-nek a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezménye már a kezünkben van – az az egyezmény, amely megtiltja az ilyenfajta „eutanáziát”, megtiltja az ilyenfajta sterilizációt, de ezen túlmenően mindenféle kínzást és erőszakot is a fogyatékos emberekkel szemben, s ezen túlmenően az ő kényszergyógykezelésüket, intézetbe kényszerítésüket, az ő hozzájárulásuk nélküli különféle kezelésüket is, *még ma is emlékeznünk kell*.

Ezt az emlékezést segíti fenntartani jelenlegi kötetünk, amely az ENSZ korábbi speciális jelentéstevőjének, az egykori svéd parlamenti képviselőnek, Bengt Lindquistnek az előszavával jelenik meg, a *Fogyatékossgtudományi Kiskönyvtár* részeként. Annak idején, a törpenövésű emberekkel együtt, Lindquist, aki *nem lát*, szintén mehetett volna a füstbe?

Budapest, 2010 augusztusában

Könczei György

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A Disability Rights Advocats (DRA), magyarul a Fogytékossági Képviselek nevű szervezet szeretné köszönetét nyilvánítani az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériumának, amiért erkölcsileg és anyagilag támogatta munkájukat. Segítség nélkül ez a könyv nem jöhetett volna létre.

A DRA nonprofit szervezet, fogyatékossggal élő személyek tartják fenn és vezetik, s a fogyatékossggal élő emberek érdekében jött létre. A szervezet központja Oaklandben, Kaliforniában található, és irodája van Magyarországon, Budapesten. A szervezet feladata, hogy szót emeljen a fogyatékossggal élő emberekért, és ezzel biztosítsa teljes részvételüket a társadalom életében, helyi, nemzeti és nemzetközi szinten. A DRA hozta létre a Fogyatékossholokauszprojektet, amelynek célkitűzései: 1) megtörni a fogyatékossggal élő emberek holokauszvégtetét övező csendet, 2) felhívni a figyelmet a fogyatékossggal élő emberek jelenlegi kétségbeeső helyzetére, 3) feldolgozni a holokausz közös történetét annak érdekében, hogy jobb együttműködés alakuljon ki a fogyatékossggal élő emberek szervezetei között és 4) kimutatni a holokausz előtti náci ideológia és a jelenlegi negatív attitűdök közti kapcsolatot, hogy felhívja a figyelmet a fogyatékossggal élő személyek létező megfélemezésére.

Fogyatékossholokauszprojektje keretében a DRA holokauszttúlélőkkel és történészekkel készített interjút, a legnagyobb levéltárakban őrzött dokumentumokat nézte át, elemezte a fogyatékossggal élő emberek ellen a náci korszakban elkövetett kegyetlenkedésekről szóló hozzáférhető adatokat. Ez a könyv azokat a rémtetteket tárja az olvasó elé, amelyeket a holokausz idején fogyatékossggal élő embereknek kellett elszemnedniük, és bemutatja, milyen központi helyet foglalt el Hitler gondolkodásában a fogyatékossggal élő emberek kizsákmányolása és megsemmisítése.

A DRA a Fogyatékossholokauszprojektben kifejtett segítségükért és támogatásukért köszönetet mond a következő magánszemélyeknek és intézeteknek: Center for Independent Living, Szófia, Bulgária; De juRe Alapítvány, Budapest, Magyarország; Disabled Persons International, Winnipeg, Manitoba, Kanada; Equal Ability Limited, Yorkshire, Anglia; German Council of Centers for Self-Determined Living of Disabled People – ILS e.V., Kassel, Németország; Legal Advocacy for the Defense of People with Disabilities, Tokió, Japán; World Institute on Disability, Oakland, Kalifornia, USA; Berkeley Center for Independent Living, Berkeley, Kalifornia, USA; California Foundation for Independent Living Centers, Sacramento, Kalifornia, USA; Computer Technologies Program, Berkeley, Kalifornia, USA; Disability Rights Education and Defense Fund, Inc., Berkeley, Kalifornia, USA; Independent Living Resource Center of San Francisco, San Francisco, Kalifornia, USA; National Federation for the Blind, Baltimore, Maryland, USA; Jewish Deaf Community Center, Los Angeles, Kalifornia, USA; Canadian Centre on Disability Studies, Winnipeg, Manitoba, Kanada; Avocado Press, Louisville, Kentucky, USA; Adrienne Asch professzor; Laura Eichhorn; Henry Enns; Edwin Epstein dékán; A. Freehling rabbi; Henry Friedlander professzor; Jonathan Friedman; Hugh Gregory Gallagher; Robin Gerber; Robert Gnaizda; Herbert Günther; Hurst Hannum professzor; dr. Kálmán Zsófia; Deborah Kaplan; Karen Kaplowitz; Patricia Kirkpatrick; Bengt Lindqvist; Paul Longmore professzor; Paul Miller biztos, Sybil Milton; Sandy O'Neill; Kapka Panayotova; dr. Adolf Ratzka és Harilyn Rousso, valamint még sokan mások.

Laurence W. Paradis
igazgató

Sid Wolinsky
a peres ügyek igazgatója

Shawna Parks
nemzetközi koordinátor

A fogyatékossgal élő személyek dehumanizálása nem a holokausztal kezdődött és nem is ért véget a náci bukásával. Bár Hitler Németországa jelent a legszervezettebb és legmesszebbre menő próbálkozást arra, hogy eltörölje a Föld színéről a fogyatékossgal élő embereket, ám ez visszatükrözi mindazt, ahogyan a fogyatékossgal élő emberekkel az emberiség egész történelme során bántak. Sajnos a társadalom régóta szegregálja és marginalizálja a fogyatékossgal élő embereket, alapvetően nem produktívnak, náci szóhasználatlálve „haszontalan kenyérpusztítóknak” definiálja őket. Gyakran önbeteljesítő profécia lehet a fogyatékossgal élő emberek megbélyegzése, s az, hogy tehernek, a társadalom felesleges tagjainak mondják őket. A diszkrimináció sok más formájához hasonlóan bizonyos embereket alsóbbrendűnek bélyegeznek, majd e bélyeg alapján korlátozzák iskoláztatásukat, munkához való jogukat és életlehetőségeiket. A társadalom nem ismeri fel ezt az ördögi kört, hanem emberek veleszületett tulajdonságaként, nem pedig a társadalmi korlátok és a diszkrimináció eredményeként kezeli a jelenséget.

Miként történhetett, hogy a náci korszakban ilyen végletessé fajult a helyzet? Miként válhatott üldözöik szemében a fogyatékossgal élő emberek élete oly értéktelenné, hogy a kategorikus megsemmisítés célpontjai lettek? A holokausztkutatók becslése szerint százezrekre tehető a náci által meggyilkolt fogyatékos férfiak, nők és gyermekek száma. Hogyan alakult ki az a viselkedésminta, aminek eredménye ilyen tetteket szült?

Ezek a kérdések se nem történelmie, se nem akadémikusak. A náci propaganda megbélyegezte a fogyatékossgal élő embereket, ez a magatartás átította a németországi orvostársadalmat, és szégyenletes módon a fogyatékos személyeket visszataszító lényeknek tartotta. Ez a szemlélet sajnos régi és mindent átható történelmi örökség része. Mind a mai napig világszerte közvetlenül meghatározza a fogyatékossgal élő emberek helyzetét. Ma is milliónyi fogyatékossgal élő nő, férfi és gyermek van kitéve ugyanolyan elszigeteltségnek, kirekesztésnek, negatív sztereotípiának, mint amik annak idején lehetővé tették az „eutanázia” névvel leplezett gyilkosságokat is.

A testi, szenzoros és szellemi károsodással élő emberek világszerte jórészt kikényszeríthető jogok nélkül élnek. Azért küszködnek, hogy valamennyi méltósággal élhessenek egy olyan világban, amely szó szerint és átvitt értelemben is elérhetetlen számukra. A negatív attitűd gyakran áthághatatlan akadályt állít eléjük, nem élhetnek függetlenül, nem tanulhatnak, nem kapnak munkát, nem házasodhatnak, nem lehetnek gyermekeik. A fogyatékossgal továbbra is olyasmi, amit vagy el kell rejtteni, vagy helyre kell hozni. A legjobb esetben jótékonyssággal vagy szánalom tárgyává válik. Ezért a fogyatékossgal élő emberek elleni náci kampány elemzése információ lehet jelenlegi témákról folyó párbeszédünkhöz, és meglátásokkal járulhat hozzá a fogyatékossgal élő embereknek a szegregáció és a marginalizáció ellen folytatott küzdelemhez.

A mai politikáknak is sarokköve a „tökéletlen” emberi lény fogalma valamint a fogyatékossgal élő emberek „hasznavehetetlensége” és „értéktelensége”, ami oly központi szerepet játszott a náci programokban. És ez a felfogás az alapja azoknak a rendkívül érzékeny témákról folyó vitáknak, amilyen a géntesztelés, a segített öngyilkosság és az egészségügyi ellátás. Csendben bekúszik a biztosításhoz való hozzáférést és a munkahely megfelelő átalakítását illető politikákról folyó vitákba és jogi döntésekbe. A témák bármelyikéről folyó diskurzus tele van a fogyatékossgal élő ember eredendő értékéről és potenciális hozzájárulásáról szóló feltételezésekkel. Egy olyan világban, ahol komolyan vitatkoznak azon, megölhet-e orvos bárki

újszülöttet pusztán azon az alapon, hogy fogyatékossgal jött a világra, és ez „etikai” vitát jelent tudósok és orvosok között, nos, egy ilyen világban sem elfelejteni, sem figyelmen kívül hagyni nem szabad a náci kísérleteket. Epp ellenkezőleg, a holokausztból fontos meglátások és figyelmeztetések vonhatók és vonandók le, különösen akkor, amikor tudósok vagy politikusok ítélik meg az emberi élet minőségét.

E történelmi háttérrel, annak szégyenteljes örökségével, s az általa keltett megkerülhetetlen kérdésekkel összevetve kezdetűk megérteni a náci fogyatékosgyilkolásának lidéres valóságát. Ez a könyv részletesen ismerteti a gyilkosságok történetét, és ezzel felmérhetetlenül segíti ennek megértését. A DRA-nak köszönettel tartozunk, hogy létrehozta ezt a fontos kötetet, amely segíthet mindannyiunknak megérteni és napirendre tűzni a fogyatékossgal élő emberek üldözését és mellőzését, annak minden formájában. Az *elfelejtett bűnök* jelentős és nagyon időszerű hozzájárulás ahhoz a vitához, hogyan juthatnak el a történetesen fogyatékossgal élő személyek az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok gyakorlásáig. És mindenek fölött ez a könyv meggyőző bizonyítékkal szolgál arra, hogy a fogyatékossgal élő személyek emberi jogait hatékonyabban kell szorgalmazni, védeni és felügyelni.

BENGT LINDQVIST

*1994 és 2002 között az Egyesült Nemzetek Szervezetének
fogyatékossgügyi különleges megbízottja, speciális jelentéstevője*

BEVEZETŐ

1939 és 1945 között a náci hatalom az úgynevezett „eutanáziaprogramok” keretében mód-
szeresen gyilkolta a fogyatékossgal élő gyerekeket és felnőtteket. Ezeket a programokat arra tervezték, hogy a náci fajelmélet szerint a német faj „egészségét” és „tisztaságát” fenyegető, fogyatékossgal-élő-embereket-megsemmisítsék. A tiszta „árja” faj megteremtésének feltételeként megsemmisítésre ítélt emberek első kategóriájába tartozott az úgynevezett *Ausschuss-kinder-sokaság*, „a kítaszított gyerekek”, azaz azok a gyerekek, akik feltételezetten örökölhető fogyatékossgal születtek. Hitler 1939 őszén kiadott rendelete után a németországi orvosoknak, ápolóknak, egészségügyi tisztviselőknek és bábáknak fizetség ellenében kötelességük volt jelenteni, ha olyan újszülöttel illetve három évesnél fiatalabb kisgyerekkel kerültek kapcsolatba, aki „mentális retardáltság” vagy testi deformitás jeleit mutatta. Ezeknek az információknak az alapján azután egy „orvosszakértő” bizottság döntötte el, hogy a gyerekek közül ki maradhat életben, és kinek kell meghalnia. A halálra választottakat a szüleiktől vagy az otthonokból a gyerekgyilkolási osztályra szállították. Megérkezésük után nem sokkal halálos injekciót kaptak, vagy az úgynevezett „éhezőházakba” kerültek, ahol lassú kínok között halálra éhezették őket.

Hitler *völkisch* (népi) államról szőtt víziójában központi helyet kapott, hogy Németország szabaduljon meg a fogyatékossgal született gyerekektől. Mivel Németország jövőjét a gyerekek jelképezték, Hitler úgy gondolta, a faji „tisztaság” elérésének első és legfontosabb lépése a mentálisan és testileg „defektes” gyerekek megsemmisítése. A kutatók között nincs egyetértés abban, hogy a náci uralom ideje alatt hány fogyatékossgal élő gyereket semmisítettek meg, de a legtöbben egyetértenek abban, hogy ez a szám 5 ezer és 25 ezer között lehetett.

Amikor a fogyatékossgal született gyerekek megsemmisítése már folyamatban volt, dr. Karl Brandt és Philipp Bouhler, a gyermekmegsemmisítési program két felelőse megkérte Hitlert, hogy rendeletben terjessze ki a németországi orvosok jogát arra is, hogy „kegyes halálba” segítsék az összes olyan németországi polgárt, aki „gyógyíthatatlan” betegségben vagy fogyatékossgban szenved. 1939 októberében Hitler aláírta a rendeletet, és nem sokkal később a náci hivatalnokok a krónikus betegekkel foglalkozó összes német kórházba, elmeotthonba és intézménybe kérdőíveket és bejelentőlapokat juttattak el. A formanyomtatványokon a kórházi dolgozóknak többek között minden skizofrén, epilepsziás, béna vagy agyhártyagyulladásos, Huntington-kóros vagy súlyos testi deformitással élő személyt jelenteniük kellett. Az így begyűjtött információk révén a náci orvosok a gyerekgyilkosságokéhoz hasonló program alapján döntöttek el, hogy kik azok a betegek, akiket meg kell ölni. A halálra kiszemelt embereket a hat hivatalos „eutanáziaközpont” egyikébe szállították, ahol a hatalmas, zuhanyozónak vagy „terápiás inhalálónak” álcázott termekben elgázosították őket. 1940 januárja és 1941 augusztusa között legkevesebb 275 000 fogyatékossgal élő németországi embert végeztek ki a náci uralom Aktion T4 „eutanáziaprogramja” keretében. A programot a berlini Tiergartenstrasse 4. számú épületben lévő központi irodákról nevezték el.

Annak ellenére, hogy igyekeztek leplezni a T4 program valódi célját, a titok végül kiszivárgott. A személyzet néhány tagja „munka” után a helyi kocsmában beszélt a gyilkosságokról, női

* Az eutanázia szónak sokféle jelentése van a mai társadalmakban. De semmiképpen nem jelentheti azt, amit a náciak értettek alatta. Ezért az eutanázia, az eutanáziaprogram kifejezéseket a magyar kötetben mindenhol idézőjelbe tettük. Ugyanez a szemlélet vezetett bennünket más, esetleg félreérthető kifejezéseknél (például tudományos kísérlet, idióta stb.) is – az olvasószerkesztő megj.

hajcsatok kerültek azokba az urnákba, amelyekben a meggyilkolt férfiak hamvait küldték haza a hozzátartozóknak, a halál okának vakbélgyulladást írtak, noha a beteg vakbélét már jóval korábban kivették. 1941 nyarára aggódó szülők és papok egész Németországban nyilvánosan tiltakoztak a gyilkosságok ellen. 1941. augusztus 3-án például Clemens August Graf von Galen püspök gyülekezete előtt részletesen beszámolt mindarról, amit a gyilkosságokról tudott. Nagyjából ugyanebben az időben a gyászoló szülők bíróságokhoz fordultak, illetve nyílt közleményt tettek közzé a helyi újságokban, amelyben beszámoltak róla, hogy gyermekeik titokzatos betegségeken hirtelen és váratlanul meghaltak a náci orvosok „gondoskodó” kezei között.

A nyilvános kritikára válaszul 1941. augusztus 24-én Hitler elrendelte, hogy a hat hivatalos „eutanáziaközpontban” azonnal vessenek véget a „kegyes gyilkosságoknak”. A hivatalos tiltás ellenére a náci rendszer továbbra is folytatta a fogyatékossgal élő személyek megsemmisítését, csak más helyszíneken és más módszerekkel. A decentralizált tömeggyilkosságok idején, amit időnként „vad eutanáziának” neveztek, a náci orvosok önkényesen döntöttek el, hogy melyik beteg éljen, és melyik haljon meg. A válogatás nélküli tömeggyilkosság tehát az általános kórházi gyakorlat részévé vált, hiszen több százezer fogyatékos személyt lőttek le, égettek el, fagyasztottak, éhezettek, kínoztak halálra vagy mérgezték meg Németországban, Ausztriában és a megszállt övezetekben.

Mindeközben, Hitler tiltó rendelkezésével szinte egyidejűleg Aktion 14f13 kódnevvel új gyilkolási programot dolgoztak ki, hogy a túlszűfolt náci koncentrációs táborokból „kigyomláják” az összes „aszociális” foglyot, akik túl betegek vagy túl fogyatékosak ahhoz, hogy dolgozzanak. Gyors orvosi vizsgálat után a kiválasztott rabokat a közeli gyilkolási központokba szállították, ahol elgázostották őket csupán azért, mert munkaképtelenek voltak.

De még a T4 és az Aktion 14f13 programok előtt megkezdődött a pszichiátriai betegek lemészárlása a porosz tartományokban, a megszállt Lengyelországban és Szovjetunióban. 1939. szeptember 29. és november 1. között például egy különleges Einsatzgruppen-egység a lengyelországi Bomberg terület elmeotthonainak 3700 lakóját mészárolta le. 1939 decembere és 1940 januárja között különleges SS-egységek Lengyelországban 1558 „elmebeteg” gázostottak el az erre a célra kifejlesztett gázosító teherautókban, hogy így teremtsenek helyet a várható háborús sérülteknek és a katonai barakkoknak. 1945-re a náci rendszer összesen 750 000 fogyatékossgal élő embert gyilkolt meg.

A tömeggyilkosságok mellett a náciak közel félmillió fogyatékossgal élő németországi személyen hajtottak végre kényszersterilizálást az örökletes betegségek megelőzését célzó törvény alapján. A németországi kormány ezt a törvényt 1933 júliusában hagyta jóvá. A törvény előírta, hogy a „feltehetőleg” örökletes betegségekben szenvedő betegeken kényszersterilizálást kell végrehajtani. Ilyen betegségnek számított a gyengeelméjűség, a skizofrénia, a mániás depressziós pszichózis, az örökletes epilepszia, a Huntington-kór, az örökletes vakság, az örökletes siketség és a testi deformitás. Rájuk kényszerített, ráadásul kontárul elvégzett sterilizálás és „orvosi kísérletek” – korrózív vegyszereket injekciótak a nemi szervükbe – miatt több ezer fiatal németországi férfi és nő halt meg.

A háború után a németországi kormány és egyes németországi jogi szervezetek a fogyatékos áldozatokat nem tekintették a náci rendszer áldozatainak. Az „eutanázia”- és a sterilizálóprogramok túlélői semmiféle kárpótlást nem kaptak a gyilkos osztályokon eltöltött időért vagy a kényszersterilizálásért. Igaz, hogy a sterilizációs törvényt a szövetségesek törvénytelennek nyilvánították, de a háború utáni nyugatnémet állam a náci éra alatt végrehajtott sterilizálást nem tekintette faji alapú üldöztetésnek, és a háború utáni nyugat-németországi bíróságok makacsul kitartottak amellett, hogy a kényszersterilizálás törvényes, jogi szempontból kifogásolhatatlan eljárás volt. A pert indító fogyatékos személyek rendre elvesztették a pereket. Például egy siket sterilizált személy esetében 1950-ben két, a bíróság által kijelölt orvos kijelentette,

hogy a kongenitális, azaz veleszületett siketiségről adott diagnózis helytálló, ennek következtében a náci törvények értelmében teljesen jogszerű volt a sterilizálás. Hasonló eset történt 1964-ben. Egy másik túlélőtől, akit a náci időkben sterilizáltak, azon az alapon utasították el a kárpótlás követelését, hogy siket lévén a sterilizálása nem jelent náci üldöztetést. Ma már csak nagyon kevesen tudják, hogy efféle atrocitások történtek.¹

A kötetben ismertetett bűntények a náci Németországra jellemzőek, a fogyatékossgal élő emberekkel szembeni embertelen és megalázó bánásmód azonban napjaink társadalmában is elterjedt. A görögországi hatóságok például mindaddig úgy tettek, mintha nem tudnának a Leros szigeten az „elmebetegek” számára kialakított koncentrációs táborról, amíg nyugat-európai televíziók nyilvánosságra nem hozták létezését. Angliában a betegeket az olyan biztonságosnak tartott kórházakban, mint amilyen Ashworth vagy Rampton, rendszeresen bántalmazták, különösen, ha afro-karibi származásúak. Peter Singer erkölcsfilozófus állításáról – miszerint „megölni... egy csimpánzt rosszabb, mint megölni egy súlyosan károsodott embert” – folytatott viták vérfagyasztóan emlékeztetnek azokra az elképzelésekre és viselkedésre, amelyek a holokauszthoz vezettek, és amelyek ezek szerint napjainkban is élnek.²

Ezért nem szabad elfelejtenünk arról, hogy a holokauszt idején fogyatékossgal élő emberek tömeggyilkosság áldozatává lettek, és kulcsfontosságú, hogy megértsük 1) miként és miért lehetséges, hogy a fogyatékossgal élő embereket mind a mai napig marginalizálják, és 2) milyen magatartás és morális bukás tette lehetővé a holokauszt megtörténését. Addig, amíg a náci atrocitásokról nem készül teljes és átfogó beszámoló, amíg ezeket nem ismerjük el, és nem őrizzük meg az emlékezetünkben, addig mindannyian veszélyben vagyunk.

1 Henry Friedlander: *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution* (Chapel Hill, 1995).

2 Michael Burleigh: *Death and Deliverance: „Euthanasia” in Germany, 1900–1945* (Cambridge, Massachusetts, USA, 1994).

E G Y

A GYERMEKGYILKOLÁSI PROGRAM

Az egyéni szabadságot megelőzi a faj megőrzésének kötelessége. Nincs félmegoldás. Félmegoldás, ha a gyógyíthatatlan betegek folyamatosan megfertőzik az egészségeket. Ez egybecseng az emberiséggel, amely, hogy elkerülje egy ember bántását, hagyja, hogy több százan megszűnjenek. Ha szükséges, a gyógyíthatatlanul betegeket könyörtelenül szegregálni kell – barbár intézkedés az érintettek számára, de áldás embertársaiknak és a fejlődésnek.

Adolf Hitler (1923)

Valamikor 1938 őszén Lipcse mellett egy kis faluban a Knauer családnak kisbabája született. De öröm helyett szomorúságot és kétségbeesést hozott: az újszülött vakon és deformált testtel született. Egy lipcsei orvos rövid vizsgálat után megállapította, hogy az újszülött „idióta”.¹

Pár nappal később a gyermek édesapja találkozott dr. Werner Catellel, a lipcsei egyetem gyerekgyógyászati klinikájának igazgatójával, aki beleegyezett, hogy a kicsit felveszi a klinikára. Catel később azt állította, az apa arra kérte, hogy a klinika orvosai öljék meg a csecsemőt, de ő ezt visszautasította, mert a „gyerekgyilkolás törvényellenes”. Az apa ezek után állítólag egyenesen Adolf Hitlerhez folyamodott, kérve, hogy engedélyezze a gyermek halálát. A folyamodványt elolvasva Hitler azt az utasítást adta kezelőorvosának, Karl Brandtnak, hogy találkozzon a lipcsei orvossal, és döntse el, hogy a folyamodványban leírtak megfelelnek-e a valóságnak. „Ha az apa által leírt tények igaznak bizonyulnak”, mondta később tanúvallomásaiban Brandt, „az volt a feladatom, hogy (Hitler nevében) közöljem az orvossal, végrehajthatják az eutanáziát. Brandt arra is felhatalmazást kapott, hogy közölje az orvosokkal, hogy ha bármilyen törvényes eljárást kezdeményeznének ellenük azért, mert megölték a gyereket, azt maga Hitler fogja

¹ A Knauer-baba testi állapotáról nem egybehangzóak a vélemények. Lásd Friedlander: pp. 39–40. Lásd még Burleigh: pp. 92–96; Hugh Gallagher: *By Trust Betrayed: Patients, Physicians, and the License to Kill in the Third Reich* (Arlington, Virginia, USA, 1995), pp. 95–96.

személyesen leállítani. Miután Brandt rövid időre találkozott az orvosokkal, és gyorsan megvizsgálta a gyereket, megerősítette az eredeti diagnózist. Nem sokkal ezek után az egyik lipcsei orvos „eutanáziát” végzett a gyereken, és ezzel elindította a náci gyermekgyilkolási programot, aminek során több ezernyi fogyatékos újszülöttet és kisgyermeket brutálisan és módszeresen legyilkoltak.²

A nürnbergi perben Karl Brandt beszámolt arról, mi történt a Knauer-babával:

BRANDT: A deformált gyerek apja a Führerhez folyamodott, és kérte, hogy a gyereket vagy teremtményt ölje meg. Hitler átadta nekem az ügyet, és azonnal Lipcsébe küldött, ... hogy a helyszínen győződjek meg a helyzetről. A gyerek vakon született, és idióta volt – legalábbis idiótának látszott – az egyik lába és a karja egy része hiányzott.

KÉRDÉS: Tanú, a lipcsei esetről beszél, és a deformált gyerekről. Milyen utasítást kapott Hitleről?

BRANDT: Arra utasított, hogy beszéljek azokkal az orvosokkal, akik a gyereket kezelték, és derítsem ki, hogy igaz-e az apa állítása. Ha igen, akkor az ő nevében közölnöm kellett az orvosokkal, hogy végrehajthatják az eutanáziát. Az volt a legfontosabb, hogy a szülők az eutanázia után ne érezzék magukat inkriminálnak, hogy ne érezzék azt, hogy ők a felelősök a gyerek haláláért. Azt is közölnöm kellett, hogy ha az érintett orvosokat később jogilag esetleg felelősségre vonnák, akkor Hitler utasítására minden eljárást megszüntetnek ellenük.

KÉRDÉS: Mit feleltek erre az érintett orvosok?

BRANDT: Az orvosok azon az állásponton voltak, hogy semmi nem igazolja az ilyen állapotú gyerek életben tartását.³

Werner Catel későbbi vallomásában elmondta, hogy a Knauer-esetet a gyerek apjával is megvitatta, de ő (Catel) szabadságra ment nem sokkal azután, hogy a gyereket felvették a klinikára. Mikor visszatért, jelentették neki, hogy egyik beosztottja, dr. Kohl, amikor a nővérek kimentek kávézni, halálos injekciót adott a gyerekeknek. Noha Brandt és Catel igyekeztek elhárítani magukról a gyerek halála miatti felelősséget, mind a ketten kiemelték, hogy mekkora jelentősége volt a Knauer-esetnek a gyermekgyilkolási program beindításában.⁴

Noha egyes történészek szerint a náci rendszer „eutanáziaprogramja” informális, ad hoc alapon alakult ki, ezt az álláspontot nem támasztják alá a tanúvallomások és a bizonyítékok. Például Karl Brandt Nürnbergben azt vallotta, hogy 1935-ben Hitler azt mondta Gerhard Wagnernek, egy neves német orvosnak, hogy „ha kitörne a háború, beindítaná és alkalmazná az eutanáziát, ... mert a Führer azon a véleményen volt, hogy az efféle dolgokat könnyebben és simábban lehet megvalósítani háború idején,” mert „az a nyilvános ellenállás, amit az ember az egyháztól vár, nem kapna akkora hangsúlyt a háború idején, mint egyébként kapna”. Brandt azt is felidézte, amikor Obersalzbergben találkozott Hitlerrel nem sokkal a lengyelországi hadművelet vége után, ekkor Hitler azzal kezdte, hogy „határozott és egyértelmű megoldást akar az eutanázia kérdésében”. Hitler, emlékezett Brandt, „általános direktívákat adott arra nézve, hogy is képzelj el, amiknek az volt az alapjuk, hogy azoknak az elmebetegeknek,

2 Idézi Robert Lifton: *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide* (New York, USA, 1986) p. 51.

3 Háborús bűnösök vallomása. *United States v. Karl Brandt, et al.* Idézi Burleigh: pp. 94–96.

4 Id. mű.

akik olyan állapotban vannak, hogy nem képesek tudatosan részt venni az életben, a halál csak megkönnyebbülést jelenthet. Az általános utasításokat ezután kaptam meg.”⁵

Más források szerint sem lehetséges, hogy az „eutanáziaprogram” ad hoc alakult volna ki. 1939 nyarán Hitler orvosa, Theo Morell utánanézett mindennek, amit a tizenkilencedik századtól fogva az eutanáziáról írtak. Morell ezek után ebből az anyagból hosszú memorandumot állított össze, amellyel azt kívánta alátámasztani, miért van szükség az „értéktelen élet megsemmisítésére”. Többek között azt az intézkedést javasolta, hogy öljenek meg mindenkit, aki kongenitális mentális vagy testi „elkorcsosulásban” szenved, mert az ilyen „teremtmények” drága és hosszas kezelést igényelnek, másokban „rémületet” és undort keltenek, és a „legalacsonyabb állati létet” képviselik. Morell azt is kiemelte, mekkora gazdasági haszonnal járna egy ilyen törvény:

5 000 „idióta” 2 000 birodalmi márkába kerül egyenként és évente = 10 millió évente. 5% kamattal számolva ez megfelel 200 millió márkányi tőke hozamának. Ez még azoknak is jelenthet valamit, akiknek nincs sok fogalmuk a számokról az inflációs időszak miatt. Ráadásul külön figyelembe kell venni az így megmaradó hazai élelmiszert, és azt, hogy bizonyos importcikkekből kevesebbre lenne szükség.⁶

Miközben Morell a memorandumát készítette, az Igazságügyi Minisztérium Büntető Törvénykönyvi Reformbizottsága hasonló törvénytervezetet készített elő, amely engedte volna, hogy „kegyes halálban” részesüljenek mindazok, akik gyógyíthatatlan betegségben szenvednek. A törvény egy része a következőképpen hangzik:

1. bekezdés. Bárki, aki gyógyíthatatlan vagy állandó betegségben szenved, ami nagy terhet ró rá és másokra, kérheti az orvostól a kegyes halált, feltéve, hogy ez az ő kifejezett óhaja, és ezt az óhaját a kifejezetten erre kiképzett orvos jóváhagyja.

2. bekezdés. Annak a személynek az élete, aki gyógyíthatatlan mentális betegsége miatt állandó intézeti ellátásra szorul, és nem képes önálló életvitelre, orvosi intézkedéssel fájdalommentesen, a nyilvánosság kizárásával idő előtti halálba segíthető.⁷

A Súlyosan Örökletes Betegségek Tudományos Nyilvántartásának Birodalmi Tanácsa ezeknek az elképzeléseknek az alapján 1939. augusztus 18-án rendeletet alkotott, amelynek értelmében az összes „sérült” újszülöttet kötelező nyilvántartásba venni. Valami kevéske juttatás ellenében a németországi orvosok és bábák jelenteni voltak kötelesek minden olyan, a gondozásukra bízott csecsemőt, aki Down-kórral, mikrokefáliával, hidrokefáliával, paralízissel, veleszületett siketséggel, vaksággal és egyéb testi vagy szellemi rendellenességgel született. A jelentéseket eljuttatták Berlinbe, a Birodalmi Tanács központi irodáiba, ahol három „orvos szakértőből” álló bizottság értékelte a jelentéseket. Anélkül, hogy személyesen megvizsgálták volna a gyerekeket, akiknek az életük volt a tét, ezek az úgynevezett szakemberek átnézték a jelentéseket, kereszttel jelezték, ha szerintük a gyereket meg kellett ölni, mínusz jellel, ha úgy gondolták, hogy a gyerek életben maradhat, és kérdőjellel azokat a ritka határeseteket, amikor további vizsgálatra volt szükség. Ezeknek az ajánlásoknak az alapján a Birodalmi Tanács

5 Brandt folytatta: „A kérvényről, amit Hitler kapott, és azt mondta, ezzel kapcsolatban lépjek kapcsolatba (Reichsleiter) Bouhlerrel. Ezt is tettem, még aznap, telefonon, majd tájékoztattam Hitler-t a Bouhlerrel folytatott beszélgetésről. ... De nem ezért kezdődött el az eutanáziaprogram. Hitler a *Mein Kampf* egyes fejezeteiben már megemlítette, és az újszülöttek genetikai megbetegedését megelőző törvény is bizonyítja, hogy Hitler már sokkal korábban figyelmet szentelt ennek a kérdésnek.” Idézi Burleigh: p. 97.

6 Id. mű, pp. 98–99.

7 Id. mű p. 99.

* A név helyesen: Morell, Theodor Gilbert, dr., a továbbiakban így használjuk – az olvasószerk. megj.

utasította a helyi egészségügyi hatóságokat, hogy szervezzék meg a gyermekek elszállítását a legközelebbi intézmények gyerekgyilkolási osztályára.⁸ Az első ilyen osztályokat 1940-ben Brandenburg-Gördenben, Lipcsében, Niedermarsbergben, Steinhofban és Eglfing-Haarban hozták létre. 1943-ra még huszonhárom osztályt alapítottak Berlinben, Hadamarban, Eichbergben, Hamburgban, Kalmenhofban, Kaufbeurenben, Lobenben, Meseritz-Obrawaldében, Stuttgartban, Uchtspringében, Bécsben és más városokban. 1939 és 1945 között egész Németországban, valamint Ausztriában, Lengyelországban és a megszállt területeken legkevesebb 5 ezer, de talán 25 ezer fogyatékos gyereket gyilkoltak meg.⁹

A megsemmisítésre ítélt gyerekek többségét otthonaikból vagy az intézetekből elsötétített ablakú, nagy szürke buszokkal szállították el a gyilkolási osztályokra. Noha a náci rendszer igyekezett titokban tartani a gyilkosságokat, az osztályok közelében lakók többsége tudta, mi történik a gyerekekkel. Például azok a nők, akik a szellemileg visszamaradott gyermekek ursbergi otthonában éltek és tanítottak, könnyes szemmel nézték, ahogy a náci hivatalnokok, tisztok betértek a buszokba, amelyek Grafeneckbe és Hadamarba szállították az áldozatokat.

1. TÁBLÁZAT¹⁰
Gyermeagyilkolási osztályok

Intézmény	Osztályvezető orvos
Ansbach	Dr. Irene Asam-Bruckmüller
Berlin	Dr. Ernst Wentzel
Brandenburg-Görden	Dr. Hans Heinze
Eglfing-Haar (München)	Dr. Hermann Pfannmüller
Eichberg	Dr. Friedrich Mennecke Dr. Walter Eugen Schmidt
Hamburg-Langenhorn	Dr. Friedrich Knigge
Hamburg-Rothenburgsort	Dr. Wilhelm Bayer
Kalmenhof	Dr. Wilhelm Grossmann Dr. Mathilde Weber Dr. Hermann Wesse
Kaufbeuren (Bajorország)	Dr. Valentin Faltlhauser
Lipcse, Egyetemi Gyerekklinika	Dr. Werner Catel
Lipcse-Dösen	Dr. Arthur Mittag
Lüneburg	Dr. Willi Baumert
Meseritz-Obrawalde (Pomeránia)	Dr. Hilde Wernicke
Niedermarsberg	Dr. Theo Steinmeyer
Sachsenberg	Dr. Alfred Leu
Stadtroda	Dr. Gerhard Kloos
Stuttgart Városi Gyerekkórház	Dr. Robert Müller-Bruckmüller
Uchtspringe	Dr. Hildegard Wesse
Bécs, Am Spiegelgrund	Dr. Erwin Jekelius Dr. Ernst Illing Dr. Georg Renno
Waldniel	Dr. Hermann Wesse
Wiesloch	Dr. Josef Artur Schreck

⁸ Friedlander, pp. 44–46.

⁹ Burleigh, p. 101.

¹⁰ Az 1. táblázat Friedlander könyvéből való.

Később az egyik nővér erre így emlékezett vissza:

A betegek között nem egy az apákba kapaszkodott az életéért. Rettenetes volt. Érezték, hogy mi fog történni. Különösen rettenetes volt a lányoknál. Ösztönösen érezték, hogy valami rettenetes fog történni. Sírtak, sikoltoztak. Még a segítők és az orvosok is sírtak. Szívszaggató volt.¹¹

FOGYATÉKOS FIÚ ÜL EGY SZÉKBEN AUSCHWITZON KÍVÜL.
(PANSTOWE MÚZEUM, AUSCHWITZ-BIRKENAU.)

¹¹ Gallagher, pp. 109–110.

A náci hivatalnokok ugyan azt állították, hogy a szülők beleegyeztek az elszállításba, de csak a legritkább esetben találni tudatos szülői beleegyezést. Amikor a szülők megkapták a hivatalos értesítést a gyerek haláláról, akkor sokan azzal vádolták a kórházakat, hogy szándékosan idézték elő a gyermekük halálát. Az értesítést rendszerint egyenlevelekben közölték:

Ahogy már bizonyára értesült róla, lányát minisztériumi utasításra átszállították osztályunkra. Szomorú kötelességünk értesíteni Önöket, hogy lányuk-kor influenza következtében kialakult tüdőgyulladás miatt elhalálozott. Sajnos az orvosok minden erőfeszítése hiábavalónak bizonyult. Fogadják őszinte részvétünket az Önöket ért veszteség miatt. Vigasztalja Önöket az a tudat, hogy lányukat a halál rettenetes és gyógyíthatatlan szenvedéstől váltotta meg.

A rendőrségi előírások értelmében a testet kötelesek voltunk azonnal elhamvasztani. Az intézkedés azt a célt szolgálja, hogy az országot megóvjuk a fertőző betegségek terjedésétől, ami háborús időkben komoly veszélyt jelent. Ezért a szabályzatot szigorúan be kellett tartanunk.

Ha kívánják, az urnát – díjazás nélkül – elküldjük Önöknek. Kérjük, erről írásban értesítsenek bennünket, és mellékeljük a temetői hatóság írásos engedélyét. Ha két héten belül nem kapunk írásos választ, akkor megszervezzük az urna eltemetését. Mellékelten küldjük a halotti bizonyítványt, amit be kell mutatniuk a hatóságoknak. Kérjük, őrizze meg.

Heil Hitler¹²

A levelet álnevet használó náci orvosok írták alá. Az álnevre azért volt szükség, hogy a gyászoló szülők ne tudjanak kapcsolatot létesíteni velük.

A „kondoleálólevél” után voltak olyan kétségbeesett szülők, akik elutaztak az adott intézménybe, hogy megtudják, mi okozta valójában a gyermekük halálát. Kivétel nélkül mindegyik intézményben fekete kabátos SS-katonák fogadták őket, azzal, hogy soha többé ne merjenek visszatérni, és fejezzék be a nyomozást. Néhány gyászoló szülő bírósághoz fordult, hiábavalóan, míg mások újságokban helyezték el a gyerek halálhírét, abban a reményben, hogy így felhívhatják a történetekre a nyilvánosság figyelmét. Az egyik ilyen bejelentést idézzük:

GRAFENECKBÓL A HAMVASZTÁS UTÁN KAPTUK A SZOMORÚ HÍRT, HOGY SZERETETT FIUNK ÉS TESTVÉRÜNK, OSKAR REID VÁRATLANUL ELHUNYT. AZ URNA ELHELYEZÉSE ANNAK MEGÉRKEZÉSE UTÁN AZ X TEMETŐBEN, SZÜK CSALÁDI KÖRBE TÖRTÉNIK.

És egy másik:

HETEKIG TARTÓ KÉTSÉGBEEJTŐ BIZONYTALANSÁG UTÁN, SZEPTEMBER 18-ÁN KAPTUK A MEGRENDÍTŐ HÍRT, HOGY SZERETETT MARLANNÉNK PIRNÁBAN, SZEPTEMBER 15-ÉN INFLUENZÁBAN MEGHALT. MOST, HOGY AZ URNÁT MEGKAPTUK, A TEMETÉS HAZAI FÖLDÖN, CSALÁDI KÖRBE TÖRTÉNIK.

Mivel a náci hivatalnokok figyelmeztették a szülőket, hogy nyilvánosan ne beszéljenek gyermekük haláláról, nagy bátorságra volt szükség, hogy a gyászoló szülők mégis a nyilvánosság elé álljanak.

Annak ellenére, hogy Hitler szerint a német szülők támogatták a „torzszülöttek” „kegyes gyilkolását”, a gyerekgyilkolási programot a kezdetektől fogva igyekeztek titokban tartani. A

¹² Hasonló levelet olvasni Burleigh-nél: pp. 126–127.

programban részt vevőktől, a nővérektől kezdve a bábákon át a vegyészekig és az orvosokig, mindenkitől megkövetelték, hogy titoktartási nyilatkozatot írjon alá, és megesküdjön, hogy soha senkinek nem beszél a gyilkosságokról. Jelentették a Gestapónak, ha valaki megszegte esküjét, és az illőre börtön- vagy halálbüntetés várt. Christian Wirth egykori stuttgarti nyomozó, aki Brandenburgban, Bernburgban és Grafeneckben, Hadamarban és Hartheimben felügyelte a T4 központokat, Hartheimben a következőkben magyarázta el a T4 program „szabályait” a személyzetnek:

Testvérek: Azért hívtam össze Önöket, hogy a kastély jelenlegi pozícióját ismertessem, és elmondjam, mostantól mi fog történni. A Birodalmi Kancellária azzal a feladattal bízott meg, hogy mostantól én vezessem a kastélyt. Mindenért én felelek. Krematóriumot kell építeni, hogy az Ausztriából érkező elmebetegeket itt égensük el... Az elmebetegek terhet jelentenek Németországnak, nekünk kizárólag egészséges emberekre van szükségünk. Az elmebetegek terhet jelentenek az államnak. Kiválasztott emberek dolgoznak majd a krematóriumban. Mindenek fölött, jelszavunk hallgatás vagy halál. Bárki, aki megszegi a hallgatás törvényét, koncentrációs táborba kerül, vagy lelővik.¹³

A HALÁL ORVOSAI

A gyermekosztályon végrehajtott gyilkosságok zömét fiatal németországi orvosok hajtották végre. Luminállal vagy morfiummal ölték meg a kis betegeket. A gyógyszert rendszerint tabletták formájában adták be, de ha a gyerek nem tudta vagy nem akarta lenyelni a tablettát, akkor halálos adagot injekciótak belé, olykor egyenesen a szívébe. Annak ellenére, hogy az üres náci propaganda szerint a „kegyes gyilkosság” gyors és fájdalommentes, ez távolról sem volt igaz. Sokan súlyos tüdőgyulladást kaptak, vagy más súlyos betegségben szenvedtek, mire meghaltak.

A gyermekosztályok némelyikén kialakították az úgynevezett „éhezőházat” vagy „kiéhez-tetőpavilont”, ahol a fogyatékos csecsemőket és kisgyerekeket hosszú, fájdalmas halál várta. Az egyik ilyen pavilon Eglfing-Haarban volt, dr. Hermann Pfannmüller vezetésével. Ismerősei „brutális”, „erőszakos” és „mániás” embernek írták le. Különböző állami intézményekben dolgozott mielőtt kinevezték Eglfing-Haar igazgatójának. Elkötelezett náci volt, párttag, aki „emberi tartálynak” nevezte fiatal áldozatait, és később azt állította, hogy a szülőktől köszönőlevelet kapott, amiért megölte a „torzszülött” gyerekeket.¹⁴

Pfannmüller igazgatóként „oktatási” célból körbevezette az embereket az intézetében, hogy a nagyközönséggel megismertesse betegei biológiai „fogyatékoságait”, és hogy bemutassa, miért van szükség azonnali megsemmisítésükre. 1946-ban a volt német POW tábori csendőr, Ludwig Lehner tanúvallomásaiban ismertette, milyen volt egy ilyen Pfannmüller-túra. „A séta során”, emlékezett Lehner, „a következő eseményeknek voltam szemtanúja.

Miután meglátogattunk néhány más osztályt, az intézet igazgatója (Pfannmüller) átvitt bennünket a gyermekosztályra. ... 15–25 rácsos ágyban ugyanannyi gyerek, a koruk egy évtől öt évesig lehetett. Pfannmüller ezen az osztályon ismertette alapos részletességgel véleményét. Nagyon pontosan emlékszem, milyen hangulata volt a beszédének, mert vagy cinizmusa, vagy durvasága miatt, de megdöbbentően őszintén beszélt: »Számomra, mint nemzeti szocialista számára, ezek a lények (a fogyatékos gyerekek) nyilvánvalóan csak terhet jelentenek, amely megterheli

¹³ Idézi Friedlander: p. 50.

¹⁴ Burleigh: p. 103.

egészséges nemzeti testünket. Nem méreggel vagy injekcióval stb. ölünk, mert ezzel csak újabb anyagot szolgáltatnánk a külföldi sajtónak. ... Nem, a mi módszerünk, ahogy Önök is láthatják, sokkal egyszerűbb és sokkal természetesebb.» Amikor ezeket mondta, ő (Pfannmüller) és egy ápolónő kiemelt egy gyermeket az ágyból. Úgy emelte fel, mint egy döglött nyulat. A szakértő büszkeségével és cinikus mosollyal valami ilyesmit mondott: »Ennek itt, már csak két-három napja van.« Ma is tisztán látom azt a kövér, önelégült embert a húsos kezében a remegő kis csontvázal, és körben a kiéhezett gyerekek. ...A gyilkos ekkor elmagyarázta, hogy nem egyszerűen tagadják meg az ételt, hanem lassan, fokozatosan csökkentik az adagot.”¹⁵

Pfannmüller később az amerikai katonai bíróság előtt felelt ezekre a vádakra. Megbánásnak a legkisebb jelét sem mutatta. »Ha (Lenner) azt állítja, hogy a húsos kezemmel rángattam ki az ágyból egy szegény gyermeket, arra csak azt mondhatom, soha nem volt húsos kezem. És biztos, hogy soha nem vigyorogtam ilyesmin. Nem szoktam nevetni.”¹⁶

Egy egykori katonai bíró is felidézte, milyen volt a találkozás Pfannmüllerrel. A faji tisztaságról tartott egyik előadásában Pfannmüller beszélt arról, hogy meglátogatta egy beteg újszülött anyját. Pfannmüller állítólag azzal dicsekedett, hogy a gyermeket olyan helyen hagyta, ahol biztos meg fog halni. Később az államügyésznek elmesélte, mit tett, és gúnyosan megkérdezte: »Ezzel most mihez kezd?» A jogász azt felelte, hogy bíróság elé állítja, mire Pfannmüller szárazon csak annyit mondott: »Herr Staatsanwalt, mielőtt ezt tenné, Dachauban találja magát.”¹⁷ 1940 novembere és 1945 májusa között legkevesebb 332, dr. Hermann Pfannmüller „gondjaira” bízott újszülöttet és kisgyermeket gyilkoltak meg Eglfing-Haarban.

De ahhoz, hogy a Pfannmüllerhez hasonló náci doktorok meggyilkolhassák kis betegeiket, számos német szakember és egyszerű állampolgár együttműködésére volt szükség, és ezt meg is kapták. A gyilkosságok beindításához össze kellett írni az összes „beteg” gyermeket, azonosítani kellett őket, ki kellett választani az áldozatokat, otthonról vagy az intézetből át kellett szállítani őket az egyik gyilkolási osztályra. Ha a gyermeket már korábban intézetben helyezték el, akkor a szállítás nem okozott gondot, mert a helyi egészségügyi tisztviselők a szülők beleegyezése nélkül egyszerűen elrendelték az elszállítást. Mivel azonban sok olyan gyerek volt, akit jelentettek a Birodalmi Bizottságnak, de akik otthon éltek a szüleikkel, ezért a szülőket rá kellett beszélni, hogy engedélyezzék az elszállítást. Sok esetben ez se okozott gondot: az egészségügyi hatóság egyszerűen becsapta a szülőket, és nem mondta meg az igazi okot, sőt biztosította őket arról, hogy a gyerek jobb bánásmódban részesül az „osztályon”, sőt talán még meg is gyógyul. Voltak azonban szülők, akik, miután a fülükbe jutottak a pletykák az osztályok valódi céljáról, a legrosszabbtól tartottak, és nem voltak hajlandóak átadni a gyerekeiket.¹⁸

1941. szeptember 20-án a Birodalmi Belügyminisztérium (RMdI) leiratot küldött a szövetségi államokba és a porosz tartományokba a közegészségügyi hivatalnokoknak, amelyben segített érveket találni, amikkel meg lehetett győzni az ellenkező szülőket. A bizottság arra utasította a hivatalnokokat, magyarázzák el a szülőknél, hogy ha intézetbe adják fogyatékos gyermeküket, akkor sokkal több szabadidejük marad az „egészséges” gyerekekre. A leirat azt is jelezte, hogy ha a meggyőzés hiábavalónak bizonyulna, akkor a fenyegetéstől sem kell tartózkodni. Ilyen esetekben a hatóságnak közölnie kell a szülőkkel, hogy a Birodalmi Bizottság esetleg „nyomozást kénytelen indítani az ügyben”, ami azt jelentheti, hogy elveszik tőlük a szülői felügyeleti jogot. Az efféle fenyegetés rendszerint működött, és a legtöbb szülő végül átadta gyermekét a náci orvosoknak.¹⁹ Miután a gyerekeket elszállították az osztályokra, a

¹⁵ Idézi Friedlander: p. 50.

¹⁶ Dr. Pfannmüller halálos gyógyszer beinjekciójával is sok gyermeket ölt meg. Később azzal igyekezett igazolni tettét, hogy „a gyerekek elaltatása az eutanázia legtisztább formája... A gyerek tudóéletlenségben hal meg, nem mérgezésből”. Lásd Friedlander: p. 54.

¹⁷ Idézi Burleigh: p. 103.

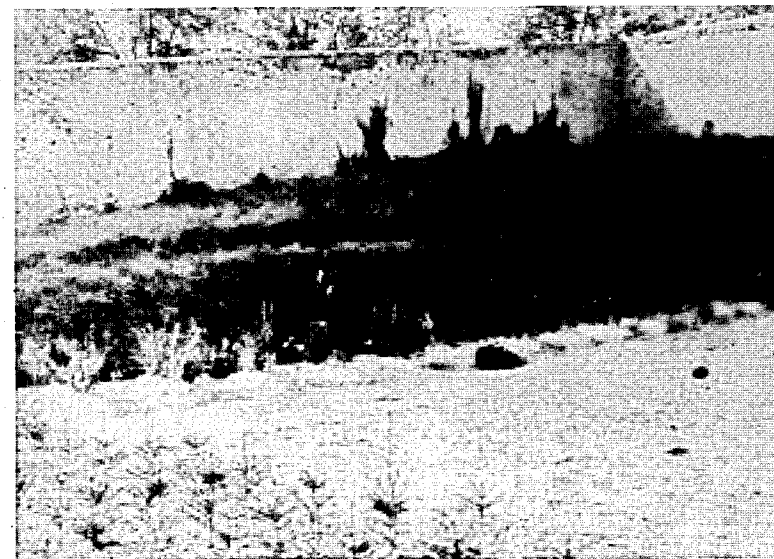
¹⁸ Friedlander: pp. 56–59.

¹⁹ Id. mű.

Birodalmi Bizottság hivatala vagy azt rendelte el, hogy a kezelőorvos közvetlenül az érkezést követően végezzen a gyerekekkel, vagy azt kívánta, hogy a kezelőorvos pár napig megfigyelés alatt tartson egyes, kijelölt gyerekeket, majd küldjön róluk jelentést. Ha az eredmény negatív volt, akkor a bizottság utasította az orvost, hogy ölje meg a gyermeket. A gyilkosságra felszólító parancs megfogalmazása szerint az orvost „felhatalmazták”, hogy „kezelje” a gyereket.²⁰

A gyilkos orvosoknak a „kvóta” teljesítéséért jutalom járt, komoly kutatási pénzeket kaptak, egyetemi kinevezésekhez jutottak, és általában elmondható, hogy a náci rendszerben befolyásos emberekké váltak. Igaz, hogy a gyerekeket elsősorban fiatal orvosok gyilkolták meg, de képzésükről a náluk idősebb, tapasztaltabb orvosok gondoskodtak, és segítséget is ők nyújtottak. Ilyen volt dr. Werner Villinger a breslaui egyetem pszichiátriai osztályának köztisztviselőként álló és elismert orvosprofesszora, vagy dr. Hans Heinze, vezető náci orvos. Villinger, akit egész Németországban ismertek, mert társadalmi és pszichológiai problémákkal küszködő gyerekekkel foglalkozott, megnyugtatta a fiatal orvosokat, hogy nincs abban semmi rossz, ha megölik a „mentálisan beteg” gyerekeket. Heinze, szintén jól ismert német pszichiáter, és Brandenburg-Görden orvos-igazgatója tucatnyi, a náci rendszerben lelkesen karriert építő fiatal orvos mentora volt.²¹

Az esetek többségében a fiatal orvosok, akik a gyerekeket meggyilkolták, nem részesültek hivatalos gyermekgyógyászati képzésben, és semmilyen személyes tapasztalatuk nem volt a „gondjaira” bízott gyerekekről. Ennek ellenére szinte korlátlan hatalmuk volt, ők válogatták ki az áldozataikat, döntöttek a „kezelésről”, és panaszkodtak, ha nem kaptak elég gyereket a helyi

HADAMAR, A GYEREKEK TEMETŐJE.
(AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK HOLOKAUSZT-EMLEKMÚZEUM, WASHINGTON D.C., USA.)

²⁰ A kezelés kifejezést használták, mert a „gyilkosság” túl inkriminált lett volna, még a szigorúan bizalmas iratokban is. A háború után a T4-tisztviselő vallomást tett a felhatalmazásról: „Berlin elküldte az úgynevezett »feljogosító« dokumentumot, és nem sokkal később megérkeztek ezek a gyerekek is. ...A gyerekeknek meg kellett halniuk.” Friedlander, p. 57.

²¹ Az orvosok jellemzően 250 birodalmi márka jutalmat kaptak, amiért részt vettek a gyilkosságban.

intézetekből. Ilyen esetekben a lelkesebbje autóval járta be a környéket, ellátogatott a kisebb kórházakba és klinikákra, véletlenszerűen kiválogatta a beteges külsejű, enyhén fogyatékos újszülötteket és kisgyerekeket, majd átszállította őket a saját osztályukra. Dr. Leonard Glassner az osztrák valdunai intézet orvosa ezt „válogattunk az utcáról” eljárásnak nevezte. Ezek a fiatal orvosok rutinszerűen gyilkoltak meg több száz újszülöttet, annak ellenére, hogy ebben a korban a mentális betegségeket még nem lehet megbízhatóan bizonyítani.

Sokan, akik a gyilkolási osztályok környékén éltek, tudták, hogy mi történik az odaszállított gyerekekkel. Hat hónappal azután, hogy megnyitották a Hadamar gyilkolásközpontot, a helybéli gyerekek rendszeresen azzal ugratták egymást, hogy „Tiszta hülye vagy! Majd elküldenek, és megsütnek a hadamari kemencékben”. Az idsteini Kalmenhof intézet egyik ápolónője később vallomást tett az osztályán fekvő kisgyerekekről:

Mindenki erről beszélt. Még a gyerekek is erről beszéltek. Mind attól féltek, hogy kórházba kerülnek. Félték, hogy nem térnek vissza. Erről pletykáltak. A gyerekek koporsós játékot játszottak. Meglepődtünk, hogy a gyerekek értik.²²

A náci rendszer nem korlátozta tevékenységét a németországi gyerekek legyilkolására. A Németországon kívüli egyik legnagyobb gyilkolásközpont az ausztriai am spiegelgrundt állami Steinhof kórház gyermekosztálya volt. A háború alatt a kórházi személyzet többsége a náci párt tagja volt. A kórházban később megtalált feljegyzésekből tudjuk, milyen sokféle gyerek lett a kórház áldozata. A nyúlászú, enyhén dadogós, vagy más kisebb deformitással született gyerekeket rutinosan kiválasztották és végeztek velük: vagy halálra éhezették őket, vagy halálos injekciót kaptak, míg az újszülötteket sokszor egyszerűen kint hagyták, hogy halálra fagyjanak.

Az orvosok jutalomból, hogy részt vettek a gyilkolási programban, lehetőséget kaptak a gyerekeken elvégzett úgynevezett tudományos kísérletek lebonyolítására is, így bővíthették kutatási területüket. A kísérletek elsődleges alanyai a gerincbénulással élő személyek, Down-kóros és más neurológiai betegségben szenvedő gyerekek voltak. A gyerekek vérért és gerincvelőjéért leszárták akkor, amikor még éltek, és levegővel helyettesítették, hogy tiszta röntgenképet készíthessenek az agyukról. Több ezernyi mentális és testi fogyatékossgal született gyerekbe injekciótak mérgeket, gyógyszereket, cukrot és más kémiai anyagokat, hogy így vizsgálják, milyen hatással vannak ezek a gyerekek szervezetére. Az efféle „kísérletekre” az orvosoknak nagyvonalúan biztosították az anyagi feltételeket.²³

A náci orvosok abból is anyagi hasznot húztak, hogy a megölt gyerekek szerveit eladták kutatólaboratóriumoknak, egyetemeknek vagy nagyvállalatoknak. Dr. Heinze, a gyerekgyilkolási program első számú megtervezője leírhatatlan kísérleteket végzett a gyerekeken, mielőtt meggyilkolta őket. Amikor végzett a kísérlettel, a gyerekeket „dezinfektálta” (meggyilkolta), a szerveiket kivette és eladta az egyetemi kutatóközpontoknak. Dr. Julius Hallervorden hírhedt német neuropatológus gyűjtötte össze a gyerekek agyát, és gyakran áradozott, micsoda „nagyszerű anyag” gyűlt össze azoktól a „mentálisan hibás” egyedektől, akiket az osztályokon meggyilkoltak. Agygyűjteményét egészen 1990-ig használták, akkor egy müncheni temetőben földelték el a maradványokat. Mondanunk sem kell, hogy a meggyilkolt gyerekek szüleitől egyszer sem kértek hozzájárulást vagy engedélyt a kísérletekre, és a szülők többsége soha nem tudta meg a gyerekek halálának valódi okát.

A háború után hallgatás és tagadás övezte a fogyatékos gyerekek ellen a náci rendszerben elkövetett tömegmészárlást. Voltak ugyan orvosok, többek között dr. Hermann Pfannmüller, akit végül bíróság elé állítottak, de több száz orvos, aki részt vett ezekben a gyilkosságokban, megúszta a büntetést, és továbbra is egykori beosztásában dolgozhatott, mintha semmi

²² Friedlander: p. 170.

²³ Sally M. Rogow: „Hitler's Unwanted Children: Children with Disabilities, Orphans, Juvenile Delinquents and Non-Conformist Young People in Germany,” Nizkor Project, Shofar FTP Archive File (<http://www.nizkor.org>), 1998.

rendkívüli nem történt volna. Amikor később szembesítették őket a tetteikkel, a legtöbben azt állították, hogy semmi rosszat nem követtek el. Ahogy egy kutató nemrégiben fogalmazott: „A deformált gyerekek és a szellemileg visszamaradt páciensek megsemmisítése nem a jelenlétükkel kapcsolatos főbiának volt betudható, hanem egy olyan kultúra termékeként jelentkezett, amely kultúra elhitte, hogy a genetikai deformitás teher a nemzet vállán.”²⁴

²⁴ Idézi James M. Glass: Life Unworthy of Life: Racial Phobia and Mass Murder in Hitler's Germany (New York, USA, 1997), p. 62.

K E T T Ő

A „FELNŐTTEUTANÁZIA” T4 PROGRAMJA

Az államszervezet ... saját törvényeivel, jogaival egységes egész, hasonló egy organizmushoz, ami az egész jólétének érdekében – ahogy ezt mi, orvosok tudjuk – kiveti magából az értéktelen és káros részeket.

Alfred Hoche, német pszichiáter

Valamikor 1939 augusztusában Adolf Hitler találkozott Leonardo Contival, a birodalom egészségügyi vezetőjével, Martin Bormann-nal, a náci párt kancellárjával és Hans Heinrich Lammersszel, a birodalmi kancelláriahivatal vezetőjével. A gyermekgyilkolási program sikerén felbuzdulva Hitler arra utasította a fent említetteket, hogy szervezzék meg az „eutanáziaprogramot”, hogy Németországból örökre tűnjenek el a fogyatékossgal élő felnőttek.¹ Lammers később, a bírósági tárgyaláson azt vallotta, hogy Hitler azt mondta: „helyesnek tartja, hogy az efféle teremtmények értéktelen életének vége szakadjon, és hogy ennek eredménye következtében spórolni lehet a kórházak, az orvosok és az ápolószemélyzet kiadásain.”²

Hitler eredetileg ugyan Contit nevezte ki a „felnőtteutanázia” felügyelőjének, de őt hamarosan felváltotta Philipp Bouhler, Hitler magántitkárságának vezetője és Viktor Brack, vezető náci orvos. Utóbbiak mindketten részt vettek már a gyermekgyilkolási programban. A változás hivatalos keretbe foglalására és az esetleg részt vevő további náci orvosok hatáskörének kiterjesztésére Hitler 1939 októberében titkos rendeletet adott ki. És hogy úgy tűnjön, mintha ez a háborúban szükséges intézkedés lenne, visszadátumozta 1939. szeptember 1-re. A felhatalmazás így hangzott:

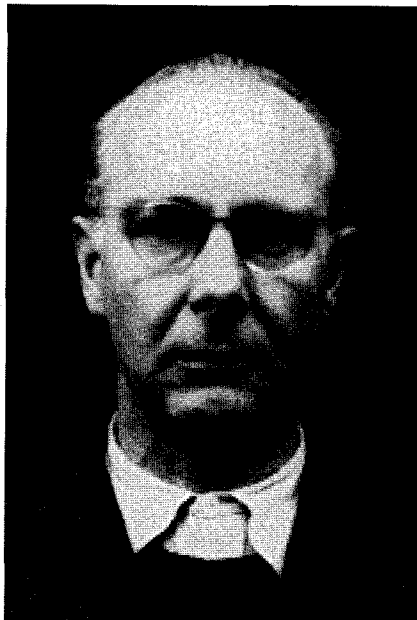
1 A németországi kormány eutanáziadefiníciója rendkívül kiterjedt volt. Minden fajta testi és szellemi fogyatékos emberre vonatkozott, a vak, a siket, a szellemi fogyatékos emberekre, az epilepsziásokra, az autistákra, a depressziósokra, a bipoláris rendellenességben szenvedőkre, a mozgásukban korlátozottakra, a különféle testi deformitásokra a nyúl-szájtól a hiányzó lábíg.

2 Idézi Burleigh: p. 112.

Bouhler és dr. Brandt azzal a feladattal bízzuk meg, hogy egyes orvosok hatáskörét kiterjesszék oly módon, hogy a legkörültekintőbb vizsgálatot követően hozzásegítsék a könyörületes halálhoz azokat, akik gyógyíthatatlan betegségekből szenvednek.³

A titkos határozatot hivatalosan soha nem emelték törvényi szintre, soha nem hozták nyilvánosságra, mégis ez volt a náci rendszer T4 nevű „eutanáziaprogramjának” alapja. E program során több mint 275 000, fogyatékossgal élő felnőtt németországi embert mészároltak le brutálisan és módszeresen.⁴

Bouhler és Brack ezek után találkozott a birodalmi belügyminisztériumban dolgozó dr. Herbert Lindennel. Ők hárman fogtak neki a kényes feladat megoldásának: olyan orvosokat és kórházi dolgozókat kellett beszervezniük, akik segítettek nekik a gyilkosságok kitervelésében és végrehajtásában. 1940 júniusának végén aztán ismertették a kiválasztott szakemberekkel a program valódi célját. Bouhler elmagyarázta: Németországban elkerülhetetlen, hogy a pszichiátriai kezeltek bizonyos százalékát meg kell ölni, hogy helyet teremtsenek a lehetséges

VIKTOR BRACK. (AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK HOLOKAUSZT-EMLEKMÚZEUM, WASHINGTON D.C., USA, HEDWIG WACHENHEIMER EPSTEIN AJÁNDÉKA.)

³ Id. mű.

⁴ A szakértők szerint a hivatalos eutanáziaprogramban Németországban legkevesebb 275 000 embert öltek meg pusztán azért, mert fogyatékosok voltak. De ezek a becslések rendszerint nem tartalmazzák a) azokat, akiket elgázostak vagy lelőttek a koncentrációs táborokban, amikor a kontár sterilizálás, az orvosi kísérletek és félrekezelés miatt fogyatékosokká váltak, b) azokat, akik egyszerűen voltak zsidók és fogyatékosok, c) a megszállt országokban legyilkolt fogyatékosokat, d) azokat, akiket 1941 augusztusa után, azután gyilkoltak meg, hogy Hitler hivatalosan leállította az „eutanáziaprogramot”. Mindezeket figyelembe véve jogos a következtetés, hogy a náci uralom alatt legalább 1 millió fogyatékos embert semmisítettek meg. Lásd Hugh Gregory Gallagher: *Black Bird Fly Away: Disabled in an Able-Bodied World* (Arlington, Virginia, USA, 1998), p. 225; John Weiss: *Ideology of Death: Why the Holocaust Happened in Germany* (Chicago, Illinois, USA, 1996), p. 335.

háborús sebesülteknek. Ugyanakkor biztosította a jelenlévőket, hogy a gyilkosságban részt vevőket semmilyen jogi szankció nem fenyegeti. De Crinis kivételével, aki rendkívül sok egyéb elfoglaltságára hivatkozva visszavonulót fűjt, a jelenlevők mindegyike beleegyezett a részvételbe. Ezek után az orvosok visszatértek saját intézményeikbe, hogy munkatársaik között megkezdjék a további önkéntesek toborozását.⁵

Eközben Bouhler, Conti és Brack nekilátott olyan kórházak felkutatásának, amelyeket gyorsan át lehet alakítani gyilkolásközpontokká. Linden és Brack eljutottak Grafeneckbe, a Szamaritánusok Nyomorékkórházába. A reneszánsz kastély a sváb Alpok magasában épült. Miután felmérték az épület lehetőségeit, Linden és Brack megegyeztek, hogy Grafeneck eszményi helyszín a gyilkolási központ kialakításához. Pár napon belül egy csapat SS-es neki-fogott az átalakításnak, és az otthonból embermegsemmisítő központot építettek. Éjjelente dolgoztak, irodákat alakítottak ki, magas szögesdrótkerítéseket emeltek, amibe áramot vezettek, és táblákon figyelmeztették a helybélieket, hogy tartsák távol magukat a kórház területétől, mert ott „pestisveszély” és fertőző betegség fenyeget. A kastélytól néhány száz méterre gáz-kamrát és krematóriumot építettek.⁶

PHILIPP BOUHLER, AZ „EUTANÁZIAPROGRAM” KÉT VEZETŐJE KÖZÜL AZ EGYIK. (AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK HOLOKAUSZT-EMLEKMÚZEUM, WASHINGTON D.C., USA, GEOFFREY GILES AJÁNDÉKA.)

Ugyanakkor a berlini hivatalnokok azon serénykedtek, hogy megfelelő ügykezelési fedő-szervezeteket alakítsanak ki. Ilyen volt a Közösségi Betegszállító Szolgáltatás Kft., ez szállította a betegeket az elmeotthonokból a megsemmisítőközpontba; az Elmeotthonok Birodalmi

⁵ Az eredeti orvoscsoporthoz tartozott a berlini Maximilian de Crinis professzor, a heidelbergi Carl Schneider, a jénai Berthold Kihn és a würzburgi Werner Heyde. A csoportban dolgozott még dr. Werner Catel, dr. Hans Heinze, dr. Hermann Pfannmüller, dr. Ernst Wentzler és dr. Paul Nitsche, a Sonnenstein elmegyógyintézet igazgatója. Lásd Burleigh: p. 113.

⁶ Friedlander: pp. 80–90.

Munkáspártja vette számba az áldozatokat, biztosította és ellenőrizte a hamis halotti bizonyítványokat, az azokat kiállító hivatalnokokat; az Elmeotthonok Községi Alapítványa alkalmazta azokat, akik végrehajtották a gyilkosságokat és beszerezték a gyilkos gázt. Eközben részletesen kidolgozták, milyen módszerek alapján válasszák ki az áldozatokat, és hogyan végezzenek velük. 1939 szeptemberében a Birodalmi Tanács rendeletet adott ki, amelyben felszólította a helyi hatóságokat, hogy 1939. október 15-i határidővel adják be a körzetükhöz tartozó összes olyan intézmény-listáját, ahol „elmebetegeket, epilepsziásokat és

A TIERGARTENSTRASSE 4. SZÁM ALATTI VILLA,
AZ „EUTANÁZIAPROGRAM” – AZ AKTION T4 FEDŐNEVE – KÖZPONTJA. (AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK
HOLOKAUSZT-EMLEKMŰZEUM, WASHINGTON D.C., USA, A LANDESARCHIV BERLIN AJÁNDÉKA.)

7 Friedlander: pp. 73–76.

gyengeelméjűeket gondoznak”. Ezt követően minden intézmény két formanyomtatványt kapott. Az egyikben magáról az intézetről kértek információt, a másikban az ápoltakról, itt fel kellett tüntetni a nevüket, a születési dátumukat, a fajukat és az állampolgárságukat. A nyomtatvány az ápoltak legközelebbi hozzátartozóinak adatait is kérte, valamint tudni akarta, hogy a hozzátartozók rendszeresen látogatják-e az ápoltat, végül arra is kitért, hogy mi a neve és a lakcíme azoknak, akik fizetik az ápolási költségeket. A kórházi adminisztrációtól azt is kérték, hogy jelezze, ha az ápoltnak van ikertestvére, vagy olyan vérrokona, aki elmebeteg.⁷

A formanyomtatvány mellé egy külön lapon felsorolták, milyen fogyatékségeket kell jelenteni:

Öt vagy annál több éve intézetben élő betegek.

Azok az emberek, akik az alább felsorolt betegségek miatt az intézetben nem képesek munkavégzésre, vagy ha igen, akkor csak rutinszerű munkára alkalmasak:

Skizofrénia

Epilepszia

Szenilitás

Terápiásan nem kezelhető bénulás és a szifilisz egyéb formái

Agyhártagyulladás

Huntington-betegség és egyéb gyógyíthatatlan neurológiai betegségek

Minden fajta gyengeelméjűség.

Elmebeteg bűnözők.

Nem német állampolgárok.

Nem árja betegek.⁸

Az így megszerzett információk alapján a T4 „orvosszakértői” bizottság javaslatot tett arra, hogy ki maradjon életben, és kinek kell meghalnia. A javaslatokat egy háromtagú, tapasztalt „szakemberekből” álló bizottság átnézte, majd meghozta a végső döntést. A halálba küldendő „betegek” nevét azonnal elküldték Berlinbe a T4-hivatalnokoknak, akik összeállították a transzportlistát, amit aztán azzal az utasítással továbbítottak a helyi intézményeknek, hogy a betegeket készítsék fel az elszállításra. Például a megsemmisítésre kiválasztott „betegek” nevét a hátukra tett ragtapaszra írták, és a „betegre” vonatkozó összes iratot, feljegyzést is el kellett küldeni a transzporttal. A kórházi dolgozókat felhatalmazták, hogy a nyugtalan betegeket szedálják le, és közölték a dolgozókkal, hogy a bajkeverőkkel vagy ellenállókkal szemben erőszakot is alkalmazhatnak.⁹

Az esetek többségében a betegeket rokonaik, hozzátartozóik, gyámjuk tudta nélkül szállították el a halálközpontokba. A hozzátartozók többnyire csak akkor értesültek az elszállításról, amikor szeretteiket már meggyilkolták. Amikor a hozzátartozók végül kapcsolatba léptek az intézménnyel, akkor csak egy hivatalos levelet kaptak, amelyben az állt, hogy a Birodalmi Védelmi Tanács utasítására „az illetőt egy másik intézménybe szállították... és a befogadó intézmény hamarosan értesítést küld.” A levélben külön felszólították a hozzátartozókat, hogy várják meg az értesítést és ne kérdezősködjének tovább. Hetekkel később a rokonokat értesítették, hogy szeretett családtagjuk megérkezett az új központba, de ott szigorúan tilos a látogatás. Ismét felszólították őket, hogy tartózkodjanak a további kérdezősködéstől. Körülbelül két hónappal ezt követően a hozzátartozók megkapták az utolsó levelet, amelyben értesítették őket, hogy hozzátartozójuk elhalálozott, de a járványveszélyre való tekintettel a testét már elhamvasztották, a „helyi hatóságok egészségügyi szabályzatának megfelelően.”¹⁰

8 Friedlander: p. 76.

9 Friedlander: pp. 83–84.

10 Friedlander: p. 85.

A GYILKOLÁSI KÖZPONTOK

Az első négy „eutanáziaközpontot” Brandenburgban, Grafeneckben, Hartheimben és a Sonnensteinben indították be. Az ötödik és a hatodik központ Bernburg és Hadamar voltak. 1940 és 1941 között legkevesebb 100 000 fogyatékossgal élő embert gyilkoltak meg ezekben a központokban.

Grafeneck. Az első „eutanáziaközpont”, ahol gyilkolni kezdték a fogyatékossgal élő embereket. 1940 januárjától 1940 decemberéig működött. A betegeknek érkezésükkor azt mondták, hogy vetközzenek le, egyperces orvosi vizsgálat következett, majd betelerelték őket egy barakkba és rájuk zárták az ajtót. Mivel voltak izgatott betegek, a T4-alkalmazottak azzal igyekeztek megnyugtani őket, hogy csak zuhanyozni fognak. Amikor mindenkit betelerelték, akkor rájuk zárták az ajtót, és bepumpálták a mérgező gázt. Öt percen belül az összes beteg elájult. Ujabb öt perc múltán mindannyian meghaltak.

Miután a barakkot kiszellőztették, a munkások a kihordott holttesteket a krematóriumba szállították. Mivel a legközelebbi város, Münzingen csak három mérföldnyire volt, a helybeliek hamarosan felfedezték az összefüggést a busztranszportok – amelyekkel több ezer beteg érkezett, akiket soha többé nem láttak –, és a vidéket szennyező, égett hús szagát árasztó, sötét füst között. 1940 júliusára a grafenecki gyilkolási központ olyan komoly ellenérzést keltett a közeli Württembergben, hogy a lutheránus egyházmegye előljárója, Wurm püspök, levelet küldött Wilhelm Frick belügyminiszternek:

Az utóbbi hónapokban, a Birodalmi Védelmi Tanács utasítására örültek, gyengeelméjű és epilepsziás betegek érkeztek. Hozzá tartozóikat pár héttel később értesítették arról, hogy az illető betegségben elhunyt, és a fertőzés veszélye miatt a testet elhamvasztották. Csak Württemberg intézeteiben több száz beteg halhatott meg ilyen módon, köztük nem egy az első világháború sebesültje volt. A módszert, elsősorban a titkolózást már most élesen kritizálják. Mindenki meggyőződése, hogy véletlenszerűen választják ki a halál hivatalosan bejelentett okát. Amikor mindezek tetejébe a hivatalos értesítésben az szerepel, hogy a beteg életének érdekében minden lehetőt megtettek, de hiába, az már-már gúnyolódásnak tűnik. A rejtélyes körülmények annak a vélelemnek adnak táptalajt, hogy valami törvénytelen és igazságtalanság történik, amit tehát a kormány nem védelmezhet. Ugyanakkor az is megfogalmazódik, hogy a megsemmisítésre ítélt betegek esetében nem jártak el kellő gondossággal. A válogatás nem kizárólag az elmebetegeket érintette, hanem azokat is, akik munkavégzésre alkalmasak, különösen az epilepsziásokat.¹¹

„Milyen következtetésre jut a következő nemzedék”, folytatta Wurm, „amikor rájön, hogy az állam már nem tartja szentségnek az emberi életet? Ha a hanyatlás egyszer megindul, nincs megállás. Isten nem engedi az embernek, hogy rajta gúnyolódjon. A nemzeti szocialista állam vagy felismeri, hogy isten milyen határokat szab, vagy az erkölcsi hanyatlás mellé áll, ami az államot is magával sodorja.”¹²

Frick nem válaszolt a levélre, ezért Wurm 1940. szeptember 5-én újabb levelet írt:

Tisztelt Birodalmi Miniszter!

Július 19-én küldtem önnek levelet a bolondok, gyengeelméjűek és epilepsziások módszeres megsemmisítéséről. Azóta elképesztő méreteket öltött ez a gyakorlat:

¹¹ A württembergi evangélikus egyház vezetőjének, dr. Wurmnak a levele a birodalmi belügyminiszternek, dr. Fricknek, 1940. szeptember 5. in: *Nazi Conspiracy and Aggression* (Washington, D.C., USA, 1946). Függ. A. p. 123.

¹² Hasonló levelet olvasni Burleigh-nél: pp. 126–127.

nemrégiben az öregek otthonának lakóit is bevonták az eljárásba. Úgy tűnik, a gyakorlat azon az alapon működik, hogy egy hatékony nemzetben nincs helye a gyengéknek és az elesetteknek. A hozzánk érkezett számtalan bejelentésből egyértelmű, hogy az embereket érzéseikben sérti az elrendelt intézkedés, terjed a jogrendbe vetett bizonytalanság, ami a nemzeti és az állami érdekek szempontjából is sajnálatos.¹³

Frick vélhetőleg továbbította ezeket a leveleket Heinrich Himmlernek, a németországi rendőrség és az SS vezetőjének, mert december elején Himmler a következő feljegyzést küldte Viktor Bracknak:

Kedves Brack!

Hallom, nagy az izgalom Albben a Grafeneck Intézet miatt. A lakosság felismeri az SS szürke autóit, és azt hiszik, tudják, mi zajlik a folyamatosan füstölő krematóriumban. Ennek titokban kellett volna maradnia, és mégsem ez történt. A legkellemetlenebb hangulat alakult ki, ezért véleményem szerint nincs más megoldás, az intézetet nem szabad tovább használni, és mindenképpen okosan és ügyesen kell informálni a helybelieket, filmekben kell bemutatni az örökölt és az elmebetegségek következményeit. Kérhetném, hogy jelentse, hogy oldódott meg ez a nehéz helyzet?¹⁴

Nem sokkal a levél után a Grafeneckben megszűnt a gyilkolás, de addig tízezernyi fogyatékos embert öltek meg a gázkamrákban.

Brandenburg. A Grafeneckhez hasonlóan a brandenburgi T4 gyilkolási központot is 1940 januárjában hozták létre. Első igazgatója Adolf Gustav Kaufmann, a T4-et felügyelő hivatal vezetője volt. Ő felügyelte a munka kezdeti szakaszát, amikor kialakították az embermészárszéket. Amikor az átépítés befejeződött, az intézmény vezetését átadta Irmfried Eberlinek, Brandenburg főorvosának. Henry Friedlander szerint: „A tényleges gyilkosságok (a gyilkosság-hoz szükséges brandenburgi felszerelések) a földszinten voltak, ahol több teremben fogadták az érkezőket”, és itt zajlott az orvosi vizsgálat is. „Brandenburgban a gázkamrát zuhanyozónak álcázták”, de mivel a zuhanyrózsákat nem szerelték fel azonnal, „a betegeknek azt mondták, hogy terápiás okokból »inhaláló terembe« viszik őket. A zuhanyrózsákat csak később szerelték fel.” A gázkamrától nem messze volt a krematórium, ez „két mobilkemencét jelentett, amiket az épület kéményéhez szereltek. De a kémény túl alacsony volt ehhez a feladathoz, és a lángok gyakran kicsaptak belőle”, ezért bűzös füst árasztotta el a várost. „1940 július körül éppen ennek köszönhetően a krematóriumot elszállították. A mobilkemencéket egy elhagyatott házban szerelték fel, a várostól körülbelül három mérföldre, a holttesteket éjjel, postakocsiban szállították el.”¹⁵

Amikor Julius Hallevorden, a Kaiser Wilhelm Neurológiai Intézet professzora megtudta, hogy naponta hány hullát égetnek el a brandenburgi krematóriumban, kijelentette: szégyen, hogy ennyi „tudományos anyag” megy veszendőbe. Hallevorden a Brandenburgban meggyilkolt áldozatokból végül több mint hatszáz agyat gyűjtött be. Később erről így vallott:

Hallottam, hogy ezt (az eutanáziát) fogják tenni, úgyhogy odamentem hozzájuk, és azt mondtam: – Figyeljenek, fiúk, (Menschenskinden), ha már megölik ezeket az embereket, legalább az agyakat vegyék ki, hogy legalább ennyit hasznosíthassunk. Mire megkérdezték: – Hányat tud megvizsgálni? Úgyhogy azt mondtam: – Korlátlan

¹³ Ibid.

¹⁴ Himmler Reichsführer levele Brack SS-Oberführernek, 1940. december 19. in: *Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals* (Washington D.C., USA, 1949–1953) I, 856.

¹⁵ Friedlander: pp. 89–90.

mennyiséget. Minél több, annál jobb. Én adtam nekik a tartósító anyagot, az üvegeket, a dobozokat, és elmagyaráztam, hogyan kell eltávolítani és tartósítani az agyat, és azután olyan, bútorszállítónak látszó autókban szállították le azokat. A Betegek Jótékonyági Szállítószervezetének kocsijaiban, egy-egy alkalommal 150–250 darabot.

... gyönyörű anyagokat kaptam, csodálatos, mentálisan defektes agyakat, deformált agyakat és gyerekkori betegségekre utaló agyakat. Természetesen elfogadtam őket. Nem rám tartozott, honnan és hogyan kerültek hozzám.

Hartheim. Az osztrák Alkoven faluban található Hartheim kastély a harmadik gyilkolási központ volt. A kastélyt a tizenkilencedik században építették, és 1939-ig elmeorvosintézetként szolgált, ekkor vették be a náci, akik gyilkolási központtá alakították át. Az átalakítás 1940 áprilisában fejeződött be, és egy hónappal később érkezett meg az első, fogyatékostranszport.¹⁶

Friedlander vallomásából tudjuk, hogy a központi „irodák és a személyzeti részleg a kastély felső traktusában kaptak helyet, a gyilkossághoz szükséges felszerelés a földszintet foglalta el. ... A nyugati kapunál magas kerítést emeltek, ... elzárta a kilátást a külvilág elől, és az udvari kerítés a krematóriumot rejtette el az érkező betegek elől. Több helyiség is volt, az egyikben fogadták az érkezőket, a másikban történt a vizsgálat, a meztelen betegek az udvaron sorakoztak. Az udvar keleti oldalán lévő gázkamrát zuhanyozónak álcázták, összesen százötven ember elgázosítására volt alkalmas.”¹⁷ „Egyszer 150 embert gázosítottak el egyszerre” – em-

A HARTHEIMI KASTÉLY, LINZ MELLETT. (AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK HOLOKAUSZT-EMLEKMŰZEUM, WASHINGTON D.C., USA, ANDRAS TSAGATAKIS AJÁNDÉKA.)

¹⁶ Friedlander: p. 91.

¹⁷ Friedlander: p. 91.

lékezett a Hartheim egyik munkatársa. „A gázkamra annyira zsúfolt volt, hogy az emberek elesni se tudtak, és a holttestek annyira összepréselődtek, hogy csak nagy nehézségek árán tudtuk szétválasztani őket.”¹⁸

A tetemeket a „fertőtlenítőosztag” szállította el. Ezek a fiatal náci munkások szétválogatták a hullákat, a gázkamrából átvonszolták őket a „halottasszobába”, ahol egymásra dobálva várták a hamvasztást. A két krematóriumból ömlő füstöt mérőledekről lehetett látni, és égő hús szaga terjengett a környéken. Éjjelente a fertőtlenítőosztag kivitte, és a Dunába szórta a maradványokat.¹⁹

A hartheimi kastélyban a T4 vezetője Christian Wirth egykori stuttgarter nyomozótiszt volt. Amikor elhagyta a Hartheimet, Belzec parancsnokává nevezték ki, onnan Treblinkába, Chelmnóba (Kulmhof) majd Sobiborba került. Munkatársai szerint Wirth a T4 program egyik legkegyetlenebb náci gyilkosa volt. Franz Stangl, aki részt vett a T4 programban mielőtt Treblinka táborparancsnoka lett, a következőket mondta Wirthről:

Wirth nagydarab, külön ember volt. A gyomrom összeszorult, amikor találkoztunk. Egyszerre több napig maradt Hartheimben, és gyakran jött vissza. Valahányszor ott tartózkodott, ebédnél mindig beszédet mondott. És rémes, kegyetlen szavakat használt: amikor az eutanáziaművelet szükségességéről beszélt, nem emberi vagy tudományos szavakat használt... Olyanokat mondott, hogy öljük meg a felesleges szájakat, és hogy „köpnie” kell, ha azt hallja, hogy valaki sajnálja őket. Wirthet a saját emberei is gyűlölték, ezt mutatja az alatta szolgáló Suchomel SS-örrmester vallomása: „A treblinkai és a sobibori tábori szolgálatomból emlékszem, hogy brutalitásban, kegyetlenségben és könyörtelenségben senki nem ért Wirth nyomába. Ezért is neveztük »rettenetes Christiannak« vagy a »vad Christiannak«.”²⁰

Wirth neve Stangl vallomásában ismét felbukkant, amikor Stangl a treblinkai napokról tett vallomást:

Az igazat megvallva, az ember megszokta... (az áldozatok) szállítmány voltak. Azt hiszem, akkor kezdődött, amikor először láttam meg Treblinkán a Totenlagert (a megsemmisítő területet). Emlékszem, ott állt Wirth, egy árok mellett, ami tele volt feketés-kékes hullákkal. Semmi köze nem volt az emberhez – nem is lehetett. Massa volt. Egy halom rothadó hús. Wirth azt kérdezte: – Mihez kezdünk ezzel a szeméttel?”²¹

Hartheim nemcsak megsemmisítőközpont volt, hanem „tudományos” kísérleti telep is, ahol a tömeggyilkosság technikáját kellett kifejleszteni. Fiatal náci orvosok a legkülönbözőbb gázkeverékekkel kísérleteztek, hogy megtalálják a leggyilkosabb kombinációt. A kísérletek során az orvosok a „kukucsálóablakon” át, stopperrel a kezükben figyelték a haldokló embereket. A haláltusát tizedmásodperces pontossággal mérték. Lassított filmfelvételek is készültek, hogy később a berlini T4-központban a szakemberek is tanulmányozhassák a történeteket. Számos áldozat agyát a boncolás során eltávolították, majd a legtöbbet ígérőnek eladták.²²

Nehéz megbecsülni, hogy összesen hány fogyatékos személyt öltek meg a Hartheimben. De az 1947-es Dachau-perben tett vallomások alapján háromszáz-négyszáz „kenyérpusztítót” semmisítettek meg a hartheimi gázkamrákban *naponta*. Miután Hitler leállította a hivatalos T4-

¹⁸ Friedlander: pp. 96–97.

¹⁹ Friedlander: p. 91, 97.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Friedlander: p. 92.

programot, a Hartheim a zsidók, a cigányok és a náci túlkapások egyéb áldozatainak megsemmisítőközpontja lett.²³

CHRISTIAN WIRTH, EGYKORI NYOMOZÓ, SZÁMOS GYILKOLÁSI KÖZPONTBAN DOLGOZOTT, MIELŐTT BELZEC PARANCSNOKA LETT. (AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK HOLOKAUSZT-EMLÉKMŰZEUM, WASHINGTON D.C., A NÉMETORSZÁGI SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG LEVÉLTÁRÁNAK AJÁNDÉKA.)

23 Friedlander: pp.110–111.

A Sonnenstein. A negyedik T4 gyilkolási központot, a Sonnenstein Intézetet 1940 júniusában nyitották meg a Drezda melletti Pirnában. Ez volt az egyetlen olyan központ, amely nem foglalt el egy egész kórházat, vagyis ahol a titkolózás lehetetlen volt. Amikor a betegek megérkeztek a Sonnensteinbe, megparancsolták nekik, hogy vetkőzzenek le. Ezek után egy orvos megvizsgálta őket, majd körülbelül hetvenötös csoportokban beteterelték őket a gázkamrába. Miután a betegek elpusztultak, a holttesteket bevonszolták a krematóriumba. A náci itt fosztották ki és csonkították meg a holttesteket. Azokat a holttesteket, amelyeknek a hátán fekete pecsét volt, felboncolták. A boncolás a fiatal orvosoknak külön képzést biztosított, a T4-hivatalnokok garázdálkodhattak az emberi szervekkel, amelyeket aztán „kutatólaboratóriumoknak” és klinikáknak adtak el, hogy legyen min „tudományos” kísérleteket végezni. Az értékes fogpótlással rendelkező betegeket külön megjelölték. A „tisztítóbrigád” kitépte a halottak szájából az aranytöméseket, és a berlini T4-központba küldte azokat. Az aranyat a német birodalom gyűjtötte, de annak függvényében, hogy mennyi aranyat szereztek a holttestekből, a T4-hivatalnokok jutalmat és költségvetés-kiegészítést kaptak.²⁴

Friedlander a vallomásaiban elmondta, hogy a holttestek elhelyezése technikailag sokkal súlyosabb gondot jelentett, mint a gyilkolás. Volt, hogy akkora volt a hullahegy, hogy az osztagnak egész éjjel dolgoznia kellett a krematóriumokban, hogy az előző nap meggyilkolt összes áldozatot megsemmisítsék. Annyi hulla volt, hogy előfordult, a holttestek már oszlásnak indultak, mire elégették őket. A hamvasztás után az osztag megőrölte a kemencében megmaradt csontokat. A hamvak egy részét urnákba szórták. Amikor a családtagok több hónappal később értesültek szeretteik haláláról, azt is közölték velük, hogy a hamvakat tartalmazó urnát megkaphatják. Az osztag véletlenszerűen töltötte meg az urnákat, egyáltalán nem figyelt arra, hogy kinek a neve szerepel azokon.²⁵

A titok megőrzése miatt a halotti bizonyítványt is hamisították. A hihetőség látszatának megőrzése végett az orvosok azt az utasítást kapták, hogy a lehető legóvatosabban járjanak el, és a halál oka ne mondjon ellent a beteg korábbi egészségi és mentális állapotának. Az orvosok a legalább hatvanegy hamis elhalálozási ok közül a beteg korának, nemének, testi állapotának legmegfelelőbbet választották ki. Minden esetben „pontosan vezették az etiológiát, a tüneteket, a kezelést és a lehetséges komplikációkat”. A listán szereplő hamis halálozási okoknál gondosan mérlegelték, melyiknek milyen előnye és hátránya lehet az adott esetben.

Nézzünk néhány példát:

Meningitisz (agyhártyagyulladás)

Az agy viszonylag ritkán duzzad meg, a betegség kialakulása hosszú időt vesz igénybe, ezt a betegséget tehát csak néhány kivételes esetben használhatjuk. Hasznos akkor, ha a tünetek egy része már jelentkezett, ilyen lehet a fülben, az orrban és az arcüregben található gennyes váladék.... Minden korcsoportra alkalmazható.

Tüdőgyulladás

A tüdőgyulladás esetünkben ideális halálozási ok, mert a népesség többsége veszedelmes betegségnek tartja, vagyis nem vitatják, hogy veszélyezteti az életet... A tüdőgyulladás bármely korcsoportban, mindkét nemnél előfordulhat. A fiatal és egészséges egyedek esetében csak hosszabb ideig tart, mint a gyenge vagy elesett betegeknél.

24 Idézi James M. Glass: Life Unworthy of Life: Racial Phobia and Mass Murder in Hitler's Germany (New York, USA, 1997), p. 62.

25 Ibid

Agyvérzés

Ez a halálok az idősebb, negyven év feletti betegek esetében ideális; fiataloknál annyira ritka, hogy okosabb nem említeni. Különösen kívánatos halálozási ok, mert hirtelen következik be, nincsenek sajátos tünetei, és a beteg viszonylag fájdalommentesen hal meg. A hozzátartozók ezt a halálozási okot elfogadják, és rendszerint elhiszik. Az is hihető, hogy a beteg előzetes tünetek hiányában halt meg.²⁶

Ahhoz, hogy az eseteket orvosilag hihetővé tegyék, rendkívüli elterelő bürokratikus tevékenységre volt szükség. Mindegyik gyilkolási központban létrehoztak egy különleges anyakönyvi hivatalt, ahol több tucatnyian dolgoztak azon, hogy minden beteg számára meghatározzák a legmegfelelőbb halálozási okot. Időrendi beosztást jelző táblázatokkal és a halálozás okát tartalmazó aktákkal dolgoztak, hogy egy időben nehogy túl sokan haljanak meg ugyanabban a betegségben, hisz az biztosan felkeltette volna a gyanakvást.

Miután megállapították a halál idejét és okát, hivatalos leveleket küldtek a meggyilkolt beteg hozzátartozóinak. Az első levélben egyszerűen értesítették a hozzátartozókat vagy a gyámat, hogy a beteg biztonságban megérkezett a kiszemelt intézménybe. Mivel a legtöbb beteget érkezése napján azonnal meggyilkolták, az áldozatok már rég halottak voltak, amikor az érkezésüket jelző levelet elküldték a hozzátartozóknak. Az első levél után a gyilkolási központ dolgozói két hónapot vártak, mielőtt elküldték volna a beteg haláláról szóló hivatalos levelet. A „kondoleálólevél” első bekezdése közölte a beteg hozzátartozóival a beteg „hirtelen és váratlan” halálát. A második bekezdésben mindig megemlézték az „eutanáziával” kapcsolatos hivatalos propaganda bizonyos elemeit, nevezetesen, hogy a beteg szenvedett, a család pedig megszabadult az ápolás gondjától. A levelekben jellegzetes fordulatnak számított az olyan kitétel, hogy „fogadják szívből jövő együttérzésünket fájdalmukban, de nyugtassa meg önöket a gondolat, hogy fiuk súlyos és gyógyíthatatlan betegségből menekült meg.”²⁷

Álljon itt egy „kondoleálólevél”:

Tartományi ápoló- és gondozóközpont
1941. március 25.

Tisztelt U. Asszony!

Férjét, Ernst U.-t 1941. március 13-án a Birodalmi Biztonsági Tanács minisztériumi rendelete alapján szállították át elmeotthonunkba. Az intézkedésre a jelenlegi hadi körülmények miatt volt szükség. Sajnálattal értesítjük, hogy a beteg 1941. március 24-én akut meningitiszben hirtelen és váratlanul elhunyt. Mivel az Ön férje súlyos és gyógyíthatatlan elmebetegségben szenvedett, halálát megszabadulásként kell felfognia.

Mivel intézetünk csupán átmeneti intézet, és a betegeket elsősorban azért hozzák ide, hogy megállapíthassuk, van-e valami fertőző betegségük (a tapasztalat arra intett bennünket, hogy az elmebetegek esetében ez gyakran előfordul), az egészségügyi rendőrség, amelynek felelőssége, hogy megakadályozza mindenféle járvány, fertőzés elterjedését, a test azonnali hamvasztását rendelte el. Ilyen esetben el kell tekintenünk az Ön beleegyezésétől. Ha az urnát a lakóhelyéhez közeli temetőben vagy családi sírboltban kívánja elhelyezni, kérjük, tizennégy napon belül értesítsen bennünket, és írásban igazolja, hogy birtokában van a temetkezési helynek. Ebben az esetben térítés nélkül elküldjük az urnát az adott temetőbe.

²⁶ Idézi Burleigh: pp. 150–151.

²⁷ Fridlander: p. 104.

Máskülönben magunk temetjük el az urnát. Az elhunyt ruháit a már említett okból fertőtleníteni kellett, és ennek során megrongálódtak. Ha igazolja, hogy Ön az elhunyt törvényes örököse, akkor boldogan elküldjük Önnek az elhunyt ruháit, egyéb tárgyait és a jegygyűrűjét. Ha tizennégy napon belül nem kapjuk meg az örökösdésre vonatkozó hivatalos igazolásokat, akkor a ruhákat az intézetünkben élő szegény rászorulóknak adjuk. Kérjük, értesítse a többi hozzátartozót, mert nekünk nem áll rendelkezésünkre a címük. Mellékelve küldjük két példányban a halotti bizonyítványt, amelyet a hatóságok számára meg kell őriznie.

Heil Hitler,

Dr. Fleck (ez volt dr. Günther Hennecke álneve)²⁸

A sonnensteini „eutanáziaközpont” 1941 augusztusában zárták be. Addigra a náci orvosok legkevesebb tízezer fogyatékos felnőttet gyilkoltak meg az intézetben.

Bernburg és Hadamar. Az ötödik és a hatodik T4 gyilkolási központ Bernburgban és Hadamarban volt. Bernburg 1940 szeptemberében vette át Brandenburg helyét. 1940 előtt az intézet állami kórház és ápolóotthon volt. A hadamari gyilkolási központot 1941 januárjában nyitották meg, a grafenecki intézet helyett. A feljegyzések szerint 1945-ig, amikor is az amerikai egyesült államokbeli csapatok felszabadították, a Hadamarban legalább 40 000, de nem kizárt, hogy 400 000 fogyatékos embert ölték meg. A Hadamar Intézet a tizenkilencedik század közepe óta eredetileg állami kórház és ápolóotthon volt. Miután gyilkolási központtá alakították át, ezernyi fogyatékos felnőttel végeztek benne, vagy tömegesen elgázosították, kivégezték őket. Az ide küldött gyerekek többségét halálos injekcióval ölték meg.²⁹

KÖRTEREM A HADAMARBAN.

(AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK HOLOKAUSZT-EMLEKMŰZEUM, WASHINGTON D.C., USA.)

²⁸ Levél Burleighnél: pp. 151–152.

²⁹ Friedlander: p. 92.

Amikor a „betegek” megérkeztek a Hadamarba, a személyzet egyik tagja fogadta és bevezette az érkezőket egy terembe, ahol felszólították őket, hogy vetkőzzenek le. A betegeket ezek után megmérték, majd egyesével bementek egy kis szobába, ahol egy orvos megvizsgálta őket. A „beteg” egy számot kapott, amit vagy a testére pecsételtek, vagy a hátára ragasztottak. A betegek ezek után átvonultak egy másik terembe, ahol előlről, oldalról és hátulról lefényképezték őket. A fényképeket csatolták a beteg utolsó kórlapjához, amelyet a német orvosok arra használtak, hogy demonstrálják a meggyilkoltak „testi alsóbbrendűségét”.³⁰

Amikor a regisztráció befejeződött, a „betegeket” összegyűjtötték a várócsarnokban, ahonnan a gázkamrába vezetett az út. A legtöbb beteg „zuhanyozásra” készült fel, mert vetkőzéskor az ápolónők „fürdésről” beszéltek nekik. Általában elhitték a nővérek magyarázatát, és ellenállás nélkül mentek be a gázkamrába. Amikor mindenkit betelereltek, a személyzet bezárta az ajtót, és légmentesen lezárta a szellőzőrendszert. A szomszédos szobában a kémikus kinyitotta a sűrített gázt tartalmazó tartály szelepét, és a halálos gáz beszívárgott a gázkamrába. Tíz percen belül az összes „beteg” halott volt.³¹

A T4-személyzet egyik tagja úgy emlékezett, hogy 1941 nyarán Hadamarban örömteli eseményként, mérföldkőként ünnepelték meg a tízezredik áldozat halálát. A kórház személyzete egytől egyig jelen volt az ünnepségen, ahol sört és bort szolgáltak fel. A „koktél” után a személyzet lement a pincébe, hogy saját szemükkel lássák, ahogy elégetik a tízezredik áldozatot. A meztelen tetemet náci horogkeresztes zászlóval takarták le, és körben friss virágokkal díszítették. Az egyik orvos lelkesítő beszédet tartott arról, milyen fontos munkát végeznek itt, a Hadamarban. A tetemet ezek után betolták a kemencébe, s akkor a személyzet vastapsban tört ki. Sokan gúnyos halotti beszédet tartottak, mások a helyi polkaegyüttes zenéjére táncolni kezdtek.³²

A személyzet egyik tagja felidézte az este eseményeit: A hordágyon hatalmas, vízfejű, meztelen férfi holtteste feküdt... Biztos vagyok benne, hogy valódi hulla volt, nem bábu. A krematóriumi munkatársak belökték a kemencébe, mire (a vezető), aki afféle papként viselkedett, (gúnyos) temetési beszédet mondott.³³

Egy másik résztvevő elmesélte, hogy az ünnepség késő éjszakáig tartott, és heves italozással járt.³⁴

Ahogy a többi intézetnél, a Hadamarba vezető úton is táblák jelezték, hogy a helybélieknek szigorúan tilos a belépés. Ennek ellenére a környékbeliek hamar kitalálták, mi történik az intézetbe küldött páciensekkel. Nem sokkal azt követően, hogy az első szállítmányt elgázosították, a helyi gyerekek már csúfnevet találtak a buszokra, „gyilkos doboznak” és „gyilkos szekérnek” nevezték. És gyakran csúfolták egymást: „Te idióta! Majd megsütnek Hadamarban”. De a felnőttek csak 1941 augusztusa után, amikor Clemens August von Galen gróf, münsteri püspök elítélte a gyilkosságokat, mertek nyíltan beszélni arról, mi történt a Hadamarban.

„Münster polgárai” – kezdte a beszédét a püspök:

Ha elfogadjátok és alkalmazzátok azt a tételt, hogy a „hasznavehetetlen” embereket meg lehet ölni, akkor mindannyiunkra rémes sors vár, amikor betegek és öregek leszünk! Ha valakinek megengedtetik, hogy meggyilkolja a hasznavehetetlen embereket, akkor rémes sors vár a tehetetlenekre, akik életüket, erejüket a hasz-

30 Friedlander: pp. 92–96. Mindezeknek a célja nemcsak az volt, hogy a gyilkosságok gyorsak és hatékonyak legyenek, hanem az is, hogy a betegeket abba hitbe ringassák, hogy csak a szokásos kórházi felvételi eljárás mennek keresztül.

31 Ibid.

32 Gallagher: *By Trust Betrayed*, p. 12.

33 Lifton: *Nazi Doctors*, p. 101.

34 Ibid.

A HADAMARI INTÉZET.
(AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK HOLOKAUSZT-EMLEKMŰZEUM, WASHINGTON D.C., USA.)

nosság érdekében használták el. Ha valakinek megengedjük, hogy megsemmisítse hasznavehetetlen embertársát, akkor rémes sors vár a súlyosan sérült, nyomorékká lett hűséges katonáinkra, amikor megtérnek hazájukba... Rémes sors vár az emberiségre, német nemzetünkre, ha a Sínai-hegyen dörgés és villámlás közepette kinyilvánított szent isteni parancsolatot, hogy „Ne ölj!”, amelyet Isten, a mi Teremtőnk a kezdetektől fogva az emberiség lelkiismeretének szánt, nemcsak megszegjük, hanem eltűnjük, és büntetlenül megtörténni hagyjuk.³⁵

Tíz nappal a fenti a szertartást követően Limburg püspöke levelet küldött a birodalmi igazságügyi miniszternek:

Kötelességemnek tartom, hogy az úgynevezett „értéktelen élet” megszüntetésének következő konkrét példáját jelentsem. Limburgtól körülbelül 8 kilométerre, a Hadamar nevezetű kisvárosban a városra néző hegyen áll egy intézet, amely korábban különféle feladatokat látott el, legutoljára öregek otthona volt. Az épületet felújították és átalakították, olyan hely lett, amelyben, a vélemények konszenzusa alapján, a fent említett eutanáziát hónapok óta módszeresen gyakorolják – körülbelül 1941 februárja óta. Ezt a tényt természetesen a wiesbadeni hatósági körzeten túl is ismerik... Hetente többször buszok hozzák az ilyen áldozatokat. A környékbeli iskolás gyerekek jól ismerik a buszokat, „megint jön a haláldoboz”, kiabálják. A jármű megérkezését követően Hadamar lakói a kéményből ömlő füstre lehetnek figyelmesek... Minden istenfélő ember mélységesen jogtalannak tartja a tehetetlenek elpusztítását... A Gestapo állítólag fenyegetéssel igyekszik elnyomni a Hadamarral kapcsolatos szóbeszédet... Összintén alázattal kérem Birodalmi Miniszter

35 Idézi Burleigh: p. 178. Lásd még a United States Holocaust Memorial Museum internetes honlapján, www.ushmm.org: Handicaped Victims of the Nazi Era, 1933–1945.

Urat, hogy a püspökség folyó év július 16-án keltezett felhívása értelmében akadályozza meg, hogy továbbra is megszegjék Isten ötödik parancsolatát.³⁶

A náciak eleinte a tiltakozók megbüntetésével reagáltak az efféle hivatalos bejelentésekre. Paul Gerhard Braune lelképásztort, a Hoffnungstaler kórház igazgatóját és a Protestáns Hazai Misszió Központi Bizottságának alelnökét a Gestapo nem sokkal azután tartóztatta le, hogy a férfi tiltakozott, mert „eddig is bizonyíthatóan ezt a tömeges módszert alkalmazták sokaknál, akik többé-kevésbé normálisnak mondhatóak”. Más olyan vallási vezetőket is letartóztattak, akik tiltakoztak a gyilkosságok ellen: például Bernard Lichtenberget a berlini Szt. Hedvig katedrálisban fogták körbe és tartóztatták le.³⁷ De 1941 nyarának végén a gyilkosságok már olyan nagy közfelháborodást váltottak ki, hogy Herr Schlegelberger, a Birodalmi Igazságügyi Minisztérium államtitkára kénytelen volt figyelmeztetni Hitlert, hogy „a német orvosi hivatásba, különös tekintettel az elmeorvosok vezetésére vetett bizalom súlyosan megrendült.”³⁸ Még Heinrich Himmler is elismerte a problémát, amikor a Grafeneckben történő gyilkosságokról beszélt. „A közvélemény annyira felháborodott”, figyelmeztette Hitlert, hogy „véleményem szerint csak egy lehetőség maradt: ebben a körzetben szüntessük be a műveletet.”³⁹ Hitler nem akarta aláírni a náci rendszer támogatottságát, ezért 1941. augusztus 24-én utasította Karl Brandtot, hogy „függessze fel” a T4 „eutanáziaprogramot”. De addigra már legkevesebb 70 000, de talán 250 000 fogyatékos embert gyilkoltak meg a T4 hat gyilkolási központjában.

A „VAD EUTANÁZIA”

Annak ellenére, hogy a náci T4 „eutanáziaprogramja” 1941. augusztus 24-én hivatalosan véget ért, Hitler parancsa csak a hat hivatalos gyilkolási központra és a gyilkos gáz alkalmazására vonatkozott. A fogyatékossgal élő emberek tömeges kivégzése tehát folytatódott. Más helyszíneken és más eszközökkel. A „vad eutanáziának” nevezett decentralizált orvosi gyilkosságok 1945-ig tartottak.⁴⁰

A fehéróroszországi SS vezetőjének, Arthur Nebének, fogyatékossgal élő embereken 1941-ben végzett kísérletei mutatják, hogy milyen atrocitásokat követtek el a környéken a „vad eutanázia” időszakában. Nebe először Minszkben, Albert Widmann-nal és annak asszisztensével, Hans Schmidttel együtt folytatott „kísérleteket”. A „kísérlet” egy nagyszabású próbálkozás része volt, amelynek során a tömeges gyilkosságok hatékonyabb módjait igyekeztek megtalálni. Körülbelül tíz pszichiátriai beteget egy nagy dobozba zártak, és a dobozt dinamittal felrobbantották. A robbanás miatt a testrészek messzire repültek, voltak, amik fennakadtak a környező fák ágain. Mivel a kísérlet után rengeteget kellett takarítani, Nebe és társai úgy döntöttek, hogy a dinamit nem kívánatos a tömeges gyilkosságok végrehajtásához.⁴¹

Nebe és Widmann második kísérletére a közeli Mogilevben került sor, ezúttal más stratégiát alkalmazva gyilkolták le a fogyatékos embereket. Nebe egy terembe terelte a betegek egy csoportját, a termet légmentesen lezárta, és egy csövön teherautóból kipufogógázt vezetett be. A betegek percek alatt meghaltak. Az elkövetők megkönnyebbültek, hogy ezúttal nem kell takarítaniuk, úgyhogy sikeresnek nevezték a módszert, és tovább finomították.⁴²

A „vad eutanázia” időszakában elkövetett rémtettek egy másik szemléletes példájáról a háború utáni perben dr. Wilhelm Gustav Schüppe számolt be. 1941 szeptembere és 1942

36 *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals* (Washington D.C., USA, 1949–1953), I, 845–846. Burleigh: p. 179.

37 Friedlander: pp. 113–116.

38 Gallagher: *By Trust Betrayed*, p. 169.

39 Friedlander: p. 108.

40 Friedlander: p. 151.

41 Friedlander: pp. 141–142.

42 Ibid.

márciusa között a T4 munkatársai Schüppét nevezték ki a Kijevi Bonctani Intézet élére, ahol különleges programban vett részt, amit ő „az értéktelen élet megszüntetésének” nevezett. A „különleges megbízatás” célja az volt, hogy a Szovjetunió teljes területén az összes fogyatékossgal élő személyt likvidálják. Schüppe később úgy becsülte, hogy több mint 100 000 beteget gyilkoltak meg a kijevi intézetben, amíg ő ott szolgált.⁴³

A fogyatékos emberekre a porosz tartományokban is hasonlóan sötét sors várt. 1940 elején egyre több fogyatékossgal élő beteg érkezett a pomerániai Meseritz-Obrawalde kórházba. A személyzet halálra ítélte „a siketnéma, beteg, obstruktív, fegyelmezetlen betegeket” és a munkaképteleneket. Soha nem tudjuk meg, pontosan hány embert gyilkoltak meg ott, mert a feljegyzések csak részlegesen maradtak fenn, de a legszerényebb becslések szerint is mintegy hétezer embert gyilkoltak meg a meseritzi orvosok a „vad eutanázia” idején. Kevésbé óvatos, viszont vélhetőleg pontosabb becslések szerint a háború utáni nyugat-németországi bíróság ezt a számot tízezerre is többre tette. A tömeggyilkosság a többi megszállt országban is teret nyert. Például Cseh- és Morvaországból a Szudétákba átszállított német betegeket sterilizáltak és gyilkoltak meg. A bábárami független Szlovákiából hétszáz német nemzetiségű embert szállítottak el, a pletykák szerint „szappan lett belőlük.”⁴⁴

„ÉHEZŐHÁZAK” ÉS „KIÉHEZTETŐPAVILONOK”

Miután Hitler leállította a műveletet, a kórházi orvosok és igazgatók a tömeges elgázosítás helyett más módszereket kerestek, hogy megszabadulhassanak az „értéktelen” „betegektől”. 1942. november 17-én több bajorországi elmeotthon igazgatói konferenciát tartottak, dr. Walter Schultz elnökletével, aki bejelentette, hogy mivel a fogyatékossgal élő betegek központilag szervezett tömeges elgázosítását leállították, ideje, „hogy az elmeorvosintézetek maguk vegyék a kezükbe a dolgot”. A megbeszélésen részt vett dr. Valentin Falthausen Kaufbeuren-Irseeből, aki azt javasolta, hogy az elmeorvosintézetek éheztessek halálra a betegeiket. Ehhez két alternatív diétát is javasolt: az egyiket azoknak a betegeknek, akik még munkaképesek voltak, a másikat azoknak, akik már nem. Ez utóbbiak, javasolta Falthausen, napi maximum ötven gramm párolt zöldséget kapjanak.⁴⁵

A konferencián részt vevő orvosok többsége egyetértett abban, hogy az „kiéheződiéta” jó ötlet, és 1942. november 30-án Schultz értesítette a kormányhivatalnokokat, hogy a bajorországi elmeotthonokban bevezették a „differenciált étkeztetést”:

A háborús élelmiszerellátásra és az otthonokban élő munkaképes betegek állapotára való tekintettel tovább nem igazolható, hogy az otthonok összes lakója ugyanazt az adagot kapja, tekintet nélkül egyrészt arra, hogy hasznos munkát végeznek-e vagy terápiás kezelés alatt állnak, vagy, másrészt, hogy minden értékesnek nevezhető munkavégzés nélkül tartják őket az intézetekben. Ezért az az azonnal végrehajtandó döntés született, hogy az elmeotthonok azon lakói, akik hasznos munkát végeznek vagy terápiás kezelés alatt állnak, és azok a gyerekek, akiket képezni lehet, a háborús sérültek, valamint azok, akik öregségi pszichózisban szenvednek – mind minőségi, mind mennyiségi szempontból – jobb táplálásban részesüljenek, mint az intézetek többi lakója.⁴⁶

Az Egfling-Haarban, ahol dr. Hermann Pfannmüller volt az igazgató, a különleges diéta alanyait két házba különítették el, ezeket nevezték „éhezőházaknak”. Pfannmüller kegyetlenül betartatta

43 Friedlander: p. 142.

44 Friedlander: pp. 160–161.

45 Burleigh: p. 240.

46 Ibid.

az kiéhezett diétát. A beszámolók szerint hetente háromszor-négyszer is levonult a konyhába, hogy biztos lehessen benne, a diéta nem tartalmaz „jogtalan” proteinkiegészítést. 1943 és 1945 között legkevesebb 429 beteg halt éhen az Eglfing-Haar intézmény két éhezőházában.⁴⁷

A kényszeréheztetést a Hadamarban és sok más németországi kórházban és elme-egyházban alkalmazták. Az éhenhalás azonban viszonylag hosszú ideig tart, a folyamatot olykor halálos injekcióval sietették.⁴⁸

AZ SS SZEREPE AZ „EUTANÁZIA” GYILKOSSÁGOKBAN

Noha az SS másodlagos szerepet játszott a hivatalos T4 programban, Himmler és az SS már 1939 októberétől fogva rutinosan és módszeresen gyilkolta a fogyatékossgal élő európai embereket. A tömeggyilkosságok elősegítése érdekében különleges SS-osztagokat hoztak létre. 1939. július 3-án Schafer SS-Brigadeführer elrendelte egy különleges SS-osztag, a Wachsturmbann Einmann (más néven az Einmann-csapat, vagy Einmann-osztag) létrehozását, amelyet vezetőjéről, Kurt Einmannról neveztek el. A csapat egyik legelső feladata, hogy a különböző pomerániai elmeegyházban lakó összes „szellemileg fogyatékos” lakót kivégezzék, hogy az így megüresedett intézetekben helyet kaphassanak a katonai barakkok, ahol a harctérről várható sebesülteket lehet majd elhelyezni.⁴⁹

Az intézményeket kiürítették, vagyis Einmann és emberei kirángatták az otthonok lakóit, begyűszerezték, megbilincseltek őket, kényszerzubbonyt húztak rájuk, és vonaton Gdansk-újvárosba szállították a őket. Ott az áldozatokat teherautókra pakolták, erdőbe vitték, egyenként egy mély árokhoz vezették és tarkónlőtték őket. Senki nem tudja pontosan, hány áldozata volt az Einmann-csapatnak, saját jelentésük szerint, amelyet 1941 januárjában írtak, azt állították, hogy ezzel a módszerrel több mint háromezer beteget végeztek ki.⁵⁰

1941. május 21-e és június 8-a között egy másik SS-osztag, a Lange-kommandó, vezetője Herbert Lange, további 1558 pszichiátriai beteget gyilkolt meg.⁵¹ Nem úgy dolgoztak, mint Einmann emberei, akik lelőtték az áldozataikat. A Lange-kommandó elgázósította őket. Lange és az emberei, hogy leplezzék küldetésüket, nagy teherautókkal érkeztek az intézetekhez, a járművek oldalára a Kaisers Kaffee Geschäft (Kaiser Kávé Vállalat) feliratot festették. Összegyűjtötték a betegeket, berakták őket a teherautókba, és miközben elhajtottak, elgázósították őket. Utána Lange emberei a környéken tömegsírokba temették a holttesteket, és visszatértek a kórházakba újabb „szállítmányért”.⁵²

A fogyatékossgal élő emberek tömeges legyilkolása a megszállt Lengyelországban még sokkal módszeresebben történt. 1939 és 1944 között az SS és egyéb náci legkevesebb 12 850 lengyelországi pszichiátriai beteget gyilkoltak meg. 1939 októberében az SS-osztagok

47 Burleigh: pp. 241–242.

48 Burleigh: p. 242.

49 Burleigh: p. 130.

50 Burleigh: pp. 131–132.

51 Az Einsatzgruppe hat egységből állt, amelyek, miután a németek megszállták a Szovjetuniót, azt a különleges megbízatást kapták, hogy öljk meg az „ellenséges elemeket”, ideértve a fogyatékossgal élő férfiakat, nőket és gyerekeket valamint a zsidókat. Reinhard Heydrich szervezte meg az Einsatzgruppákat, tagjai közt voltak az SS titkosszolgálati emberei, a német rendőrség tagjai, és ezeket kisebb alosztályokra (Einsatzkommando) bontották. Lengyelország lerohanásakor is bevetették őket, de igazán 1941-ben és 1942-ben működtek. Több száz ukrainai és oroszországi zsidó emberrel végeztek, és a koncentrációs táborok felállítása előtt a végső megoldás első számú csapatai voltak. Gyakran kaptak segítséget a helyi rendőrségtől, az elesett városok teljes lakosságát összegyűjtötték, lelőtték, és a testeket hatalmas gödrökbe dobálták. A rabokat és a betegeket szállítás közben a teherautókban is elgázósították. Az Einsatzgruppát 1943-ban feloszlatták, és mindent meglettek, hogy munkájukról ne maradjon feljegyzés. A vezetőket Nürnbergben elítélték, huszonnégyükből huszonkettőt halálra vagy börtönbüntetésre ítélték. Walter Laqueur, szerk.: *The Holocaust Encyclopedia* (Yale University Press, USA, 2001), p. 164.

52 Burleigh: p. 132.

* A név helyesen: Schäfer, Johannes – az olvasószervező megj.

a poznańi körzetben nekiláttak kiüríteni az Owinka elmeegyházintézetet. A kivégzésre szánt első csoportba a közveszélyes őrültek kerültek. A kezüket a hátuk mögött összekötötték, teherautókra tuszkolták őket, és a fegyveres, ásókkal felszerelt SS-őrök kíséretében a közeli erdőbe szállították az embereket. Valahányszor az SS-osztag visszatért egy-egy ilyen „útról”, az ásókat rájuk száradt vér és piszok borította. Miután az elmeegyházintézet összes felnőtt betegét meggyilkolták, az SS a gyerekeket kezdte kivégezni. 1939 novemberére az elmeegyházintézet már üres volt. Összesen majdnem ezer szellemileg fogyatékos gyereket és felnőttét gyilkoltak le brutálisan.⁵³

De a lengyelországi és más megszállt területeken végrehajtott tömeges gyilkosságok elenyésznek ahhoz képest, ami akkor következett be, amikor Németország 1941 júniusában megszállta a Szovjetuniót. A fogyatékos szovjet állampolgárok lemészárlását különleges osztagokra, a Sipóra és az SD-re bízta. Noha az Einsatzgruppen-osztagok elsőrendű feladata zsidók és szovjet hadifoglyok lemészárlása volt, gyilkos ámokfutásuk során nem hagyták ki a fogyatékossgal élő emberek közösségeit sem. A szovjetunióbeli, eredetileg kémkedésért letartóztatott Vladimir Romanenko sorsa példázza, hogyan bántak el a fogyatékossgal élő emberekkel. Romanenkot a végén felmentették a kémkedés vádjától, de a náci megölték, mert „retardált” volt. A gyilkosságot a következőképpen magyarázták: „Mivel a Romanenko-esetben retardált személyről van szó, aki beismerte, hogy már háromszor volt elmeegyházintézetben, örökletes betegség miatt 1941. szeptember 9-én kivégezték”. Romanenko csak egyike volt annak a 100 000, fogyatékossgal élő embernek, akiket a volt Szovjetunióban a náci rendszer meggyilkolt.⁵⁴

A fent említett gyilkosságokon túl az SS a koncentrációs táborokra kiterjesztett T4 program bővítésében is szerepet játszott, ezt Aktion 14f13 fedőnévvel illették.

A 14f13 AKCIÓ

1941 elején Heinrich Himmler megtudakolta Philipp Bouhler-től, hogy lehetne-e használni a T4-felszerelések egy részét arra, hogy a koncentrációs táborokban megszabaduljanak a „súlyosan beteg” raboktól. Rövidesen új gyilkolási program született Aktion 14f13 fedőnéven. (A program a koncentrációs táborok felügyelőinek rövidítéséből, és a „beteg rabok” halálát jelző kód összekapcsolásából nyerte a nevét.) A „súlyosan beteg” rabok megjelölésére többek között karszalagot is alkalmaztak, amelyre németül azt írták „blöd”, jelezvén, hogy az illető „gyenge-elmeű”. A siket rabokat arra kényszerítették, hogy fordított vörös háromszöget formázó kitézőt viseljenek, amelyre azt írták, *Taubstumm*, vagyis siketnéma. Másoknak a nyakukba akasztott táblára írták fel „Bolond vagyok”. A 14f13 program közvetlen következményeképpen legalább húszezer beteget és fogyatékos rabot szállítottak el a koncentrációs táborokból, és Bernburg, a Hartheim valamint a Sonnenstein gázkamráiban kivégezték őket.⁵⁵

A program Sachsenhausenben kezdődött, majd áterjedt Buchenwaldra, Auschwitzra és Mauthausenre, ahol a rabokat azzal hitegették, hogy „pihenőthozókba” szállítják át őket. Amikor az orvosok ezekben a táborokban befejezték „munkájukat”, továbbmentek Dachaubá, Ravensbrückbe, Flossenbürgbe és Neuengamméba, ahol több mint tizenkétezer „beteget” és „aszociális rabot” „gyomláltak” ki.⁵⁶ 1942 márciusában titkos SS-parancsot küldtek a táborparancsnokságoknak, amelyben utasították őket, hogy a beteg, de munkaképes rabokat nem szabad megölni. Egy hónappal később, mivel több táborlakóra volt szükség a fegyvergyárakban, hogy legyen mivel folytatni a németek háborús erőfeszítéseit, újabb parancs érkezett,

53 Burleigh: pp. 132–133.

54 Friedlander: pp. 140–141.

55 Eugen Kogon: *The Theory and Practice of Hell: The Classic Account of the Nazi Concentration Camps Used as a Basis for the Nuremberg Investigations* (New York, USA, 1998), pp. 35–36, 224.

56 Burleigh: pp. 220–221.

hogy csak az „elmebetegeket” kell „kiválogatni” (*Ausmusterung*), mert még a „nyomorékokat” is munkára kényszerítették.⁵⁷

„ORVOSI KÍSÉRLETEK”

A háborús bűnösök ellen lefolytatott nürnbergi perből az egész világ megtudhatta, hogy a náci több ezer fogyatékossgal élő emberen végeztek barbár „orvosi kísérleteket”. Azt azonban csak kevesen tudják, hogy a náci rendszer első orvosi kísérleteit nem a háború alatt, a koncentrációs táborokban végezték, hanem Hitler uralmának első éveiben kórházakban és kutatólaboratóriumokban. A legkegyetlenebb kísérleteket 1933-ban, közvetlenül az örökletes betegségekkel születő utódok születését megakadályozó törvény elfogadása után indították be, a következmény több mint fél millió német állampolgár kényszersterilizálása volt. A kísérletek célja a minél hatékonyabb és olcsóbb tömeges sterilizálási módszer kidolgozása volt, amelyet azután széles körben lehet majd alkalmazni a fogyatékos embereken és az „alsóbbrendű” fajokon. A kísérletekben a sterilizálás két leggyakoribb módszere a női ivarszervek besugárzása és vegyszeres injekciózása volt.⁵⁸

Az első módszert Viktor Brack és Horst Schumann fejlesztették ki, célja az „ellenprogram” néven ismert tömeges sterilizáció megvalósítása volt. A sterilizálандókat egy kormányzati irodába gyűjtötték össze, és miközben a pultoknál kitöltötték a formanyomtatványokat, a pult mögé rejtett, radioaktív sugárzást kibocsátó műszert bekapcsolták, és az illetők nemi szerveire irányították. Két-hárompercnyi besugárzás elegendő volt a végleges sterilizáláshoz. Dr. Leo Alexander szerint a módszer elbukott, mert „100 férfi rabon elvégzett kísérlet során az összes alany esetében súlyos égési sérülések keletkeztek. A kutatás során”, folytatja Alexander, „két héttel később az áldozatok nemi szerveit hisztológiai vizsgálat céljából eltávolították. Én magam e rémes kísérlet négy kasztrált túlélőjét vizsgáltam meg. Háromnál a nemi szerv környékén súlyos bőrelhalást figyeltem meg, a negyediknél hasonló tünetet tapasztaltam a prosztata-vezeték környékén.”⁵⁹

1942 telén újabb sugárkísérleteket végeztek az Auschwitz-Birkenau haláltábor 10-es blokkjában, és a Berlinton északra található Ravensbrückben, az egyik legnagyobb női koncentrációs táborban.⁶⁰ Birkenauban a 10-es blokkot Clauberg blokkjának is nevezték, dr. Carl Clauberg után, aki embertelen „kísérleteket” végzett a rabokon, abban a reményben, hogy gyors és legolcsóbb tömeges sterilizálási módszerre talál. Clauberg húsz és negyven év közötti férjes asszonyokat válogatott ki magának, akik már legalább egy gyereknek adtak életet. A „kísérlet” rendszerint azzal kezdődött, hogy opálos anyagot fecskendezett a nők méhébe, hogy utána röntgenfelvételen megnézze, van-e valami elzáródás, heg vagy más sérülés a petevezetékben. Ezek után vegyszert fecskendezett a méhbe, hogy olyan fertőzést hozzon létre, ami hat héten belül a vezeték elhegesedését okozza. A vegyszer rendszerint tönkretette a méh szövét, súlyosan károsította a két petefészket, amiket azután eltávolítottak, és további vizsgálatra Berlinbe küldtek. Dr. Clauberg fiatal „kísérleti” alanyai közül sokan belehaltak a „kísérletbe”. Akik nem voltak hajlandók alávetni magukat a „kísérletnek”, vagy akik közben ellenállást tanúsítottak, azok azonnal gázkamrába kerültek. Akik túléltek ugyan a „kísérleteket”, de bele-rokkantak, azok szintén a haláltáborokba kerültek, és elgázosították őket. Az egyik női túlélő emlékei szerint dr. Clauberg bevitte egy sötét szobába.

57 Friedlander: p. 149.

58 Ronit Fisher: „Medical Experiments” in: Laqueur: pp. 1410–1411.

59 Leo Alexander, M.D.: „Medical Science Under Dictatorship”, *New England Journal of Medicine*, 1949. július 14. pp. 39–47.

60 Az 1939-ben megalapított ravenbrücki tábor női tábor volt, bár 1941 áprilisában egy kis létszámú férfítábor, Sachsenhausen „szatelittáborát” telepítették a közelbe. A háború alatt körülbelül 20 000 fogoly fordult meg a táborban. 1942-ben Ravensbrücknek 11 000 lakója volt. 1944-re ez a szám 70 000-re nőtt. Összesen több mint 106 000 nő, fogyatékos fiatal lány és asszony került a táborba. Ezek haltak meg a rengeteg munkától, a túlszűfolt barakkoktól, a betegségekől és az éhezéstől. Sokakat lelőttek, elgázosítottak, sokan mások belehaltak úgynevezett „orvosi kísérletekbe”, amputációkba, műtétekbe, kényszersterilizálásba. Laqueur: p. 510.

Rám parancsolt, hogy feküdjek fel a nőgyógyászati vizsgálóasztalra, és láttam Sylvia Friedmant, aki egy hosszú tűre szerelt injekciós fecskendőt készített elő. Dr. Clauberg ezzel a tűvel adta a méhembe az injekciót. Úgy éreztem, a hasam szétrobban a fájdalomtól. Úgy sikoltoztam, hogy az egész blokk hallhatta. Dr. Clauberg durván rám szólt, hogy azonnal fejezzem be, különben egyenesen a birkenauai haláltáborba visznek.⁶¹

Clauberg professzor később azt vallotta, hogy az általa kifejlesztett módszerrel naponta ezer nőt tudott sterilizálni.

Auschwitzban a fogyatékos fogvatartottakon hasonlóan embertelen „kísérleteket” végeztek dr. Josef Mengele vezetésével. Többek között törpékkel is kísérleteztek. A kísérletekhez már két éves törpéket is használtak. A kiválasztott törpéket antropológiailag megvizsgálták, és különféle brutális klinikai „kísérleteknek” tették ki őket. Egy idő után Mengele úgy ölte meg a törpéket, hogy kloroformot injekciózott a szívükbe, majd felboncolta őket, és patológiai vizsgálatokat végzett a belső szerveken. A „kísérlet” feltételezett célja volt kideríteni a törpeség örökletes jegeit, hogy ne születhessenek törpe növésű német gyerekek. Az egyik auschwitzi orvos későbbi vallomása szerint: „Doktor Mengele és a társai arról álmodoztak, hogy az Auschwitzban meggyilkolt törpék és nyomorékok csontvázeit egy nap majd egy múzeum erre kijelölt tágas folyosóján kiállítják, és pontos ismeretterjesztő feliratokkal látják el...”⁶²

Egy zsidó vándorcirkusz-család, az Ovics* család hét törpe gyerekükkel beutazta egész Kelet-Európát, teltházasan előadásokat tartottak Csehszlovákiában, Magyarországon és Romániában. 1944-ben a családot a németek elfogták és Auschwitzba küldték elgázosításra. Perla Ovicsnak sikerült túlélnie a lágert. Yehuda Koren újságíró nemrégiben megjelent cikkében beszámol az akkori Ovics-lány családjáról:

1944 májusában több mint 430 000 magyarországi zsidó embert vagoníroztak be, és vitték haláltáborokba... Az Ovics családot lovasszekérrel vitték az állomásra. Leon, a nem törpe testvérük, nem volt velük. Hamis papírokkal próbált bujkálni. Kivégezték, a feleségét és a csecsemő kislányát később Auschwitzban gázkamrába küldték. Amikor (az életben maradt) családtagok megérkeztek Auschwitzba, az egyik tiszt felismerte, félreállította őket, és rohant értesíteni dr. Mengelét... A többiekkel azonnal a gázkamrákba terelték, a törpék a kerítés mellett állva várták a végzetüket... Mengelének dolga volt, és amikor végül megérkezett, a törpecsalád eltűnt. A zűrzavarban valaki már betelerelte őket a gázkamrába.⁶³

A következőkben Ovics Perla számol be a történetekről:

Meztelenek voltunk, férfiak, nők vegyesen, amikor a nehéz fémajtó becsapódott mögöttünk, és megéreztek a ránk ömlő gáz szagát. Hányingerem lett, mindannyian a földre rogytunk. Hirtelen, a ködön át kintről hangokat hallottam. „A törpék! Hol vannak a törpék!”⁶⁴

Kivágódott az ajtó, és megjelent Mengele. Megparancsolta, hogy a törpéket szedjék ki, és élesszék újjá. Vizet öntöttek rájuk, tejet kaptak, hogy kihányják a gázt. „Ő (Mengele) nagyon elégedett volt velünk”, emlékezett vissza Ovics, „és azt mondta, hogy elég munkát adunk neki

61 Lifton: p. 273.

62 Idézi Nyiszli Miklós: *I Was Doktor Mengele's Assistant: The Memoirs of an Auschwitz Physician* (1996), p. 85.

63 Yehuda Koren: *Saved by the Devil*, Telegraph Magazine, 1999. február 27. pp. 28–38.

64 Ibid.: p. 33.

* Az Ovics családnév e könyv eredeti, angol nyelvű kiadásában Ovitsként szerepel. Mi Ovics Perla saját névhasználatát és az Ovics család életéről megjelent könyvet (Yehuda Koren–Eliot Negev: *Lélekben óriások voltunk. A Liliputi Társulat különös története*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006) követve Ovicsként írjuk – az olvasószerek megj.

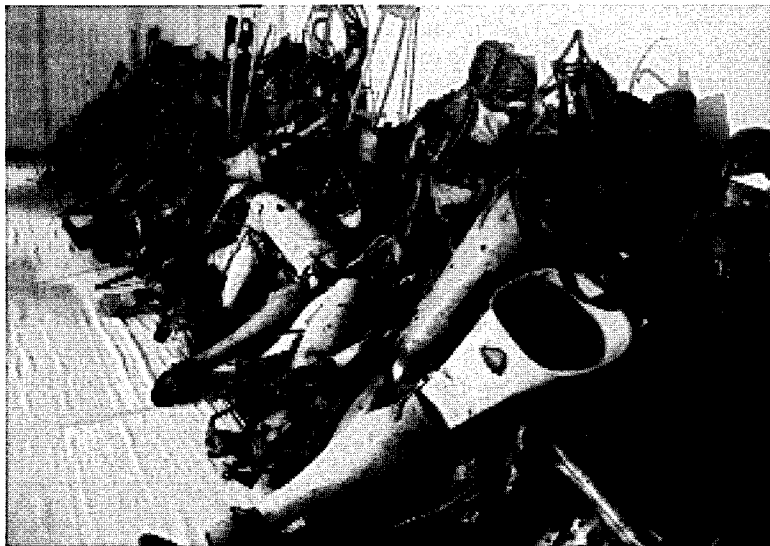
a következő húsz évre.” Később a karjukra tetoválták a tábori sorsszámukat. Perla száma az A-5087-es volt.⁶⁵

Koren szerint „Mengele az emberi növekedés titkát akarta megfejtetni, és most itt volt az élő laboratórium: hét törpe testvér, és két nem törpe nővérük.” Lehet, hogy Mengele megmentette az életüket, de nem mentette meg őket az állatias kísérletektől. A többi auschwitzi fogolytól elkülönítve, különleges barakkban őrizték őket, ahol Mengele rajtuk, és néhány ikerpáron végezte a „kísérleteit”. Perla és testvérei többször hónapokig bezárva tengődtek a barakkban, és végtelen számú, kínzó kísérletet kellett elviselniük:

Vért vettek tőlük, csontvelőt szívtak a gerincükből, kitépték a hajukat, kivágták az anyajegyeiket, csepegtettek a szemükbe, amitől pár órára megvakultak, hideg és forró vizet pumpáltak a fülükbe, tűket szúrtak az idegvégződéseikbe, elektródákat erősítettek a fejükhöz, (és) a két férjezett törpe asszonynak töménytelen mennyiségű ismeretlen folyadékot injekciótak a méhébe.⁶⁶

Perla Ovics történetében talán az a legrettenetesebb, hogy ő és a testvérei, mint annyi más fogyatékossgal élő európai sorstársuk, amíg éltek, kénytelenek voltak a legszörnyűbb „kísérleteket” elviselni. Paul Nitsche a T4 program egyik vezetője 1941 szeptemberében azt írta, hogy a brandenburg-gördeni elmegyógyintézet alkalmas gyengeelméjűek és epilepsziások tanulmányozására, mielőtt „fertőtlenítik” őket (vagyis a gázkamrába kerülnek). Ravensbrück egyik közreműködője később elmondta, hogy „kiválasztottak néhány abnormalis rabot, (mentálisan fogyatékos embereket), felfektették őket a műtőasztalra, és csípőből amputálták lábukat, illetve amputálták a karjukat.” Ha ezek után az áldozat nem halt meg, akkor „injekcióval végeztek velük, a karokat és a lábakat Hohenlyschenbe szállították – »kísérleti« célból.”

Németország néhány legnevesebb intézetének nagy hasznot hozott az embertelenül legyilkolt „alanyoktól” megszerzett rengeteg végtaggal folytatott „kísérlet”. Többek között ilyen volt

FAL MELLÉ HALMOZOTT MŰVÉGTAGOK AUSCHWITZBAN.
(PANSTOWE MUZEUM, AUSCHWITZ-BIRKENAU.)

65 Ibid.

66 Ibid.

a breaslai egyetem, a heidelbergi egyetem, a bonni, a kölni, a berlini és a lipcsei egyetem pszichiátriai osztályai.⁶⁷ Az elmegyógyintézetek és az egyetemi kutatóközpontok szoros kapcsolatának bizonyítéka Paul Nitsche levelezése a heidelbergi egyetemen dolgozó Carl Schneider professzorral. 1942 októberében Schneider beszámolt arról a „rengeteg csodálatos idiótáról”, akiket dr. August Hirt professzor strasbourgi laboratóriumában látott.⁶⁸ Három hónappal később, 1943 januárjában Schneider és Nitsche a törpék, az ikrek, az „idióták” és más, ritka neurológiai rendellenességben szenvedő betegek agyáról kezdett levelezni. Schneider a nyilvántartásból kiválogatta az azoknak az agyáról szólókat, akiket potenciális „kísérleti” alanyoknak tartott, és ezeket az agyakat Nitsche aztán elküldte neki. Schneider nagyon védte a „kísérleti anyagát”, még ahhoz is ragaszkodott, hogy az agyakat a futár személyesen neki adja át. Schneider később azért panaszkodott, hogy az elmegyógyintézetek nem küldenek elég agyat, és javasolta, hogy az „anyagnövelés érdekében” ideje lenne, hogy a fogyatékossgal élő gyerekeket a „tudomány haladása érdekében” feláldozzák.⁶⁹

1944. március 9-én Schneider kollégája, a berlini Kaiser Wilhelm Agykutató Intézet professzora, Hallevorden doktor elismerte, hogy 697, Brandenburg-Gördenben meggyilkolt fogyatékos áldozat agyát vette át. A történészek azt is kiderítették, hogy Heinrich Gross náci neurológus a náci orvosok által meggyilkolt gyerekek konzervált agyán végezte „kutatásainak” többségét. A gyilkosságokkal gyanúsított orvosok között nem egy az 1960-as évek közepéig felhasználta egykori áldozatai ilyen maradványait.⁷⁰

A fogyatékos embereken elkövetett náci „kísérleteket” a náci orvosok személyes kezdeményezésére végezték, akik teljesen szabadkezvet kaptak, hogy az emberi életre tekintet nélkül azt tegyenek, amit akarnak. Michael Burleigh tragikus ironiával jegyzi meg: „miután megtizedelték az (összes németországi és lengyelországi) elmeápoltakat,... a T4 orvosai csak későn fogták föl, hogy ezért esetleg munka nélkül maradhatnak”, és „igyekeztek megmenteni, amit még lehetett,” az áldozatok maradványain végzett „kísérletekkel”.⁷¹

KÉNYSZERMUNKA

Azokat a fogyatékossgal élő embereket, akiket elkerült a halál és az „orvosi” „kísérletezés”, kényszerszermunkára fogták. Az döntötte el, hogy életben maradnak-e vagy meghalnak, hogy milyen mértékben voltak képesek munkát végezni. A fogyatékossgal élő emberek többsége valamilyen manuális munkavégzésre azért képes volt, és a zsidó áldozatokhoz hasonlóan őket is brutálisan kiszípolozták, mielőtt meggyilkolták.⁷²

A fogyatékossgal élő embereket azért tartották jó munkaerőnek, mert többnyire intézményekben éltek, ezért gyorsan és bonyodalommentesen lehetett átszállítani őket ipari vagy más munkavégzés helyszínére. 1941-ben és 1942-ben például Pomerániában a meseritz-obrawaldei kórház legalább huszonhat németországi városból fogadott fogyatékostranszportot. A személyzet azonnal meggyilkolta a munkaképtelen betegeket. Ezen kívül keletről is importáltak rabszolgákat, s őket abban a pillanatban megölték, hogy fogyatékossguk vagy betegségük

67 Laqueur: p. 412.

68 Friedlander: p. 131.

69 Idézi Burleigh: p. 265.

70 Ibid.

71 Burleigh: pp. 265–266.

72 Ma már lehetetlen megmondani, hány kényszerszermunkára vitt fogyatékos túlélő van a világban, de azt tudjuk, hogy a teljes népesség nagy százalékát tették ki. A DRA két éve az egész világon folytat ezzel kapcsolatos kutatást. De a holokauszt túlélők fontosabb adatbankjai, a Yad Vase, a Simon Wiesenthal Center és a Shoa Foundation sem alkalmazzák keresőindexnek a fogyatékossgal szót. A fogyatékos áldozatokkal kapcsolatos iratok gyakorlatilag nem léteznek, és a kutatók nem foglalkoztak ezzel a témával. Ráadásul Hitler sterilizációs programja egy egész generációt fosztott meg az utódoktól, és a sterilizáció szűgyene miatt az áldozatok nem szívesen jelentkeznek. Az ugyanezekben a gyárakban dolgozó munkások két-három hónapot éltek csak a gyárakban, amilyen pl. az I. G. Farben volt. Lásd. Weiss: p. 349.

munkaképtelenné tette őket. Az égbekiáltó élet- és munkakörülmények miatt számos *Ostarbeiter* (a Lengyelországból és a Szovjetunióból importált munkaerő) tüdőbajos lett, és nem tudott dolgozni. Őket azonnal „mentálisan betegnek” címkézték, és a kivégzőközpontokba küldték, ahol vagy elgázostították őket, vagy halálos injekciót kaptak.⁷³

Az intézetek bentlakóit a T4 program kezdete előtt és befejezte után is kényszermunkára foghatónak tekintették. A kényszermunka bevett és széles körben elfogadott módszer volt, csak „terápiának” nevezték a köztudatban. Amikor 1940-ben beindult az „eutanáziaprogram”, akkor a tábori személyzet a még életben maradt rabok közül munkaképes embereket követelt, így az életben maradás elsősorban a munkavégzés függvénye volt. A T4 program megkövetelte, hogy az orvosok jelentsék: az adott betegségben szenvedő emberek képesek-e munkavégzésre az intézetben, vagy befogathatók-e más, rutinmunkára.⁷⁴

A fenti gyakorlat következtében az intézményekben lakó fogyatékos népességet három csoportra osztották: 1) a gyógyíthatatlan, de munkavégzésre alkalmas betegek; 2) azok a személyek, akik a „kezelés” részeként képesek munkavégzésre; 3) gyógyíthatatlan és munkaképtelen betegek. A munka fogalmát igen tágan értelmezték. Lehetett „egyszerű, mechanikus munka”, vagyis „krumplipucolás, zöldségtisztítás, kartondobozok hajtogatása, rongyszőnyeg-készítés, papírzacsók ragasztása stb.”. Mivel a munkaképesség volt a szelekció egyetlen és legfontosabb kritériuma, a „produktív” betegek egy időre elkerülték a halált, hogy munkaerejükkel mozgassák a német hadigépezetet.⁷⁵

A fogyatékossgal élő emberek ingyen-munkaereje tette lehetővé, hogy a németországi és az ausztriai intézetek pénzt spóroljanak, hiszen nem kellett fizetett alkalmazottakat tartani, és nyugtatókra is kevesebbet kellett költeni, mivel a testileg kimerült betegek általában könnyebben kezelhetők. Egfling-Haarban például 458 691 hektárnyi földet kellett megművelni. Az intézetek lakóit máskor a helyi iparvállalatokhoz szervezték ki, sokan dolgoztak például a dohánygyárakban.⁷⁶

A háború után az Eichberg intézet egyik korábbi lakója, akit később különböző koncentrációs táborokba szállítottak, tanúvallomásában elmondta, hogy Eichbergben legalább annyira rettenetes munkakörülmények között dolgozott, mint a koncentrációs táborokban. A fogyatékos emberek számára fenntartott bentlakásos intézmények és a koncentrációs táborok egyformán rabszolgamunkára kényszerítették az embereket, mindegyik rendelkezett zuhanyozónak álcázott saját gázkamrával, és kiéheztetőosztályokkal. A hasonlóság miatt az ezekben az intézetekben élő betegek hasonló rettenetet éltek át, mint a koncentrációs táborok rabjai. A 18 éves Selmar S. például, a hadamari gyilkolási központ lakója, megszökött a munkacsoportjától, amikor a Schnepfenhausen-birtokon dolgozott. Mivel azzal fenyegetőzött, hogy „mindent elmond a bolondokházáról”, 1943 júniusában meggyilkolták. Hasonló történet Minna H.-val. A német asszonyt a „légiriadók megőrijtették”, ezért kényszerkezelésre egy német elmeorvosi intézetbe zárták, ahol szőnyeget kellett beszegnie. 1944 márciusában „felforgató” viselkedése miatt kivégezték, ugyanis gyűszűt kért maga és társai számára, mert az ujjai kisebesedtek és véreztek az örökös varrástól.⁷⁷

A siket személyeket különösen kizsákmányolták, mert halláskárosodásuk nem gátolta őket abban, hogy a legnehezebb fizikai munkákat is elvégezzék. Bizonyos esetekben kifejezetten

73 Friedlander: p. 161.

74 Németországban a fogyatékos embereknek fenntartott intézetekben rutinszerűen volt kötelező a kényszermunka. „Az elmeorvosi intézetek éves beszámolója alapján az 1930-as évek közepétől a betegek túlnyomó többségét gyakorlatilag fizetés nélkül dolgoztatták. Ez a tény szöges ellentétben állt azzal az állítással, hogy az egészséges »nemzettestvéreknek« a vállán nyugszik a sok hasznavehetetlen »ballaszt« eltartása az úgynevezett »luxusszanatóriumokban«.” Eugene Kogon: *Nazi Mass Murder: A Documentary History of the Use of Poison Gas* (New Haven, Connecticut, USA, 1993). Pp. 26–27.

75 A Kaufbeuren-Issee betegeinek 80 százaléka végzett valami munkát cserébe ételért, cigarettáért, kevéske zsebpénzért.

76 Michael Burleigh és Wolfgang Ippermann: *The Racial State: Germany, 1933–1945* (London, Anglia, 1991). p. 247.

77 Burleigh: pp. 247–248, pp. 260–260. A DRA is készített interjúkat olyan, életben maradt fogyatékos emberekkel, akiket kényszermunkára fogtak a náci rendszer idején.

előnynek számított siket munkásokat alkalmazni, mert remekül beváltak a magas zajátvalommal működő ipari és katonai üzemekben. Néhányukat, ilyen volt Fred Fedrid siket túlélő is, azért tartották életben, mert szakmukra voltak foghatók. Képzettsége szerint Fedrid szabó volt, és a náciak arra használták, hogy az újoncok számára átalakítsa a halott náciak egyenruháját. Azért élte túl Auschwitzot és Dachaut, mert szaktudására a náciaknak nagy szükségük volt. Rose Feld-Rosman halláskárosult egy gyárban egyenruhákat varrt. A gyár szabályzata szerint minden munkást koncentrációs táborba küldtek, aki ötnél több tüt tört el. Feld-Rosmannak iszonyú feszültségben még hónapokig kellett úgy varrnia, hogy már négy tüt eltört.⁷⁸

A koncentrációs táborokban fogyatékossgal élő embereket tömegesen adták ki, hogy a német iparban végezzenek rabszolgamunkát. Auschwitzban például az I. G. Farben üzemből 1944-ben több mint 83 000 rab végzett rabmunkát. 1939 és 1945 között a Siemens majdnem 100 000 férfit és nőt dolgoztatott a kényszermunka-program keretében. A Siemens a munkaerő nagy részét legalább 20, náciak által fenntartott haláltábor foglyai közül szerezte, többek között Auschwitzból, Flossenburból és Gross Rosenből.

KIZSÁKMÁNYOLÁS ÉS FOSZTOGATÁS

Visszanézve világos, hogy a náci rendszer, a németországi ipar és a különféle svájci érdekeltségek hatalmas haszonra tettek szert a fogyatékossgal élő emberek kizsákmányolásából és elítéléséből. Hugh Gallagher szerint széles körben elfogadott és megvitatott téma volt, hogy mennyire gazdaságos a krónikus betegek „eutanáziája”. „Háború volt, az egekig értek a kiadások, a deficit elképesztően magas volt, (és) az egészségügyi források korlátozottan álltak rendelkezésre”, írta Gallagher. „Azt állították, hogy a kiadás és a nyereség szempontjából értelmetlen az olyan betegek hosszas kezelése akik talán soha nem lesznek többé gazdaságilag produktív polgárok, különösen, ha összevetik azokat az egészségmegőrzést célzó közegészségügyi programok hasonló kiadásaival.” Röviden, a kevéske egészségügyi forrásokat racionalizálni kell.⁷⁹

Téves az a kategorikus vélekedés, hogy a fogyatékossgal élő emberek nem produktívak és értéktelenek. A fogyatékossgal élő emberek közül sokan normálisan élnek, családjuk van, otthonuk, tulajdonuk és üzletük. A fogyatékossgal élő személyek kizsákmányolása hasznos volt a náci hadigépezetnek, a háborús erőfeszítéseknek és a náci rendszernek. Láthattuk: aranyórákat, aranyfogakat, szemüvegkereteket és egyéb személyes tárgyakat raboltak el az áldozatoktól, a testüket úgynevezett „orvosi kísérletekre” használták, az áldozatok családjait becsapták, és különféle hamis kiadások fedezésére kényszerítették, s ehhez járult még a ráfordítások csökkentése: olcsóbb volt megsemmisíteni, mint hosszú távon ellátni a betegeket. Ráadásul a náci rendszer idején a fogyatékossgal élő személyeket embertelen körülmények között dolgoztatták az elmeorvosi intézetekben, a koncentrációs táborokban, a helyi iparban és a német hadsereg számára.

A fogyatékossgal élő embereknek még a megsemmisítése is hozzájárult a német háborús erőfeszítésekhez és lényegesen gazdagította a náci rendszert. A meggyilkolt áldozatok hozzátartozóinak nemcsak addig kellett nem létező kiadásokat fedezniük, amíg a szeretteik éltek, hanem jóval az áldozatok halála után is. A családoknak fizetniük kellett a beteg élelméért, szállásáért és „orvosi ellátásáért”. A családok a hamisított halotti anyakönyvi kivonatokat miatt jóval azután is fizettek, hogy rokonukat meggyilkolták. Az intézetek rendszerint, család módján, papíron több hónappal meghosszabbították a beteg életét, így betegenként kétszáz-háromezer birodalmi német márkához jutottak. És miután ezeket a betegeket utolsó napjaikban éhezettették és magukra hagyták, gyakorlatilag semmibe nem kerültek az intézeteknek. Az éheztetési prog-

78 DRA-interjú.

79 Gallagher: *By Trust Betrayed*. A „kiadások ellenőrzéséről” folytatott viták ma is inkább gazdasági és nem orvosi alapon zajlanak (különösen, ha a fogyatékossgal élő emberek segített öngyilkosságáról van szó), és ettől az emberek elvesztik együttérző képességüket.

ram anyagilag nagy hasznot hajtott Németországnak azzal, hogy szó szerint megvonták a falatot a tehetetlen emberektől. Az „eutanáziaközpontokban” szokásos fosztogatás pedig áterjedt a koncentrációs táborokra is, ahol szintén több ezer fogyatékossgal élő személy rabkodott.⁸⁰

A „felesleges kenyérpusztítók” és a „társadalmi teher” megszüntetése végül több millió birodalmi márka (Reichsmark) hasznot hozott a kormánynak és a német hadigépezetnek. A nácik úgy tervezték, hogy összességében 885 439 800 márkát spórolnak meg 1951. szeptember 1-ig. A kormányhivatalnokok például úgy számolták, hogy minden meggyilkolt beteg havi 700 gramm lekvárt fogyaszt el, és egy kiló lekvár ára 1,20 birodalmi márka. Ebből kiszámították, hogy a megsemmisítési program során 5 902 920 kiló lekvárt spóroltak meg, ami megtakarításra lefordítva tíz év alatt 7 083 504 birodalmi márkát jelent. Hasonlóan számolták ki, mennyi hasznot nyerhetnek a sajton, a kenyéren, a húson és más alapvető élelmiszereken.

Németországban még a tankönyvekben is szerepeltek ehhez hasonló számtani feladatok. Az egyik ilyen tankönyvi számtani „probléma” a következő volt: „Ha egy elmeegógyintézet felépítése 6 millió birodalmi márkába kerül, hány házat lehetne építeni ebből az összegből, ha egy ház 15 000 birodalmi márkába kerül?”

És egy másik:

„Egy elmebeteg fenntartása körülbelül napi 4 birodalmi német márkába (BM-be) kerül, egy nyomoréké 5,5 márkába, a bűnözőé 3,5 márkába. Sok köztisztviselő csak 4 márkát keres, egy fizetett alkalmazott alig 3,5 márkát, egy szakképzetlen munkás 2 márkát sem. (a) Ábrázold a számokat képek segítségével. Visszafogott becslések szerint Németország elmeegógyintézeteiben körülbelül 300 000 elmebeteg, epilepsziás stb. van. (b) Mennyibe kerül az összes ilyen ember eltartása 4 birodalmi márka/fő kiadással? (c) Ebből a pénzből hány házasságkölcsön-támogatást lehet adni, ha egy kölcsöntámogatás 1000⁸¹ birodalmi márka?

Hasonló számtani feladványt találtak 1945-ben egy belső használatra készült T4-es, a Hartheimben talált dokumentumban:

Feltéve, hogy a napi átlagos kiadás 3,5 BM, a következőket várhatjuk:

- Napi megtakarítás: 245 955 BM
- Évi megtakarítás: 88 543 980 BM
- Tíz éves élettartamot feltételezve 885 439 800 BM.

...

Vagyis ekkora összeget lehet megtakarítani 1951. szeptember 1-ig, ha az eddig fertőtlenített (megsemmisített) 70 273 személlyel számolunk.

Ráadásul a meggyilkolt fogyatékos áldozatok rutinszerű kifosztása mellett a gyilkolási központok személyzete gyakran csak azért ölt meg valakit, hogy elszedje a javait. Egy tanú beszámolója szerint: „Az ápolószemélyzet gyakran csak az egyik beteg óráját, egy szép öltönyét vagy egy pár jó cipőjét akarta megszerezni, így aztán megölték, hogy óhajukat kielégítsék.”⁸²

Az „eutanáziaközpontokban” kialakult fosztogatási szokásokat később a koncentrációs táborokban is alkalmazták, ahol fogyatékossgal élő embereket is fogva tartottak. Svájc köz-

vetlen és komoly hasznot húzott a náci kivégzésekből és a fogyatékos emberek kizsákmányolásából. Német vezetők svájci bankokban mosták tisztára a lopott pénzt, azzal, hogy a biztonságos betétért cserébe alacsony áron kínálták az elrabolt javakat. A titkosszolgálat finanszírozásához a német külügyminisztérium is svájci bankokban helyezte el a Gestapo által elrabolt kincseket, a rabolt gyémánt és arany eladásából származó pénzüsszeget. Lényegében a svájciak őrizték a rabszolgamunka hasznát, és azt a rengeteg pénzt, amit a nácik az áldozataiktól raboltak el.⁸³

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ ZSIDÓ EMBEREK MEGGYILKOLÁSA

Ahogy ezt Henry Friedlander megírta: Viktor Brack hazudott Nürnbergben az eskü alatt tett vallomásaiban, amikor azt állította, hogy az „eutanáziaközpontokban” nem gyilkoltak meg zsidó fogyatékos embereket. Brackhoz hasonlóan több száz, az „eutanáziaprogramban” aktívan részt vevő orvos tudatosan hazudott, amikor zsidó betegek sorsáról kérdezték őket. Még ma is „folytatódik a hazudozás, hogy ... ne tudhassuk meg, mi lett a fogyatékos zsidó emberek sorsa” a náci „eutanáziaprogramban”.⁸⁴

Hitler hatalomra jutásáig a fogyatékossgal élő zsidó emberek vagy a zsidók által fenntartott és működtetett intézetekben laktak, ilyen volt a Jacobi Kórház és Ápolóotthon, vagy nem zsidók által működtetett német és osztrák kórházakba kerültek. A fogyatékossgal élő zsidó embereket ezen kívül Németország-szerte a zsidó hitközségek által fenntartott öregotthonokban látták el. Ahogy a Harmadik Birodalom hatalma megerősödött, Németországban a fogyatékossgal élő zsidó emberek ellátása és helyzete egyre rosszabb lett. 1939-re a Német Zsidók Birodalmi Tanácsa „rekvirálta” a Jacobi Kórházat, az egyetlen olyan zsidó intézményt, amely pszichiátriai problémákkal küszködő zsidó betegeket kezelte.⁸⁵

A fogyatékos zsidó emberek kezelésének átvétele már 1938 novemberében megkezdődött, amikor a Belügyi, Munkügyi és Pénzügyi Minisztérium kiadott rendelete szerint zsidók csak zsidó jóléti szervezetektől kaphattak segítséget. Tartalmazta ugyan azt a kitételt, hogy a közjóléti szolgáltatók továbbra is adnak lakhatási, ruházkodási és orvosi támogatást, de csak abban az esetben, ha a zsidószervezetek képtelenek fedezni ezeket a kiadásokat. 1939 júliusában rendeletben csökkentették a szükséglet látó zsidó személyek támogatásának mértékét: eszerint már nemcsak arról volt szó, hogy a zsidó személyek segélyt csak a magán zsidószervezetektől kaphatnak, amelyeket ekkor már teljes egészében a Német Zsidók Birodalmi Tanácsa alá rendelték, hanem azt is, hogy a zsidószervezetek kötelesek támogatni a zsidó gyerekek taníttatását is. Ez a két rendelet tetemesen lecsökkentette a németországi, fogyatékossgal élő zsidó emberek megsegítésére fordítható összeget.⁸⁶

A drasztikusan megnyírbált jóléti kiadások mellett az 1930-as évek végén a fogyatékossgal élő zsidó embereket kizárták a nem zsidó magánintézetekből. Egyházi szervezetek, például a Katolikus Jótékonyági Szervezet vagy a Protestáns Hazai Misszió vezették ezeket a nem zsidó intézményeket. Noha korábban ezek a szervezetek mindig szívesen látták a zsidó ápoltnakat, 1937-ben a Német Legfelsőbb Pénzügyi Bíróság kijelentette, hogy „a nonprofit intézményeknek járó kedvezmények nem adhatók azoknak az intézményeknek, amelyekből a zsidók hasznot húznak”. A nem profitcélú keresztény intézetek tehát becsukták a kapukat a zsidók előtt, mondván, hogy kénytelenek így tenni, máskülönben veszélyeztetik nonprofit státuszukat.⁸⁷

⁸⁰ Friedlander: p. 173.

⁸¹ „A Trusteeship Office East szinte minden gettóban tartott fenn fiókot. A máshonnan zabrált aranyhoz hasonlóan az itt begyűjtött aranyat is Berlinbe, a Reichsbankba küldték, és beolvasztották. A pontos számok nem ismeretesek, de tudjuk, hogy az arany zöme Svájcba került. ... A lopott értékeket széfekben helyezték el ... többnyire svájci magánbankokban.” Jean Ziegler: *The Swiss, the Gold, and the Dead* (New York, USA, 1998), p. 208.

⁸² Adolf Dörmér szerk.: *Mathematik im Dienste der nationalpolitischen Erziehung mit Anwendungsbeispielen aus Volkswissenschaft, Geländekunde und Naturwissenschaft* (Frankfurt am Main, Németország, 1935), p. 42. Idézi Burleigh és Wippermann: *The Racial State*.

⁸³ A Hartheim kastélyban 1945-ben talált belső statisztikai T4-adatok. National Archives, Washington, D.C., USA, T 1021, Heidelberger Dokumente, Roll 18, Item Nr. 100-12-463, Exhibit 39, p. 4. Idézi Burleigh és Wippermann: *The Racial State*.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Friedlander: p. 263.

⁸⁷ Friedlander: p. 263.

Az igazság az, hogy ebben az időszakban a fogyatékossgal élő zsidó emberek mindig belekerültek a „könyörültes halál” eugenikájába, hiszen a megsemmisítés a legerőteljesebb és szélsőségesebb módja annak, hogy kirekesszenek valakit a németországi társadalomból. Soha nem fogjuk megtudni, pontosan hány zsidó emberrel végeztek a T4 program keretében. A Friedlanderhez hasonló kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy ez a szám bizonyosan meghaladta a több ezret, de biztos, hogy megközelítette az 5000-et. Ezt a számot úgy kapták meg, hogy az 1940-ben hivatalosan nyilvántartott, körülbelül 2500 bentlakó zsidó ápolthoz, akiket a Német Zsidók Birodalmi Tanácsa tartott számon, hozzáadták az ausztriai zsidó emberek számát, és azokét, akik nem tartoztak a Birodalmi Tanács hatókörébe.⁸⁸

Nagyjából egy évvel később a német kormány további megszorító intézkedéseket hozott az intézetekben élő zsidó emberekkel kapcsolatban. A belügyminisztérium a „faji romlás veszélyét” hangsúlyozva elrendelte, hogy a zsidó embereket „elsősorban az állami kórházakban és ápoló intézményekben” „fizikailag különítsék el a németektől és a németek vérrokonaitól”.⁸⁹

Az „eutanáziagyilkosságok” kezdetektől fogva hatással voltak a zsidó betegekre. Friedlander ezt írja: „Elképzelhetetlen, hogy a zsidó betegeket kihagyták volna az »eutanáziagyilkosságokból«, pedig Brack és a többi T4-funkcionárius éppen ezt állította Nürnbergben. Azt állították, hogy a zsidókat kizárták a német »kegyes gyilkosság« jótékonyági köréből, ami csak a fogyatékossgal élő német betegeknek járt. De azt nem tagadhatták, hogy 1940-ben zsidó betegeket szállítottak el a német intézményekből, ahova azok soha nem tértek vissza, ahogy ezt a vád bizonyította az Egyesült Államok által benyújtott dokumentumokkal, amelyek az Eglfing-Haarból elszállított zsidótranszport-listát is tartalmazták.”⁹⁰

1940 tavaszán a Gestapo majd a Belügyminisztérium gyűjteni kezdte az intézményekben ellátott zsidó betegek részletes adatait. A Belügyminisztérium levelet küldött az intézményeknek, amelyben kérte, hogy küldjék el „az elmebetegségben szenvedő és gyengeelméjű zsidók” listáját. Ezek az események jelezték, hogy döntés született arról, kezdődjön el a német kórházakban ápolat fogyatékos zsidó betegek legyilkolása. Nem sokkal később, 1940 szeptemberében a zsidó betegeket elvitték az intézményeikből, „gyűjtőközpontokba” szállították őket, többek között a bajorországi Eglfing-Haarba. Csak szeptember 20-án több mint 190 fogyatékos zsidó beteget gyűjtöttek össze az intézetekből. Ebben az időszakban küldte el dr. Herman Pfannmüller egy levél kíséretében az elszállított zsidó betegekről készült listát a Belügyminisztériumnak. „Jelentem az Államminisztériumnak, hogy mostantól fogva intézményemben csak árja elmebetegek kapnak helyet.”⁹¹

Arra nézve ugyan nincsenek bizonyítékok, hogy ki rendelte el, hogy a zsidó bentlakó betegeket el kell szállítani és meg kell ölni, de Friedlander a felelősséget Karl Brandtnak és Philipp Bouhlernek tulajdonítja, és hozzáteszi, hogy döntésüket feltehetőleg egyenesen Hitlerrel beszélték meg. A fogyatékos zsidó személyek voltak az első olyan zsidó emberek, akiket módszeresen öltek meg. Friedlander szerint, „az a döntés, hogy a fogyatékossgal élő zsidó betegeket meg kell ölni, fontos kapcsolat az »eutanázia« és a végső megoldás között, mert rávilágít arra, hogy egyre nagyobb erőfeszítéseket tettek azért, hogy minél több csoportra terjedjen ki a gyilkos vállalkozás.”⁹²

A VÉG KEZDETE

A háború befejezése előtt hónapokkal bűnügyi patológusokat küldtek egy Obrawalde városban található elmeógyógyintézetbe. A szovjet csapatok jelentették, hogy valami nincs rendben az

88 Friedlander: p. 264.

89 Friedlander: p. 268.

90 Friedlander: p. 266.

91 Ibid: p. 270.

92 Friedlander: pp. 270–276.

elmeógyógyintézetben. Miután kikérdeztek tíz, még életben maradt beteget, és átvizsgálták a létesítményt, a patológusok megerősítették, hogy éveken át napi legalább ötven beteget gyilkoltak meg az elmeógyógyintézetben. A patológusok néhány áldozat holttestét exhumálták, és kiderült, hogy szinte mindegyikbe morfint vagy más gyógyszert fecskendeztek. Miután áttanulmányozták az elmeotthon „halálozási jegyzőkönyvét”, arra következtetésre jutottak, hogy az elmeógyógyintézetben tizennyolcezer beteget végeztek ki.⁹³

1945. május 29-én a négyéves Richard Jenne volt a náci „eutanáziaprogram” utolsó áldozata. A Kaufbeuren kórház gyermekosztályán gyilkolta meg a személyzet, délután 1 óra 10 perckor. A halál oka: „tífusz”. Amikor az egyesült államokbeliek a következő hónapban vizsgálatot indítottak a Kaufbeurenben, döbbenetes állapotú, „kiterjedt megsemmisítő telepre” bukkantak. Rüh, tetű, bolha és mindenféle férgek mindenütt, az ágyanemű mocskos, és karanténintézkedéseknek nyomuk se volt”.⁹⁴

Nem lehet pontosan számot adni arról, hány, fogyatékossgal élő európai ember tűnt el a náci időkben, de rendszerint a következő statisztikai adatot szokás mérvadónak tekinteni: a T4 felnőttprogramjában 270 000–400 000-re tehető az áldozatok száma; az otthonokban elhelyezett gyerekek esetében 5 000–10 000; az intézményekben élő zsidó emberek elleni különleges bánásmód áldozatainak száma: 10 000; az Aktion 14f13 program keretében a koncentrációs táborokban meggyilkoltak száma 20 000–40 000 ember.

Csalás, tagadás, a feljegyzések szándékos megsemmisítése lehetetlenné teszi megtudni a pontos számadatokat. Igaz ez a T4 gyilkolási központokban kivégzett fogyatékos személyekre is. A közönséges „eutanázia” és a 14f13 égisze alatt elkövetett gyilkosságok hartheimi áldozatainak számát dr. Georg Renno, Lonauer utódja, az intézet új igazgatója 20 000-re, Franz Ziereis, Mauthausen korábbi parancsnoka a halálos ágyán 40 000-re tette.

De még ezek a számok is kevésnek tűnnek. Ha figyelembe vesszük, hogy Hitler és a náci rendszer elhatározta, hogy Németország, Ausztria, Lengyelország, a volt Szovjetunió, az összes megszállt terület teljes fogyatékos népességét kiirtja, akkor nem kizárt, hogy legkevesebb háromnegyed millió, fogyatékossgal élő embert semmisítettek meg módszeresen a náci éraban.

93 Burleigh, pp. 269–270.

94 Friedlander: pp. 162–163.

FAJVÉDELEM, A NÁCI ORVOSOK ÉS A STERILIZÁLÁSI TÖRVÉNY

„Esküszöm a gyógyító Apollóra, Aszklepioszra, Hügieiára és Panakeiára s valamennyi istenre és istennőre, akiket tanúnak hívok, hogy minden erőmmel és tehetséggemmel megtartom következő kötelességeimet: ... Tehetségemhez és tudásomhoz mérten fogom megszabni a betegek életmódját az ő javukra, és mindent elhárítok, ami ártana nekik. Senkinek nem adok halálos mérget, akkor sem, ha kéri, és erre vonatkozólag még tanácsot sem adok. Hasonlóképpen nem segítek hozzá egyetlen asszonyt sem magzata elhajtásához. Tisztán és szentül megőrzöm életemet és tudományomat. ... Ha ezt az eskümet megtartom és nem szegem meg: örvendhessek életem fogytáig tudományomnak, s az életnek, de ha esküszegő leszek, történjék ennek ellenkezője.”

Hippokratész esküje

„A nemzetállamnak biztosítania kell, hogy csak az egészségesek szüljenek gyermekeket... Itt az államnak az ezredév jövőjét kell őriznie... ennek érdekében kell bevetni a modern orvosi eszközöket. ... (az államnak) kell megmondani, ki alkalmatlan a szaporodásra, mindazok, akik bármilyen, szemmel látható betegséggel élnek, vagy azok, akik örökletes betegséggel élnek és ezért azt örökíthetik.”

Adolf Hitler

„A pszichiáter és betege a genetikai károsodás elleni szövetségesek. A pszichiáternek az örökletesen tiszta, cselekvőképes és felsőbbrendű faj érdekébe kell állítania tudását.”

Ernst Rudin német orvos, 1934

Az 1980-as évek óta a történészeknek köszönhetően rendkívül sokat tudhattunk meg a náci rasszizmusról, amit a náci antiszemitizmusra szűkítettek. Robert Proctor, Henry Friedlander, Michael Burleigh és mások munkássága révén egyre többet olvashatunk a náci atrocitások többi célpontjairól: az arabokról, vagy afro-németekről („rajnai fattyak”), a homoszexuálisokról, a leszbikusokról, a sintikről és a romákról (korábban őket cigányoknak nevezték), a szovjetunóbeli hadifoglyokról és a fogyatékosssággal élő emberekről. Amikor ma beszélünk a náci gyilkosságokról, már tudjuk, milyen sokféle foglalkozású ember vett bennük részt: orvosok,

tudósok, professzorok és pszichiáterek voltak részesei a náci faji politika kialakításának és alkalmazásának.¹

Robert Proctor a *Racial Hygiene: Medicine Under the Nazis* című tanulmánykötetében rámutat, hogy a náci rasszizmussal kapcsolatba hozható ideológiai rendszer a német tudomány filozófiai és intézményes szerkezetéből fakadt, s e szerkezet jóval régebbi, mint az 1939-ben bevezetett „eutanáziaprogram”. Proctor gondosan dokumentálta, milyen vezető szerepet játszottak a németországi orvosok Hitler rasszista céljainak kidolgozásában és megvalósításában. De ahhoz, hogy megértsük, milyen kulcsfontosságú szerepet játszottak a fogyatékossgal élő emberek tömeges lemészárlásában, meg kell vizsgálnunk, milyen tágabb társadalmi és intellektuális környezetben követték el szándékos gyilkos tetteiket.²

A faji ideológia első elméleti írása egy francia arisztokrata, Joseph Arthur Comte (1816–1882) tollából született meg. A *L'Essay sur l'Inégalité des Races Humaines* (1852) című könyvecskében Comte azt állítja, hogy az öröklött faji egyenlőtlenség a „történelmi fejlődés első számú motiváló ereje”. Az elitkultúra, Comte szerint, a felsőbbrendű „árja” fajnak köszönhető, amelynek elkerülhetetlen hanyatlását az „alacsonyabb rendű” fajokkal való keveredés okozta. Comte tulajdonképpen nem széles körben ismert elméletével ellentétben Darwin *A fajok eredete* című munkája 1859-ben fordulópontot jelentett a tudományos rasszizmus történetében. Ahogy Proctor is rámutatott, Darwin munkásságának egészen rendkívüli volt a hatása, s európai és egyesült államokbeli tudósok a társadalomtudományban is alkalmazni kezdték „a természetes kiválasztódással megvalósuló evolúció elvét”. Noha a darwini elmélet a legelterjedtebb politikai képződményekben jelent meg „abban a közös hitben, hogy (Darwin) eredményei megszabják az emberekkel foglalkozó tudományok irányát”, abban már nem volt olyan tökéletes az összhang, hogy Darwin elméletét miként kell és lehet, ha kell és lehet alkalmazni.³

Az Egyesült Államokban például a szociáldarwinisták szerint Darwin elmélete „a kozmikus optimizmus tudományos biztosítéka”: a túlélők, definíciószerűen a legalkalmazkodóbbak. Ebben azonban burkoltan az a feltételezés is benne foglaltatik, hogy a fejlődésemélet „a fejlett kapitalizmus és a versenyszellemű vállalkozói magatartás és viselkedés morális és politikai felsőbbrendűségét bizonyítja.” John D. Rockefeller adott hangot ennek az álláspontnak, amikor kijelentette, hogy Amerikában a nagy üzleti siker „csupán a természet és Isten törvényeiből fakad”.⁴

Közben, írja Proctor, a németországi szociáldarwinisták saját morális és politikai rendszerüket kívánták Darwin fejlődéseméletével igazolni, ám a hangsúly drámaian eltolódott. Miközben a tizenkilencedik század végén a legtöbb amerikai értelmiségi és gondolkodó rendkívül magabiztosan hitt „az amerikai kísérlet elkerülhetetlen evolucionáris sikerében”, német társaik a fejlődésemélet sötétebb oldalát emelték ki. Ahelyett, hogy az „Amerikában közkedvelt optimista laissez faire, szabadpiaci liberalizmusról” beszéltek volna, a német gondolkodók többsége az erőszakos állami beavatkozás mellett tört lándzsát, hogy így megelőzzék „az emberi faj elkerülhetetlen elkorcsosulását”. A tizenkilencedik század végén kialakuló német eugenikus mozgalom valójában ennek a mélyen gyökerező aggodalomnak és félelemnek köszönheti létét.⁵

A faji tisztaság irányzatának egyik korai német képviselője Ernst Haeckel, aki mellett érvelt, hogy a „gyengéket” és a „szellemileg korcs” embereket meg kell ölni, hogy így megerősödhessen az állítólagosan felsőbbrendű „indo-germán faj”.⁶ Az irányzat egy másik kulcsfigurája Alfred Ploetz azzal érvelt, hogy a társadalom egészségét, amit genetikusan kollektívnek tételezett,

1 Ez a rész elsősorban Robert Proctor: *Racial Hygiene: Medicine Under the Nazis* (Cambridge, Massachusetts, USA, 1988), pp. 22–28. munkáján alapszik.

2 Ibid.

3 Ibid.

4 Proctor megjegyzi, hogy az egyesült államokbeli szociáldarwinisták számára „a gazdasági versengés a társadalmi lét természetes formája, amely a változással és a természetes szelekcióval biztosítja a társadalmi fejlődés fokozatos sikerét és virágzását.”

5 Ibid.

6 Laqueur: p. 508.

orvosoknak kell felügyelniük, akik majd eldöntik, ki házasodhat, és ki nemzhet illetve szülhet gyerekeket. Ploetz egyben ellenezte a „betegek” és a „fogyatékosok” – akik egyébként nem maradtak volna életben – orvosi kezelését, mert máskülönben szaporodhatnak, és megfertőzik a génállományt.⁷ Ploetz szerint a hagyományos orvoslás és gyógyítás „segíti az egyént, de végső soron veszélyezteti a fajt”. Az egyetlen megoldás Ploetz szerint az új higiénia, a „faji tisztaság” (*Rassenhygiene*), ami „nemcsak az egyén érdekét tartja szem előtt, hanem ami ennél sokkal fontosabb, a faj érdekét.”⁸

Ugyanakkor azt is meg kell mondani, hogy Németországban a korai fajelmélet nem monolitikus vagy homogén képződmény, sokkal inkább „a liberálisok és a konzervatívok, a haladók és a reakciósök” furcsa keveréke.⁹ Az első világháború végére azonban a „konzervatív nacionalista erők tartották ellenőrzésük alatt a faji tisztasággal foglalkozó legfontosabb intézményi központokat”, és ezt az egyre erősödő militáns és reakciós jobboldali szárnyat olvasztotta magába a náci biomedikus apparátus.¹⁰

Ennek az átmenetnek egyik kulcsfigurája volt a befolyásos német kiadó, Julius Lehmann. Az első világháború alatt tucatnyi katonai traktátumot, értekezést adott ki, és 1918-ban megjelentette az *Archiv für Rassen und Gesellschaftsbiologie*-t. Közben támogatta a befolyásos, faji tisztasággal foglalkozó *Volk und Rasse* folyóirat megjelenését 1926-ban. A náci párt 1933-as hatalomra jutását követően kiadta az újszülöttek genetikai megbetegedését megelőző törvény hivatalos kommentárjait. A törvény a bizonyos elmebetegségeken szenvedők és a testi fogyatékossgal élő emberek kényszersterilizálását írta elő. Proctor meg is jegyzi, hogy Lehmann erőfeszítései nem maradtak jutalom nélkül. 1934-ben ő, azaz Lehmann volt az első náci párttag, aki megkapta a sokat érő náci arany becsületrendet. Az, hogy Lehmann ilyen magasra emelkedhetett, bizonyítja, hogy „a német fajtisztaságot védő politikában jelentős eltolódás tapasztalható, amikor a jobboldali erők szövetséget kötöttek” a faji tisztaságot védőkkel.¹¹

De az eutanáziáról való német vitában a legtöbbet mégis az az 1920-ban kiadott könyv jelentette, amelyet Karl Binding, a lipcsei egyetem jogi professzora és Alfred Hoche, a freiburgi egyetem neves pszichiátriaprofesszora írt. Az *életre érdemtelenek megsemmisítésének szükségessége* című könyvükben Binding és Hoche azt állították, hogy az elmebetegeket a faji tisztaság védelme érdekében meg kell semmisíteni. Binding azzal kezdte érvelését, hogy felhívta a figyelmet az egyéni szuverenitásra. Minden ember, jelentette ki, elidegeníthetetlen „szuverén jogokkal” rendelkezik saját élete felett, és azt tesz vele, amit ő jónak tart.¹²

Ezek után három csoportba osztja azokat, akiket szerinte az államnak, az állam „érdekében” meg lehet és meg is kell semmisítenie. Az első csoportba a gyógyíthatatlan és súlyosan sérült betegek tartoznak, akik kifejezik azon óhajukat, hogy „szeretnék, ha felgyorsítanák a haldoklásukat”. A második csoportba tartozik minden „gyógyíthatatlan idióta”. A „gyógyíthatatlan idióta élete abszolút értelmetlen”, állítja Binding. „Rettenetes, súlyos terhet jelentenek a rokonaiknak és a társadalom egészének, és haláluk a legkisebb hiányt se okozná – kivéve talán az anyjuknak és a hűséges ápolónőknak”. Ezek, folytatja Binding „az igazi emberi lények travesztiái, mindenikben utálatot keltenek, akivel találkozunk.”¹³ A Binding szerint megsemmisítésre ítélt emberek harmadik és egyben utolsó csoportja „azok a szellemileg egészséges emberek, akik balesetben elveszítették az öntudatukat, és ha látnák saját rémes állapotukat, maguk is ezt kérnék, ha öntudatuknál lennének.”¹⁴

7 Proctor: pp. 22–26.

8 Ibid.

9 Ibid. 26–32.

10 Ibid.

11 Ibid.

12 Burleigh: pp. 15–18.

13 Ibid.

14 Ibid.

Hoche viszont az orvostika hiányosságával kezdi fejtegetését. Mivel nincs egyetértés abban, hogy orvosilag mi „etikos”, Hoche, Bindinggel ellentétben, azt állítja, hogy a logika törvényei alapján az orvostikai utasításoknak informális és ad hoc alapon kell megszületniük. A gyógyításban minden viszonylagos, állítja Hoche, beleértve az etikai előírásokat is, amelyeket „nem lehet örökkévalóan állandónak tekinteni”.¹⁵ Hoche ezek után az elmebetegekkel foglalkozik. A „teljes” és „gyógyíthatatlan idioták”, jelenti ki, „súlyos terhet jelentenek a közösségnek, a rokonoknak és az államnak”. „Szellemileg halottak”, csupán „emberi bábuk”, akik „képtelenek a szenvedésre”, és akiknek „elmebeli képességeivel csak az állatvilágban találkozhatunk”. Hoche szerint ezért teljesen illogikus, ha együttérzünk az ilyen „idiotákkal”, vagy sajnálkozunk rajtuk, mert „ahol nincs szenvedés, ott felesleges a sajnálkozás” (*wo kein Leiden ist, ist auch kein mit-Leiden*).¹⁶

Sok kortársához hasonlóan Hoche is azokat a közgazdászokat idézte, akik a fogyatékos-sággal élő emberek megsemmisítése mellett érveltek. Proctor szerint Hoche azt állította, hogy „minden német elmeegógyintézzel felvettem a kapcsolatot, és így megállapíthattam, hogy évente átlagban a költségvetésük 1300 BM (birodalmi марка) idiotánként”. Majd így folytatja az idézet szerint: „húsz-harminc szellemileg visszamaradt, ha átlagosan ötven évet él, komoly tökélet jelent élelmiszer, ruházkodás és fűtés szempontjából, az erre fordítandó összeget a nemzeti össztermelésből vonják el, és semmit nem termelő célokra fordítják”. Hoche, saját állítását alátámasztandó azt mondja, hogy az államot organikus egészként kell elképzelni, és ha ennek a társadalmi „testnek” valamelyik része „haszontalan”, vagy „káros”, akkor azt a részt azonnal el kell távolítani.¹⁷

A Bindinghez, Hochéhez és Ploetzhez hasonló gondolkodók hatására Adolf Hitler úgy hitte, hogy a *völkische* államnak kötelessége erőszakosan is kikövetelni a szelektív nevelésen és az eugenikus megsemmisítésen alapuló pronatalista politikát, meg kell semmisítenie azokat, akik veszélyeztetik a német állam faji tisztaságát. Azonban Hitler azzal tökéletesen tisztában volt, hogy csak úgy érheti el a célját, ha maga mögé állítja a teljes német biomedikai közösséget. Néhány történész szerint voltak, akikben megfogalmazódott ugyan, hogy a német orvosok a szükségesnél lelkesebben támogatták Hitlert, de 1933-ra már túl késő – és túl veszedelmes – volt kiszállni vagy ellenállni. E vélemény szerint az orvosok vagy együttműködtek vagy elmene-kültek. Proctor szerint azonban éppen a német tudósok és orvosok „találták ki” a faji tisztaságot. Ráadásul a vezető orvosi szaklapok és intézmények többségét már jóval Hitler 1933-as hatalomra jutása előtt alapították. Az 1930-as évek elejére a faji tisztaság már afféle filozófiai és értelmiségi ortodoxiává lett Németországban, ezt bizonyítja az 1927-ben megnyitott berlini Kaiser Wilhelm Antropológiai, Humángenetikai és Eugenikai Intézet.

A Wilhelm Intézet kutatási területe többek között a „német nép antropológiai kutatása, a gyengeelméjűség, a bűnelkövetés, az idegi rendellenesség, a rák, a tüdőbaj és más emberi betegségek örökletes okainak kiderítése”. 1927-ben Eugen Fischert nevezték ki az intézet igazgatójának. Igazgatóként nemcsak felügyelte és támogatta azokat a kísérleteket, amelyek elősegíthették Hitler céljait, hanem a fajvédelemmel kapcsolatban szakértői véleménnyel is támogatta a legfelsőbb náci vezetést. Proctor rámutat, hogy Fischer gyorsan jutott előre, és idővel a berlini egyetem rektorává nevezték ki. Egyetemi avatóbeszédében Fischer nyíltan dicsőítette a náciakat, mert „az elsők voltak, akik felismerték, hogy a nép kultúrája nem egyedül az anyaföld és a történelem eredménye, hanem annak a faji minőség dicsőségének köszönhető, amelynek létrejöttét és fejlődését a kultúra köszönheti”. Fischer még messzebbre ment, és az emberi egészséggel foglalkozó két alapvető filozófiai irányzatot is összehasonlította: a „marxista szocialista szemlélet az egyes emberrel foglalkozik”, míg a „nemzetiszocialista szemlélet a család mellett kötelezte el magát”. Fischert azonban nem az egyén érdekelte, hanem az örökletes genetikai betegségek. „Miért” teszi fel a kérdést, „kell nyilvántartani az olyan fertőző

betegségeket, amilyen a bárányhimlő és a diftéria, miközben nem tartjuk nyilván a genetikai betegségeket, például a skizofréniát és az elmebetegségeket? Miért ismerjük a *drosophilae* gyümölcslegről ezernyi sérült mutánsát, de másét szinte alig?”¹⁸

Amíg a Fischerhez hasonló emberek irányították a német orvostársadalmat, addig Hitler biztosra vehette, hogy az orvostudomány segíteni fog neki „megtisztítani” a német fajt. A Nemzetiszocialista Orvosi Liga előtt tartott beszédében Hitler szoros kötődését fejezte ki, amikor kijelentette, hogy ha kell, meg tud lenni jogászok, mérnökök és építők nélkül, „de nélkülük, nemzetiszocialista orvosok nélkül egyetlen napig, egyetlen óráig se lennének meg. Ha ti nem lennétek, ha ti cserbenhagytok, minden elveszett. Mert mire jó minden küzdelem, ha népünk egészsége van veszélyben?”¹⁹

2. TÁBLÁZAT

A náci bűnökben részt vevő németországi orvosok és tudósok: az értelmi szerzők²⁰

Erwin Bauer (1874–1952)	A Berlini Mezőgazdasági Főiskola botanikai tanszékének vezetője és a Kaiser Wilhelm Intézet (a KWI) születésszabályozás-kutatója.
Eugen Fischer (1874–1952)	Berlin: az antropológiai tanszék vezetője, KWI-antropológia.
Hans Günther (1891–1968)	Jena, Berlin, Freiburg, az antropológia tanszék vezetője.
Alfred Hoche (1865–1943)	Freiburg, pszichiátriatanszék-vezető.
Fritz Lenz (1897–1976)	München, fajtisztasági tanszék vezetője.
Ernst Rudin (1874–1952)	München, a KWI pszichiátriai igazgatója.

3. TÁBLÁZAT

A náci bűnökben részt vevő németországi orvosok és tudósok: az orvosszakértők²¹

Werner Catel	Lipcse, a gyermekgyógyászat vezetője	„Gyerekeutanázia”-szakértő.
Max de Crinis	Köln, Berlin, a pszichiátria vezetője	A „felnteutanázia” szakértője.
Julius Hallervorden	KWI, agykutatás, igazgató	Áldozatok agyának kutatása.
Hans Heinze	Brandenburg-Görden, vezető	A T4 kutatóközpont igazgatója.
Werner Heyde	Würzburg, pszichiátria, igazgató	T4 orvos-igazgató.
Berthold Kihn	Jena, a pszichiátriai tanszék vezetője	A „felnteutanázia” szakértője.
Friedrich Mauz	Königsburg, a pszichiátria tanszék vezetője	A „felnteutanázia” szakértője.
Paul Nitsche	A Sonnestein Kórház igazgatója	T4, orvos-igazgató.
Friedrich Panse	Bonn, pszichiátriai professzor	„Eutanázia”-szakértő.
Kurt Pohlisch	Bonn, pszichiátriai professzor	„Eutanázia”-szakértő.
Carl Schneider	Breslau, pszichiátria, elnök	„Eutanázia”-szakértő.
Werner Villinger	Breslau, pszichiátria, elnök	„Eutanázia”-szakértő.
Konrad Zucker	Heidelberg, pszichiáterprofesszor	„Eutanázia”, az áldozatok agyának kutatása.

15 Ibid.

16 Idézi Burleigh: p. 19.

17 Ibid.

18 Idézi Proctor: pp. 40–41.

19 Ibid.

20 A táblázat Friedlander kötetéből való.

21 Ibid.

1933. március 21-én, alig két hónappal azután, hogy Hitler Németország kancellárja lett, dr. Alfons Stauder, két német orvosi szervezet elnöke a Nemzetiszocialista Orvosok Ligájának több prominens alakjával is találkozott, hogy megtervezzék, és Hitler céljainak minél megfelelőbben átszervezzék az orvosi hivatást. Nem sokkal később Stauder táviratot küldött Hitlernek, amelyben biztosította, hogy az orvostársadalom egy emberként áll az új hatalom mögött.

Hitler Birodalmi Kancellár Úrnak!

A németországi orvosi társaságok – a német orvosi társaság és a Hartmannbund – mélyszéles örömmel üdvözlök a birodalmi kormány elhatározását, hogy újjáteremti a nemzetet, hogy minden tartományból, hivatásból és osztályból valódi *volk* közösséget alkot, és ezért örömmel kínáljuk fel ehhez a nagyszabású feladathoz szolgálatainkat hazánkban, azzal az ígérettel, hogy hűségesen teljesítjük kötelességünket a nép egészségének szolgálatában.²²

Két héttel később, 1933. április 5-én Hitler megkérte a németországi orvostársadalmat, hogy minden energiájával a fajvédelemre koncentráljon. A németországi orvosok nem hagyták cserben.

AZ ÚJSZÜLÖTTEK GENETIKAI MEGBETEGEDÉSÉT MEGELŐZŐ TÖRVÉNY

1933 júniusában a birodalmi belügyminiszter, Wilhelm Frick bejelentette, hogy megalakult a népességgazdasági „szakértői bizottság”, amely a náci fajvédelmi célok elérését fogja segíteni. A bizottság első ülésén Frick új népességgazdasági követelt, amely felvonná a harcot a német nép egészségét fenyegető „veszedelmek” ellen. Fricket leginkább az a „tény” aggasztotta, hogy a „genetikailag fogyatékos” emberek száma kíméletlen, államilag irányított faji politika híján gyorsan növekszik.²³

Egy hónappal később, 1933. július 14-én, ugyanazon a napon, amikor Hitler minden politikai pártot törvényen kívül helyezett, a német kormány betervezte és elfogadta az örökletes betegségekkel születendő utódok megakadályozását célzó törvényt. Ugyanazon a kormányülésen fogadták el, amelyik elfogadta a Németország és a Vatikán közötti konkordátumot²⁴, a törvény szentesítette a legkülönbözőbb, állítólag örökletes betegségekben, többek között gyengeelméjűségben, skizofréniában, mániákus depressziós elmebetegségben, genetikai vakosságban vagy siketségben, testileg súlyosan deformált szenvedő emberek kötelező sterilizációját. A németországi orvosoktól valami csekélyke fizetség fejében elvárták, hogy jelentsék, ha valaki ilyen betegségben szenved. De, ahogy majd látni fogjuk, a németországi orvosoknak nem kellett sok biztatás, hogy eleget tegyenek a törvénynek, hiszen már évek óta érveltek amellett, hogy a „fogyatékosokat” sterilizálni kéne.

Az 1890-es évek elején August Forel német pszichiáter azzal igyekezett igazolni a „fogyatékosok” szükségszerű sterilizációját, hogy az „olyan nemzeti áldozat, mint háború idején a katonáé”. Más német orvosok még messzebbre mentek. Például a heidelbergi nőgyógyász, Edwin Kehere, aki Proctor szerint egy betegét biztosan sterilizálta, hogy így biztosítsa, az asszony nem hoz több „alsóbbrendű” utódot a világra. 1903-ban Ernst Rudin német pszichiáter a „gyógyíthatatlan alkoholisták” esetében javasolta a kényszersterilizálást. 1914-ben önkéntes sterilizálást engedélyező törvényjavaslatokat terjesztettek be a németországi parlament elé. 1930-ra a német orvosi és tudományos folyóiratok a német faj védelme érdekében nyilvánosan követelték a „fogyatékosok” és a „nem megfelelő” egyének kényszersterilizálását.²⁵

De Németország nem volt egyedül. 1928 szeptemberében Waadt svájci kanton olyan törvényt fogadott el, aminek értelmében a „szellemileg betegek” és a „gyengeelméjűek” esetében

22 Idézi Proctor: p. 69.

23 Ibid.

24 Egyezmény; a latin concordia kifejezésből ered, szó szerint szívbeli összhangot, egyetértést jelent.

25 Ibid.

lehetséges a kényszersterilizálás, feltéve, ha az egészségügyi hatóságok úgy látják, hogy állapotuk „gyógyíthatatlan”, és ha valószínű, hogy degenerált utódokat nemzenek. 1929-ben Dánia volt a második európai ország, amely legalizálta a kényszersterilizálást. Öt évvel később Norvégia is megalkotta a maga sterilizálási törvényét, ezt követte Svédország, Finnország, Észtország, Izland, Kuba, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lettország, Magyarország és Törökország.²⁶

Elsőnek azonban az Amerikai Egyesült Államokban legalizálták a fogyatékosokkal élő emberek kényszersterilizálását. 1907-ben Indiana állam elfogadta az első olyan törvényt, amely engedélyezte az elmebetegek és az elmebeteg bűnözők kényszersterilizálását. 1920 végére huszonnyolc szövetségi állam követte Indiana példáját, és olyan rendelkezéseket vezetett be, amelyek 1930 előtt több mint tizenötezer egyesült államokbeli állampolgár kényszersterilizálásához vezettek. 1939-re huszonkilenc szövetségi államban több mint harmincezer állampolgárt sterilizáltak eugenikus alapon. Az esetek több mint felét Kaliforniában követték el.²⁷

Az első világháború után a németországi fajvédők aggódni kezdtek, hogy „Amerika fajvédelemben megelőzheti a hazát”. Egyre kíméletlenebb intézkedéseket sürgettek a német faj egészségének és tisztaságának javítása érdekében. Ahogy Proctor írja, dr. Gustav Boeters, az önkéntes sterilizáció kiemelkedő németországi támogatója 1924-ben a nemzeti érzésekre hivatkozva nyilvánosan megvédte a „szellemileg sérültek” kényszersterilizálását: „Amit mi, fajvédők támogatunk, az semmi esetre se számít újdonságnak. Az az élen járó kulturális nemzet – az Amerikai Egyesült Államok – amelyet példaképnek tartunk, már régen bevezette és kipróbálta. Egyszerű és világos az egész.” Egy évvel később Otto Reich, a Bécsi Fajvédő Társaság elnöke félelmének adott hangot, hogy Amerika pillanatok első lesz a világ fajvédői között, és sürgette a németeket, hogy „zárkózzanak föl”. A fajvédelem, állította Reich, „minden belpolitika alapja kell legyen, és legalábbis része a külpolitikának”.²⁸

A német eugenikusok minden erőfeszítése ellenére a weimari köztársaság törvényhozói sorozatosan elutasították az önkéntes eutanázia minden formáját. De végre, 1932. július 2-án megtörtént az „áttörés”. A Német Orvosi Társaság prominens tagjai találkoztak a Porosz Egészségügyi Tanáccsal, hogy megvitassák, hogyan lehet „az eugenikát a gazdaság szolgálatába állítani”. Két hónappal később, 1932 szeptemberében a tanács szavazással jóváhagyta „a korlátozott, orvosilag ellenőrzött és önkéntes sterilizációt, aminek célja, hogy megakadályozza a »genetikailag hibás« utódok születését”. Majd 1932 őszén a törvényjavaslatot a németországi parlament elé terjesztették, amely engedélyezte az önkéntes sterilizálást.²⁹

Kis lépés volt eljutni a weimari köztársaság 1932-ben elfogadott törvényétől a náci rendszer 1933-as, az újszülöttek genetikai megbetegedését megelőző törvényéig. A németországi törvényhozás azonban világossá tette, hogy ez a törvény semmi esetre sem büntető jellegű. Vagyis, az a személy, akinél elrendelik a kényszersterilizálást, nem tekinthető „bűnelkövetőnek, akit ezért büntetnek”. Sőt, a kényszersterilizálás, az előterjesztők szerint, olyan áldozatnak tekintendő, amit az egyén „személyes tragédiája” miatt hoz meg, mert „fogyatékosnak” született.³⁰

4. TÁBLÁZAT

Sterilizálásért folyamodók és az ezzel kapcsolatos döntések Németországban, 1934–1936³¹

Év	A folyamodványok száma	Az elfogadott folyamodványok száma	Az elutasított folyamodványok száma
1934	84 604	62 463	4 874
1935	88 193	71 760	8 976
1936	86 254	64 646	11 619

26 Ibid.

27 Ibid.

28 Proctor: pp. 74–80.

29 Ibid, p. 101.

5. TÁBLÁZAT
Sterilizáló műtétek Németországban³²

Év	Elfogadva	Műtétek
1934	62 463	32 268
1935	71 760	73 174
1936	64 646	63 547

6. TÁBLÁZAT
Sterilizáló műtétek miatt bekövetkezett halál Németországban³³

Év	Ster. férfi	Ster. nő	Halál összesen	Ebből férfi	Nő
1934	16 238	16 030	102	21	81
1935	37 834	35 340	208	35	173
1936	32 887	30 624	127	14	113 ³⁴

Az új törvény szellemében a németországi orvosokat, ápolókat, közegészségügyi hivatalnokokat arra utasították, hogy minden tudomásukra jutott genetikai betegről készítsenek feljegyzést. A 9. cikk lehetővé tette, hogy maximum 150 birodalmi márkára büntessenek minden olyan orvost, aki nem veszi nyilvántartásba ezeket a személyeket. A fogyatékossgal élő embereknek először rendszerint a kezelőorvosuk vetette fel a sterilizálás lehetőségét, és az orvos a helyi genetikai bíróságnak továbbította a beszámolóját. Az első ilyen genetikai bíróság 1934. március 15-én Berlinben alakult meg. Friedlander szerint 1934 márciusa és decembere között a genetikai bíróságra 84 525 kérvény érkezett. Ebben az időszakban a bíróság 64 499 döntést hozott, 56 244 esetben támogatta a sterilizálást, 3 692 esetben nem (4 563 esetben vagy visszadobták, vagy elhalasztották a döntést). Az ügymenet 1934 és 1939 között felgyorsult, ekkor a bíróságok az esetek közel 95 százalékában a sterilizálás engedélyezése mellett döntöttek. A sterilizálásra kényszerített embereknek joguk volt fellebbezni a fellebbviteli genetikai bíróságokon, és sokan ezt meg is tették. 1934-ben közel 4000 személy élt a fellebbezés jogával, de csak 77-en jártak sikerrel. A nagy többség (3559 személy) sikertelenül szeretne volna módosíttatni a bíróságok döntését. A teljes náci időszakban a fellebbezések kevesebb mint 3 százalékát fogadták el. Azokat, akik nem voltak hajlandók alávetni magukat a sterilizálásnak, jellemző módon koncentrációs táborokba küldték, ahol megölték őket.³⁵

A HALLÁSKÁROSULTAK STERILIZÁLÁSA

A tágan értelmezett jog körébe eső betegségek között a „gyengeelméjűség” a sterilizálás elrendelésének leggyakoribb oka, ezt követte a skizofrénia és az epilepszia. A siket emberek is

³⁰ Noha a törvény célja nem a büntetés volt, sokan úgy gondolták, hogy a „genetikailag sérültek” sterilizálásával csökkenni fog a bűnözés. Egy börtönlelkész például azt mondta, „ha az ember arra gondol, hogy a genetikailag betegek egy része erkölcsileg is sérült és megszegi a törvényt, akkor könnyű megérteni, milyen fontos szerepet játszhat a sterilizálás a bűnözés csökkentésében”.

³¹ A táblázat Friedlander könyvéből való.

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ A genetikai bíróság eljárása titkos volt. A németországi törvények értelmében még ma is vannak titkosított adatok.

³⁶ Friedlander: p. 29.

a sterilizálás fő célcsoportjába tartoztak; ennek ellenére, ki tudja miért, róluk alig esik szó. Igaz, hogy nem születtek olyan átfogó tanulmányok, amelyek azt elemezték volna, hogyan alkalmazták a sterilizálási törvényt a siketekre, de említés azért történik róluk.

7. TÁBLÁZAT
A sterilizálás betegségei szerint, 1934³⁶

Diagnózis	Sterilizálás (személy, illetve %)	Férfiak (személy, illetve %)	Nők (személy, illetve %)
Gyengeelméjűség	17 070 (52,9%)	7 901 (48,7%)	9 169 (57,3%)
Skizofrénia	8 194 (25,4%)	4261 (26,2%)	3 933 (24,5%)
Örökletes epilepszia	4 520 (14,0%)	2 539 (15,6%)	1 981 (12,4%)
Mániás depresszió	1 017 (3,2%)	384 (2,4%)	633 (3,9%)
Alkoholizmus	775 (2,4%)	755 (4,6%)	20 (0,1%)
Örökletes siketség	337 (1,0%)	190 (1,2%)	147 (0,9%)
Örökletes vakság	201 (0,6%)	126 (0,8%)	75 (0,5%)
Súlyos torzulás	94 (0,3%)	45 (0,3%)	49 (0,3%)
Vitustánc	60 (0,2%)	37 (0,2%)	23 (0,1%)

Egy német történész szerint például több mint tizenötezer kongenitálisan (születetten) siket személyt sterilizálhattak. Az 1990-es évek elején Horst Biesold a náci sterilizálás siket túlélőinek elbeszélte történeteit összegyűjtve megkísérelte alátámasztani ezt az állítást. Eredményeit a *Crying Hands: Eugenics and Deaf People in Nazi Germany* című kötetében tette közzé.³⁷

A náci atrocitások siket túlélőivel folytatott kezdeti beszélgetések ébresztették rá Biesoldot arra, hogy az erőszakkal sterilizált siket emberek bizalmát és együttműködését nehéz lesz elnyerni, többek között azért, mert „súlyos önértékelési problémákat okozott a fajvédők állítása, miszerint az örökletes betegségekben szenvedők alacsonyabb rendűek, és a született siket emberek értéktelennek tartották magukat”. Biesoldnak végül úgy sikerült megszereznie a sterilizálás siket áldozatainak együttműködését, hogy nyilvános felkérést tett közzé az összes olyan vezető újságban és napilapban, amelyet a siketek rendszeresen olvasnak szerte Európában. Biesold végül 1215 olyan siket embertől kapott választ, akik azt mondták, hogy a náci rendszer alatt sterilizálták őket. A válaszok alapján Biesold a következő eredményekre jutott:

1. A kényszersterilizálást túlélő áldozatok ötvennégy százaléka nő volt.
2. Majdnem az összes áldozat (95 százalék) 1901 és 1926 között született.
3. A legfiatalabb áldozatot 9 éves korában sterilizálták, a legidősebbet 50 évesen.
4. A leggyakoribb a 22–30 éves korosztály kényszerű sterilizálása volt.
5. Az áldozatok 104, siket diákoknak fenntartott intézményt neveztek meg iskolájuknak.
6. A kötelező sterilizálást egész Németországban végezték, de elsősorban olyan városokban, ahol volt siket embereknek fenntartott iskola.³⁸

A Biesold által összegyűjtött vallomások azt jelzik, hogy a siket személyeknek fenntartott németországi iskolák igazgatói aktívan támogatták a sterilizálási törvényt. A náci kollaboráló intézmények között volt többek között a Berlin-Neuköllnben található Gyógypedagógiai Képző Siketeket Tanítók részére, Heidelbergben a Siketintézet, a Homberg Intézet, a

³⁷ Horst Biesold: *Crying Hands: Eugenics and Deaf People in Nazi Germany* (Washington D.C., USA, 1999)

³⁸ Biesold: pp. 36–41.

Schleswig Intézet, Dilligenben a Kerületi Szakképző Iskola Siket Lányoknak és Winnendenben a Pauline Otthon.

AZ ELÁRULT DIÁKOK

Berlin-Neukölln Gyógypedagógiai Képző Siketeket Tanítók részére. 1788-ban alapították a képzőt, amely nemcsak a legrégebbi oktatási intézmény, hanem a siket embereket oktatók poroszországi fellegvára volt. Gotthold Lehmann volt az iskola igazgatója és egyben a tanárképzés vezetője. Az oktatói és szervezői munkán kívül Lehmann feladata volt az is, hogy a poroszországi tartományi minisztériumnak javaslatot tegyen a természettudományos és a közoktatással kapcsolatos, jövőbeli egyetemi kurzusok indítására. A náci korszak elején Lehmann számos eugenikai jellegű tantárgyat javasolt az elsőéves tanárképző programhoz. Ilyen volt többek között Az emberi öröklődés és a német fajvédelem tudománya című tantárgy és Az örökletesség és a fajvédelem, valamint A siketeknek fenntartott iskola együttműködése az újszülöttek genetikai megbetegedését megelőző törvény alkalmazásában című kurzusok.³⁹

A tanárképzés tanmenetének ilyen szoros kapcsolata a náci ideológiával nem véletlen. Lehmann már jóval azelőtt tagja volt a Nemzetiszocialista Tanárok Konföderációjának, mielőtt a siketeket tanítók németországi szakszervezete csatlakozott a nácihoz, és tevékenyen támogatta a sterilizálási törvény bevezetését saját intézetében. Nemcsak személyesen értesítette a hatóságokat a felügyeletére bízott siket tanulókról, hanem komoly szerepet játszott abban, hogy meggyőzze a szülőket, engedélyezzék gyermekük sterilizálását. Egy 1936. április 14-én kelt levelében egyik tanítványa kétségbeesett anyjának írta Lehmann a következőket:

XY Asszonynak!

Berlin-Neukölln egészségügyi hatósága 1936. április 6-án kelt levelében értesített, hogy lánya sterilizálása ügyében a törvény értelmében meghozták döntésüket, és a műtetre a Neukölln városi kórházban két héten belül kerülne sor. Kérem, hogy postafordultával az aláírt nyilatkozatot visszaküldeni szíveskedjék. Egyúttal tájékoztatom, hogy eddig tizennégy sterilizálást végeztek gyerekeinken, és egyik esetben sem jelentkezett káros hatás.

Heil Hitler!

Még négy hónap sem telt el, és Lehmann újra írt az anyának, aki nem volt hajlandó beleegyezni lánya sterilizálásába. „Kedves XY Asszony!” írta Lehmann, „Lányát augusztus 16-án jó egészségben engedték ki a klinikáról. A műtét komplikációmentes volt... A törvény értelmében a tizenéves évesnél idősebb személyeknél a műtét szülői és gyámi beleegyezés nélkül is megejtethető. Ilyen értelemben semmit nem tehetett. Hitem szerint nagyon jó, hogy NN-nek nem lesz gyermeke. Élete már így is éppen elég nehéz.”⁴⁰

Lehmann egyik volt tanítványa mondta el, hogy időnként erőszakot alkalmaztak, ha a diákok nem vetették alá magukat a sterilizálásnak. 1938 novemberében, nem sokkal tizenegyedik születésnapja után egy fiú tanítvánnyal közölték, hogy egyik tanára javaslatára a berlini Rudolf Virchow kórházban fogják sterilizálni. Harmadik sikertelen szökése után a rendőrség fogta el, megbilincseltek, megverték, majd elvitték a kórházba, ahol kasztrálták.⁴¹

39 Biesold: pp. 42–43.

40 Biesold: pp. 45–46.

41 Ibid.

A heidelbergi Siketek Intézete. A fentiekhez hasonlóan brutális esetek fordultak elő a heidelbergi Siketek Intézetében is. Az iskola igazgatója, Edwin Singer szoros munkakapcsolatban volt az egyetemi klinika orr-fül-gégészetével és az intézet rezidens orvosával, dr. W. Hoffmannal. Egy volt tanítványa, akit tizenöt éves korában kasztráltak, a következőképp számolt be heidelbergi élményéről: „Amikor a többi bentlakó diák nyaralni ment a siketek intézetével, engem, és még néhány más diákot az igazgató utasítására kötelező sterilizálásra vittek. Meg akartam szökní, de tudtam, hogy semmi esélyem sincs. Azzal fenyegettek, hogy a rendőrökkel hoznak vissza. A műtét előtt rengeteget sírtam, mert annyira kiszolgáltatottnak éreztem magam”.⁴² A háború után Singer soha nem mutatott megbánást azért, amit volt tanítványaival művelt. 1946-ban egy cikkben durva hangon fejtette ki, hogy „nincs értelme a múlton rágódni”. Singer még öreg korában sem kért bocsánatot, sőt azt sem ismerte el, hogy embertelenül viselkedett. 1960-ban egy volt tanítványa levélben kérdezte meg Singertől, hogy miért ítélte sterilizálásra.⁴³

„Tisztelt Edwin Singer!” írta a férfi. „Amikor 1935. április 10-én, szerdán bementem a városi kórházba, nem tudtam, mit keresek ott. Utána csak két napig feküdtem bent, péntekig, amikor a nemzetiszocialista orvos, Herr Karl Gamstader közölte velem, hogy aznap délelőtt 10 órakor megműtenek. Ez a segédorvos a legdurvább módon sterilizálta a hasamat, és terméketlenné tett. 1935. április 20-án kiengedtek a városi kórházból.” Majd folytatja:

„Hazafelé elájultam a gyengeségtől. Rettentően megkínzottnak éreztem magam, kegyetlenül bántak velem, mert egy szót sem szóltak előre. Miért hallgatott, miért nem mondta meg, hogy a sterilizálás azt jelenti, megölik a testemet, hogy bűnös és gonosz dolog, s hogy nem lehet gyermekem? A bátyámat, NN asszonyt és NN urat is megbántotta ezzel. Nem figyelmeztetett bennünket. Szakmailag elfogadhatatlanul viselkedett, mert bántott bennünket, és nem vett emberszámba. A sterilizálás értéketlenné teszi a testet. Nem érzem magam valódi embernek... Miért kellett engem sterilizálni?... Ahelyett, hogy nyíltan megmondta volna, hogy nem lehet gyerekem, megölte a hasamat és sterilizáltatott.... rengeteget vesztettem az életben, mert így nem létezhet boldog szerelem... Magát nem lehet többé embernek nevezni... bűnös, mert vétkezett ellenem. Bántott. Sterilizáltatott, megölt, tönkretett, mert nem lehet gyermekem. Magának fogalma sincs róla, mit jelent embernek lenni.”⁴⁴

Singer még nyolcvanegy évesen sem rendült meg. „Az, hogy nem lehet gyereke” írta kegyetlenül, „nem tekinthető szerencsétlenségnek. Jobb, ha nincs gyerek, mint ha siket, vak vagy epilepsziás”.⁴⁵

Homburg Intézet. 1933-ban a Homburg Intézetben 16 tanár oktatott egy kis csoport siket gyereket. Az iskola igazgatója a náci párt tagja, Oskar Ronigk volt. A diákok később úgy emlékeztek, hogy Ronigk rendkívül szigorú ember volt, aki rutinszerűen jelentette a diákokat a sterilizálással megbízott náci egészségügyi hatóságoknak. Ronigk a szülők vagy a gondviselők által kitöltött jelentkezési lap alapján – kötelező volt beszámolni a gyerek „testi állapotáról” és a „siketség okáról” – döntötte el, hogy kit jelent a náci hatóságoknak. Az örökletes siketség minden esetben sterilizálást jelentett. Ronigk náci párttársai mintáját követte, akik genealógiai táblázatot vezettek tanítványaik családjáról, hogy „kutatást végezhesse az örökletes betegségekről és a családon belüli genetikai állapot továbbadásáról”. 1934. szeptember 20-án

42 Biesold: p. 54.

43 Biesold: pp. 56–57.

44 Ibid.

45 Ibid.

levelet küldött az iskolába járó összes gyerek szüleinek, amelyben utasította őket, hogy „gondosan töltsék ki a mellékelt genealógiai táblázatot, és legkésőbb 1935 húsvétjáig juttassák vissza az intézetbe”. Ronigk az így megszerzett értesülések birtokában döntötte el, melyik diákot sterilizálják.⁴⁶

A Siketek Schleswigi Intézete. Schleswig tartomány Siketek Intézetét 1787-ben alapította Georg Pflingsten, és 1931-re az iskolának 14 tanára és 121 siket tanulója volt. Miután Hitler hatalomra került, egy Heidebrede nevű náci párttag tanárt neveztek ki az iskola élére. A náci kiképzőtáborban szerzett tapasztalatai alapján a szülőktől és beosztottjaitól elvárta, hogy az iskolában is a náci politika szellemében járjanak el. A következő levelet küldte az iskolájába járó gyerekek szüleinek:

Az 1933. július 14-én érvénybe lépett, az újszülöttek genetikai megbetegedését megelőző törvény alkalmazása érdekében eljáró hivatali szervezetek pontos információkat várnak el tőlünk a törvény hatálya alá eső siket gyerekekről. A törvény 1. bekezdésének 2. cikke értelmében ezek a személyek örökletes siketségben szenvednek. A személyes és orvosi vonatkozású kérdőíveink csak felületes magyarázatot adnak a siketség okairól, hiszen ezek célja annak eldöntése, hogy a gyermek képezhető-e, és ilyen értelemben nem tesz különbséget az örökletes és a nem örökletes siketség között. Ezért kérjük, hogy a kérdőív lehető legrészletesebb kitöltésével segítse munkánkat. A kérdőív kitöltése a törvény teljes és sikeres alkalmazása érdekében mindenkire kötelező. Tudjuk, hogy nem könnyű és kellemes a feladat, de reméljük, örömmel veszik, hogy lehetőségük nyílik a német nép felemelkedését szolgálni, hiszen ez a törvény végső célja. Együttműködésük értékes segítség vezérünk, Adolf Hitler munkájához; elképzelése, mint azt mindannyian tudjuk, a faji tisztaság a Harmadik Birodalom felemelkedésének és terjeszkedésének sarokköve...
Heil Hitler!⁴⁷

A kérdőívekre kapott válaszok alapján Heidebrede tucatnyi diákot jelentett a náci egészségügyi hatóságoknak, amelyek elvégezték a sterilizálást, anélkül, hogy ahhoz bejegyzést kértek volna, vagy hogy értesítették volna a szülőket és a gondviselőket.⁴⁸

Dilligen, Körzeti Szakmunkásképző Siket Lányoknak. 1931-ben kilencvennyolc katolikus lány járt a dilligeni intézetbe. 1936-ban egy tizenhárom éves bentlakó siket lány, aki egy pékségben volt kisegítő munkás, levelet kapott, amely felszólította, hogy önként vesse alá magát a sterilizálásnak. A lány tiltakozott az eljárás ellen, idézte a törvény 6. cikkét, amely szerint:

Ha a személy saját költségén került magánintézménybe, amely biztosítja, hogy nem történhet meg a szaporodás, akkor a törvény a személy saját kérésére felmentést ad a végrehajtás alól mindaddig, amíg nevezett személy annak, vagy ahhoz hasonló intézménynek a lakója. Ha a személy jogi értelemben beszámíthatatlan, vagy még nem töltötte be a tizennelcadik életévét, akkor jogi gondviselője folyamodhat helyette. Ha a folyamodványt a személy tizennelcadik születésnapja előtt bíralták el, akkor a személy nagykorúsága után személyesen folyamodhat újabb felmentésért.⁴⁹

46 Biesold: pp. 58–61.

47 Biesold: pp. 62–63.

48 Biesold: pp. 64–65.

49 Biesold: pp. 68–69.

A lánynak tehát minden joga megvolt, hogy visszautasítsa a műtétet, hiszen egy magánintézményben élt és dolgozott. Mivel még nem töltötte be a tizennelcadik életévét, a gyámját, dr. Hogent, aki egyben Dilligen város polgármestere volt, kellett megkérnie a folyamodvány megírására.

A lány kétségbeesetten fordult segítségért a gyámjához. Az azonban figyelmen kívül hagyta a törvény által biztosított felmentési lehetőséget, és elmagyarázta, hogy mivel ő a lány gyámja, a törvény hatodik bekezdése értelmében kell eljárnia. Hogen később a döntése hátlapjára a következő megjegyzést biggyesztette: „Elintézte. (NN) 1936. december 14-én a gүнzburgi kórházban műtéten esett át”.⁵⁰

Winnenden, Pauline Otthon. A winnendeni Pauline Otthonban siketek szakmunkásképzése folyt, a diákok megtanulták a kosárfonást, a szabásművészetet, a cipészeti és a kefékészítést. Az elérhető feljegyzésekből kiderült, hogy hetvenhat diákból a sterilizációs törvény értelmében negyvenegyet jelentettek a náci hatóságoknak. De ezek a számok nem mutatják meg azt a lelkesedést, amivel az iskola szuperintendánsa, Müller tiszteletes, a náci párt tagja és a náci ideológia lelkes híve a „gondjaira” bízott gyerekeket náci kínzóik kezére adta.⁵¹

Müller mindenáron biztosítani akarta, hogy diákjait sterilizálják, erről a vehemenciáról ad számot egy fiatal lány körüli hercehurca, akit tanulmányai sikeres befejezése után el kellett volna engedni. A fiatalok egészségi megfigyelésével megbízott területi felügyelő, dr. Eyerich Stuttgartban megvizsgálta az esetet, és eredetileg arra az álláspontra jutott, hogy a lány anyja „testileg és szellemileg alsóbbrendű”. Müller is jelezte a lány aktájában, hogy az apa „közepeesen szellemi fogyatékos”. A vizsgálattal megbízott orvos azonban ellentmondott: „Az apa... nem keltett bennem rossz benyomást, de nagyon rossz a hallása.”⁵²

A szülők azt jelentették, hogy lányuk ép hallással született, de hét éves korában megsiketült egy balesetben, amikor elütötte egy söröskocsi. Müller nem hitte el a vallomást, és úgy próbálta rávenni az orvost a sterilizálásra, hogy hamisan állította be a lány jellemét. „Az intézet igazgatójának beszámolója szerint”, írta Eyerich, „nem megbízható munkás, kacérkodik, fut a férfiak után, és kapcsolatban áll egy feuerbach-i siket férfival, de az intézetben élő siketekkel is flörtöl.” Néhány nappal később Eyerich átadhatta Müllernek a várva várt határozatot:

Diagnózis: veleszületett siketség. Nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy örökletes jellegű siketség esete áll-e fenn. Nagy valószínűség szerint a siketség oka a veleszületett luesz (szifilisz). Következésképpen a lányt nem jellemezhetjük a törvény értelmében örökletes betegséggel bíró személynek. Ennek ellenére sterilizálását javaslom, mivel kutatásaink szerint a luesz nem egyedüli oka alsóbbrendűségének, ráadásul az apa rendkívül rosszul hall. Az apa és az anya szellemileg alsóbbrendű. Ki kell jelentenünk, hogy nagy a veszélye annak, hogy XY gyereket szül, és ebben az esetben biztosra vehető az alsóbbrendű utód. Ráadásul teljességgel alkalmatlan arra, hogy megfelelően neveljen fel egy gyereket.⁵³

Dr. Eyerich „szakértői véleményét” az ajánlásával együtt 1934. november 7-én továbbították a Stuttgarti I. számú Kerületi Bíróságra. Nem sokkal később a lányt sterilizálták.⁵⁴

Egy másik esetben a Pauline Otthonban lakó egyik tizennégy éves lány szüleit három nappal a lány sterilizálása után értesítették a műtétről a következő levélben:

50 Ibid.

51 Biesold: pp. 73–75.

52 Biesold: p. 76.

53 Biesold: p. 76.

54 Ibid.

Tisztelt XY úr!

Értesítjük, hogy az örökletes betegségekkel foglalkozó bíróság rendelete alapján lányuk szerda óta a waiblingeni kórházban tartózkodik sterilizációs műtétje miatt. Úgy értesültünk, hogy a jövő hét közepén, végén tér vissza hozzánk.

Tisztelettel, Heil Hitler!⁵⁵

A sterilizációs programban részt vevő náci orvosok és hivatalnokok később kisebbíteni igyekeztek az eljárás súlyosságát, de az áldozatokra gyakorolt hatása borzalmas volt. Ezt támasztja alá egy túlélő bizonyítéka, amelyet Horst Biesold bocsátott közre:

Nő, született 1918-ban

A náci 1938 júliusában kényszersterilizáltak. Rendkívül fájdalmas eljárás volt, az orvos a vaginám érzékeny részét az ujjával vizsgálta. Rettenetes fájdalmakat kellett elviselnem... Siket férjemmel kötött házasságom egész ideje alatt az operáció miatt állandó fájdalmaim voltak. A fájdalom mind a mai napig rendkívül erősen szokott jelentkezni. Szinte minden alkalommal fájdalmat éreztem, amikor a férjemmel házasságot éltem. Más nőknek orgazmusuk van, és megélhetik a nemi gyönyört, én a műtét hegek miatt semmilyen örömet nem érezhetek. Sok fájdalmat és bánatot okozott, hogy nem lehet gyermekem. Minden ismerősöm állandóan azt kérdezi, miért nincsen gyerekeim.⁵⁶

Nő, született 1914-ben

Én is a kényszersterilizáltak közé tartozom. A felmenőim egyáltalán semmilyen örökletes betegségben nem szenvedtek. Az akkori vőlegényem is megmondta, hogy genetikailag nem vagyok hibás. Egy évvel később, 1935-ben nagyon elkeserített Osnabrückben a helyi egészségügyi hatóság. Három hónappal a műtét után a vőlegényem szakított velem; nem várható el tőle, hogy élete végéig olyan felesége legyen, akinek „Hitler-vágása” van.⁵⁷

Férfi, született 1917-ben.

1935-ben asztalostanuló voltam. Amikor visszautasítottam a műtétet, a Gestapo erővel elvitt a munkahelyemről, és azonnal bevitt az XX városi kórházba. Ott kényszersterilizáltak. A siket öcsémet, BB-t nem sterilizálták, hála a második világháborúnak. Két egészséges gyereke van. A húgom is boldog házasságban él, és hét egészséges gyereke van. Én még most is szenvedek, és állandóan gyötör a kérdés, miért csak nekem jutott ilyen rettenetes következményekkel járó sors.⁵⁸

Nő, született 1920-ban.

Amikor tizenöt éves voltam, XX-be vittek sterilizálásra. Sajnos nincsenek tanúim, csak a heg a hasamon.... Idővel a hasi fájdalom helyét átvette a szívfájdalom, amikor a vőlegényem nem akart elvenni, mert nem lehetnek gyerekeim. Ez háromszor történt meg velem, úgyhogy egyre jobban visszavonultam az élettől...⁵⁹

Nő, született 1920-ban.

Irok magának, mert annyira magányos vagyok gyerek nélkül. A férjem 1981-ben halt meg. Nagyon boldogtalan vagyok. Miért voltak a náci olyan kegyetlenek velem, miért

55 Biesold: p. 80.

56 Biesold, pp. 144–147.

57 Ibid.

58 Ibid.

59 Ibid.

sterilizáltak? Legalább két gyereket szerettem volna. Alig voltam tizenhét éves, amikor kényszerrel elvitték a kórházba... Kelet-Poroszországban, hogy sterilizáljanak.⁶⁰

A náci sterilizációs programja nagyjából a háború kitörésekor ért véget. 1939 után az összes sterilizálás körülbelül 5 százalékát hajtották végre. Abban az évben indították be a T4 „eutanáziaprogramot”, aminek során több ezer siket embert brutálisan legyilkoltak. Egy C.W. kezdetűvel azonosított siket varrónő, aki egy hallássérült kislány anyja volt, csupán egy példája annak, milyen sors várt a siket személyekre a náci „eutanáziaprogramban”. A németországi egészségügyi hatóság 1937. július 17-én elrendelte a harmincéves C.W. sterilizálását. Négy évvel később C.W.-t a munkahelyéről egy münsteri pszichiátriai kórházba szállították, ahol 1941 nyarán megölték. A halotti bizonyítványában a halál okaként „szívgyengeség” szerepelt.⁶¹

A náci borzalmak egy másik példája, amikor egy kényszersterilizált siket nőt tizenévesként az iskolájából Hadamarba küldtek. 1941. július 26-án a siket asszony húga levelet kapott az elmendorfi szakintézetből:

A Birodalmi Védelmi Bizottság utasítására testvérét, N.N.-t... 1941. július 25-én a Jótékonyági Betegszállító Vállalat átvitte ... egy másik intézménybe, amelynek neve és címe számunkra ismeretlen. A fogadó intézet majd jelentkezik Önnél, addig is kérjük, tartózkodjon a további érdeklődéstől...⁶²

Két héttel később, 1941. augusztus 1-én az asszony testvére újabb levelet kapott a hadamari úgynevezett területi kórház és ápolóotthon igazgatójától. „Tisztelt NN!”, kezdődött a levél. „Értesítjük, hogy testvére, NN a Birodalmi Védelmi Bizottság miniszteri rendelete értelmében átkerült intézetünkbe, és biztonságban megérkezett. Jelenleg a birodalmi érdekekre való tekintettel a látogatás és a telefonos kapcsolattartás nem engedélyezett. Ha a páciens állapotában bármilyen változás állna be, vagy a látogatási tilalom kapcsán fordulna a helyzet, azonnal értesítjük. Mivel a szigorítással járó adminisztratív munka terhe rendkívül megnövekedett, kérjük, tartózkodjon a további érdeklődéstől... Heil Hitler!”⁶³ Három héttel később megérkezett az utolsó levél.

Tisztelt NN Asszony!

1941. augusztus 1-én kelt levelünkre hivatkozva sajnálattal értesítem, hogy testvére, NN asszony, aki a Birodalmi Védelmi Bizottság miniszteri rendelete értelmében átkerült intézetünkbe, 1941. augusztus 18-án pulmonáris tuberkulózis következtében váratlanul elhunyt. Mivel intézetünk csak átmeneti központ, a betegeket innen viszik tovább más intézetekbe, és csak annyi időt töltenek nálunk, amíg megállapítjuk, hogy nem szenvednek fertőző betegségekben, ami, mint ez köztudott, ilyen betegek között rendszeresen előfordul, a felelős helyi rendészeti hatóság elrendelte a test azonnali hamvasztását és személyes tárgyai, ruhája fertőtlenítését, hogy elkerüljük egy járvány kitörését. Ilyen esetekben a hozzátartozók engedélye nem szükséges az eljárás lebonyolításához. A hozzánk került személyes holmikat a fertőtlenítés után visszatartjuk a kiadások fedezése címén. Értesítjük továbbá, hogy a fertőtlenítés során, mivel erős fertőtlenítőt használunk, a holmik károsodását rendszerint nem tudjuk elkerülni. Rendszerint a csomagolás és a szállítás költsége többbe kerül, mint amennyit a beteg tárgyai érnek. Kérjük, fontolja meg, hogy lemond-e a javakról, hogy ... továbbíthassuk a nemzetiszocialista közjóléti központba, vagy átadjuk az intézet szűkölködő tagjainak. Ha úgy kívánja, hogy az urnát maga te-

60 Ibid.

61 Biesold: p. 163, pp. 167–168.

62 Biesold: p. 168.

63 Ibid.

messe el, az urna szállítása ingyenes... de az urnát magánszemély részére a törvény értelmében nem szolgáltatjuk ki. Ha tizennégy napon belül nem küldi el az engedélyt, az urnát eltemetjük, és úgy vesszük, hogy lemond az elhunyt minden ingóságáról... mellékelten csatoljuk a halotti bizonyítványt, amelyet a hatóságoknak köteles bemutatni. Heil Hitler!⁶⁴

Akik valahogy túléltek a sterilizálást, egy életre teher nehezedett a vállukra, mert tudták, hogy visszafordíthatatlan változást szenvedett el a testi integritásuk. A kényszersterilizálás traumatikus élménye sok házasságot tett tönkre. Ezen kívül a megkérdezettek egynegyede állította, hogy a kényszersterilizálás miatt nem házasodtak meg. Ezek a túlélők folyamatosan azért aggódtak, hogy „a gyerekek támogató szeretete nélkül öregszenek meg, bizonytalan a jövőjük, elszigeteltek és magányosak”. Sok túlélő titokban tartotta a vele történeteket, mert náci kínzóik mélyen beléjük égették, hogy alsóbbrendűek és szégyellni valóak.⁶⁵

Végül a kényszersterilizálás miatt a fogyatékossgal élő embereket nemcsak attól a felbecsülhetetlen értéktől fosztották meg, hogy gyerekeik lehessenek, hanem azt a lehetőséget is elvesztették, hogy a fogyatékoskultúrát bővítsék. Az 1930-as évek elején például Németországban figyelemre méltóan fejlett siketkultúra virágzott a siketek oktatási intézményeiben és a nyugdíjasotthonokban. A több ezernyi ember kényszersterilizálásával és halálra dolgoztatásával a náci rendszer szinte teljesen megsemmisítette a siketközösséget (és megakadályozta, hogy a siketek gyerekeik révén továbbvigyék és örökössék gazdag kultúrájukat). A németországi siketközösségnek magához kell térnie a náci idején rájuk szakadt majdnem teljes megsemmisülésből.⁶⁶

Majdnem hetven évvel azután, hogy a németországi kormány sterilizálta első áldozatait, az eugenikus és diszkriminatív magatartás még mindig lealacsonyítja és áldozati, kiszolgáltatott helyzetbe hozza a világot minden részében a fogyatékossgal élő embereket. Ahogy Jacques Voneche professzor, a genfi egyetem gyermek- és fiatalokorú pszichológiai szakértője mondja: „Egyértelmű, hogy Svájcban ma is végeznek ilyen sterilizálást, csak titokban.” Voneche szerint a kényszersterilizálást a szülők, az orvosok és a különféle intézmények vezetői támogatják. A hatóságok hivatalosan tagadják ezeket a vádakokat, a svájci kormány kibújik a felelősség alól, mondván, hogy a huszonhat svájci kanton önállóan hoz közegészségügyi döntéseket.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Biesold: pp. 167–170. Sok németországi orvos nem vett részt a náci sterilizálási és „eutanázia” programjában”. Voltak, akik egyszerűen nem voltak hajlandók tudomásul venni, és volt is pár elvetélt kísérlet, hogy valamilyen ellenállást alakítsanak ki ellene. A németországi orvosok ellenállása összességében ritka eset volt, vagy legalábbis ritkán készült róla feljegyzés. Az „eutanázia” programnál láthattuk, hogy a náci Németországban praktizáló orvosoknak nem lehetett tudomásul venniük, hogy a fogyatékossgal élő betegeket meggyilkolják. Egész kórházi osztályokat írtettek ki, a valamikor túlszűfolt elmeegógyintézeteket és otthonokat egyszer csak bezárták. A gyilkolási program, ahogy Himmler mondta „olyan titok, amiről mindenki tud.”

⁶⁶ Biesold: pp. 149–152.

NEGY

AZ ELKÖVETŐK ÉS A KOLLABORÁNSOK

Parancsra tettem. Ha ismét megkérdezik, miért nem tiltakoztam, noha tudtam, hogy tisztességtelen, nem tudok válaszolni a kérdésre. A múltban és most is gyötör a bűntudat, de képtelen vagyok megmagyarázni, hogy miért engedelmesskedtem. Egyszerűen parancsot kaptam, és végrehajtottam a parancsot.

Erna Elfriede, ápolónő,
kétszáz beteg meggyilkolásával vádolták

Soha nem gondolkoztam ezen a kérdésen. Miután (Arthur) Nebe elmondta, hogy parancsba kapta, a területén az összes mentális beteget meg kell ölnie, nekem nem volt min gondolkodni.

Albert Widmann, T4-vegyész

A T4-VEZETŐK

Noha a fogyatékossgal élő emberek meggyilkolásában a náci orvosok játszották a vezető szerepet, több ezer menedzser, felügyelő, ápoló, vegyész és kutató is részt vett az „eutanázia” programban”. Az orvosokon kívül a T4 programért tizenhat ember volt felelős: Viktor Brack, Werner Blankenburg, Dietrich Allers, Hans-Joachim Becker, Gerhard Bohne, Friedrich Haus, Hans Hefelmann, Richard von Hegener, Adolf Kaufmann, Friedrich Lorent, Arnold Oels, Fritz Schmiedel, Willy Schneider, Gerhard Siebert, Friedrich Tillmann és Reinhold Vorberg. Henry Friedlander szerint mindannyian, kivéve talán Schmiedelt, hús, harminc év körüliek lehettek, amikor 1933-ban Hitler hatalomra került. Mindannyian szerény középosztálybeli családban nevelkedtek. Ráadásul a legtöbben jó oktatásban részesültek, műveltek és tanultak voltak, ötven tudományos fokozatot is szereztek. A többiek gimnáziumi érettségivel rendelkeztek, és valamilyen üzleti képzésben részesültek, kivéve Kaufmannt, aki műszerésznek tanult. De ami talán

a legfontosabb: egyikük se futott még be nagy karriert, amikor a náci megszerzték a hatalmat.¹

Ezeknek az embereknek a T4 programban való részvétel a náci rendszerben hatalmat és karriert jelentett. Kiválasztásuk sok tényezőtől függött, párkapcsolatokra, barátokra, képességekre és családi összeköttetésre volt szükségük. Brack például Himmler személyi sofőre volt, majd Bouhler titkárává lépett elő, és amikor Bouhler segített megszervezni a Führer kancelláriáját, akkor Brackot nevezte ki helyettesévé. Vorberg Brack unokatestvére volt, von Hegener pedig Hans Reiternek, a Birodalmi Egészségügyi Hivatal elnökének a sógora. A többieket elsősorban pártmegbízhatóság és személyes kapcsolatok alapján választották ki.²

A T4 vezetőiről a tudósok gyakran mondják, hogy „bürokratikus gyilkosok” voltak, németül *Schreibtischtäterek*, vagyis íróasztali gyilkosok. Egyes elemzők szerint ezek a bürokrata csak apró fogaskerekek a gyilkosság hatalmas gépezetében. De, ahogy Friedlander is megállapította, „ez nagyobb távolságot feltételez a tényleges gyilkosságoktól, mint ami a valóságban volt”. Brack, Blankenburg, Bohne, Hefelmann, von Hegener és Vorberg például mind jelen voltak Brandenburgban az első kísérleti elgázosításnál. Kaufmann pedig nemcsak segített kialakítani a gázkamrákat és a krematóriumokat, hanem öt vagy hat gyilkolási központba ő vette fel a személyzetet, és rendszerint maga ellenőrizte, hogy a központokban titokban és megfelelő hatékonysággal történik a tömeges gyilkosság. Dietrich Allers is rendszeresen látogatta a T4-központokat, Vorberg hónapokig lakott a Grafeneckben, ahol több ezer fogyatékossgal élő embert gyilkoltak meg. Tillmann, a T4 adminisztrációs vezetője a különféle központokban havi rendszerességgel tartott eligazítást a helyi T4-vezetőknek, és legalább egy alkalommal személyesen figyelt meg egy tömeges elgázosítást.³

FELÜGYELŐK

Christian Wirthről azt mondták, hogy a T4 programban „kétségtelenül ő volt a legfontosabb nem orvosi felügyelő”. Az összes T4-központ felett gyakorolta a felügyeletet, de ideje java részét a Hartheimben töltötte, ahol ő volt a személyzeti vezető.⁴ Minden forrás azt állítja, hogy Wirth kegyetlen, brutális ember volt, aki mindent megtett, hogy biztosítsa az „eutanáziaprogram” „sikerét”. Egy alkalommal négy női beteget lőtt le, mert fogyatékossguk miatt nehéz volt beterelni őket a gázkamrába.⁵

Wirth-hez hasonlóan Franz Stangl is a Hartheimben dolgozott, előbb a biztonsági főnök volt, majd amikor Wirth helyébe Reichleitner lépett, akkor Reichleitner helyettese lett. Stanglt később átirányították Bernburgba, és 1942 tavaszán egy csapat T4-munkatársat vitt keletre, ahol Sobibor és később Treblinka táborparancsnoka volt. Jacob Woger a Grafeneck felügyelője volt. 1897-ben született, 1933-ban belépett a náci pártba és az SS-be. 1936-ra nyomozó felügyelővé léptették elő a stuttgarti Kripónál, és 1938-ban áthelyezték: a Sipo felügyelője lett. Előbb a Grafeneckben szolgált, majd visszatért a rendőri munkához. Hermann Holzschuh volt Woger helyettese a Grafeneckben. 1907-ben született, 1933-ban belépett a náci pártba és az SA-ba, ahonnan 1939-ben átment az SS-hez. Woger szervezte be a T4 programba, 1941 februárjában Bernburgba került. Miután Hitler 1941-ben leállította a T4 programot, Holzschuh a Sipóval Kijevbe ment. A többi felügyelőről kevesebbet tudunk, de az biztos, hogy szinte mindegyikük rendőrként szolgált, és feltehetőleg mindannyian SS-tagok voltak. A felügyelők felelőssége volt a feljegyzések pontos vezetése, a biztonsági előírások betartása, a levelezés, a nyilvántartás

1 Lásd Friedlander: pp. 190–191.

2 Friedlander: pp. 192–193.

3 Friedlander: p. 194.

4 Friedlander: p. 203.

5 Ibid.

és a személyzet kiválasztása. Így a gyilkossági folyamat minden szakaszát alaposan ismerték, a kezdetektől a végig.⁶

Friedlander szerint a legtöbb T4-felügyelő azt hitte, hogy „nagyszabású események közepontjában volt, amelyet Németország korábban soha nem élt meg.” „Büszké arra, hogy részei a történelem menetének”. Friedlander erre talán a legjobb példának Hans-Heinz Schuttot*, a Grafeneck felügyelőjét tartja. Schutt mostohafivérének küldött levelében lelkesen írja, hogy oly korban élnek, „... amelyet Németország korábban soha nem élt meg. ... csak egy győztes van, és ez a győztes határozza meg Európa jövőjét, sőt, az egész világét. És ez a győztes Adolf Hitler... Isten áldásával a Führer eredményei bebizonyították ideológiánk igazát. ... Egy új, hatalmas Németország jön el Isten áldásával, de a papok imái nélkül”.⁷

AZ ÁPOLÓNŐK

A nővérek is kulcsszerepet játszottak a T4 program és a gyerekgyilkosságok végrehajtásában. A háború után néhány nőért az orvosokkal együtt bíróság elé állítottak. A nővérek között voltak, akik erős ideológiai meggyőződésből csatlakoztak a programhoz. De sokan mások, mint például Anna Katschenka semmilyen meggyőződéssel nem bírt. Katschenka mégis több száz újszülött, csecsemő és kisgyerek meggyilkolásában segédkezett a bécsi gyerekklínikán.⁸

Katschenka 1905-ben Ausztriában született, három évig járt ápolónőképzőbe, dolgozott a Brigitta kórház szülészeten, a Karoling gyerekkórház fertőzőosztályán és egy öregek otthonában. 1920-ban férjhez ment egy zsidó medikushoz, de egy évvel később elváltak. Ettől fogva enyhe depresszióban szenvedett, és Erwin Jekelius pszichiáterhez került, akivel szoros kapcsolatot épített ki. 1941-ben am Spiegelgrundban a gyerekkórházban kapott állást, ahol Jekelius volt a vezető. Jekelius mesélt neki a gyerekgyilkolási programról, és megkérdezte, hajlandó lenne-e a fogyatékos gyerekeknek halálos adag gyógyszert beadni. Az asszony beleegyezett, de később kihallgatóinak azt vallotta, hogy Jekelius előbb biztosította őt, hogy csak a teljesen „reménytelen” gyerekeket ölik meg. Miután Jekeliust áthelyezték egy másik kórházba, az asszony az utód, Ernst Illing utasítására tovább folytatta a gyilkolást. A háború utáni pszichiátriai értékelés szerint Katschenka asszony értelmes, normális, de rendkívül befolyásolható, és nagyban Jekelius jóváhagyásától függött.⁹

A nővérek a legkülönbözőbb okokból vettek részt a programban. A következő magyarázatot a meseritz-obrawaldei kórház nővérei adták. A kórházban legalább ezer fogyatékossgal élő embert gyilkoltak meg a náci idején.

Helene Wiczorek (több száz beteg meggyilkolásával vádolták): Grabowski igazgató azt mondta, hogy segítenünk kell a főnővéreknek – egyedül már nem bírták. Nekünk is be kellett adnunk az injekciót. Először nem voltam hajlandó, de akkor azt mondta, hogy felesleges, mert közalkalmazott vagyok, és csak a kötelességemet teljesítem, különösen háborús időkben. Még azt is mondta, hogy törvénybe fogják venni, hogy a gyógyíthatatlan elmebetegeket meg kell szabadítani a szenvedéstől... Én csak a kötelességemet teljesítettem, és mindent az előjáróim parancsára tettem. Grabowski igazgató mindig figyelmeztetett bennünket a Gestapóra. Azt mondta, értesíti a Gestapót, ha nem engedelmességek a parancsának.¹⁰

6 Friedlander: pp. 205–206.

7 Friedlander: p. 208.

8 Friedlander: p. 231.

9 Friedlander: p. 232.

10 Ebbinghaus: pp. 232–236, 243–245. Susan Benedict: Nurses' Participation in the 'Euthanasia' Program of Nazi Germany. A beszámoló a Research Institute of the United States Holocaust Memorial Museum támogatásával a Research on Medical Ethics and the Holocaust nevű ösztöndíj jóvoltából készült. További támogató volt a Merck Company Foundation.

* A név helyesen: Schütt – az olvasószerk. megj.

Luise Erdmann (több mint kétszáz beteg meggyilkolásával vádolták): Dr. Wernicke viselkedéséből rájöttem, hogy a gyógyíthatatlan betegeket Veronallal vagy más gyógyszerrel szabadítják meg a szenvedéstől. Kijelentem azt is, hogy engem se dr. Wernicke, se más, az otthonban dolgozó ember nem világosított fel az eutanáziáról. Ilyen értelemben nem kellett titoktartást fogadnom... Abból, ahogy gondolkoztam, biztosra vehették, vagy azt hihették, hogy az eutanázia mellett vagyok. Az eutanáziával kapcsolatban az volt a véleményem, hogy ha gyógyíthatatlan beteg lennék – nem teszek különbséget testi vagy lelki betegség között – megszabadulásnak tartanám, ha egy orvos, vagy egy orvos utasítására egy másik személy beadna valamit, amitől megszabadulok mindentől. Az eutanáziához való viszonyom ellenére – amikor szemtől szembe kerültem a problémával – súlyos belső konfliktust éltem meg. Az eutanázia, abban a formájában, ahogy akkor megtapasztaltam, végül is gyilkosság, egy másik ember meggyilkolását jelenti, és én azt kérdeztem magamtól, hogy a jogalkotónak vajon van-e joga elrendelni vagy engedélyezni más emberek meggyilkolását. Ugyanakkor soha nem hallottam az eutanázia-törvényről, viszont dr. Mootz egyszer elmagyarázta, hogy nem kell aggódnom, mert ha arra kerülne a sor, fedezni fog. Ebből a kijelentéséből arra következtettem, hogy az eutanázia valahol legális... Amikor részt vettem ezekben a gyilkosságokban, és így belső meggyőződéseim ellenére cselekedtem, ez azért történt, mert megszoktam, hogy engedelmeskednem kell, azt tenni, amit az orvos mond. Így nevelek, erre szoktattak. Nővéreként nincs olyan tudásunk, mint egy orvosnak, ezért nem bírálhatjuk az orvos utasítását és döntését. Az orvosnak való engedelmesség olyannyira a második természetünké vált, hogy kikapcsoljuk a saját ítélőképességünket...

Anna G. (150 beteg meggyilkolásával vádolták): Igaz, hogy kereszténynek neveltek, és egész életemben meggyőződéses keresztény voltam. Másrészt viszont a munkám során, különösen az elmebetegosztályon, olyan rettenetes nyomorúságot láttam, annyiféle betegséget, egészen az utolsó állapotig. Ezeknek a tapasztalatoknak a fényében a gyilkosságokat kegyes cselekedetnek, megváltásnak tartottam... Kijelentem, hogy soha senkit nem kényszerítettem.

Martha W. (a vád szerint 150 beteg meggyilkolásában vett részt): Soha nem értettem egyet az eutanáziával. Nővéreként láthattam, hogy sok beteget küldtek elmeegógyintézetbe, akik korábban teljesen beszámíthatóak voltak. Nem volt helyes tőlem, hogy meggyilkoltam ezeket az embereket a betegségük miatt. Amikor azt vágják a fejemhez, hogy katolikusnak neveltek, meg a tízparancsolatot, amiben hiszek, igazuk van. A mai napig az a meggyőződéseim, hogy az embernek nem szabad beavatkoznia. Ennek ellenére részt vettem a gyilkosságokban, és már tudom, hogy a tízparancsolat és saját lelkiismeretem ellenére cselekedtem, és ez máig nem hagy nyugtot a lelkiismeretemnek. Csak azt tudom magyarázatul felhozni, hogy nem volt időm gondolkozni, mert akkoriban a nővérek rettentő stressz alatt voltak.

Erna D.: Kérem, higgyék el, nem szívesen tettem, és nagyon megbántam. Ismétlem, nem szívesen tettem. Az igazság, hogy nem is tudom, miért nem tiltakoztam.

Margarete T. (150 beteg meggyilkolásával vádolták): Kereszténynek neveltek, és a mai napig mélyen vallásos vagyok, amennyire lehet, rendszeresen járok templomba. Ezért amikor a gyilkosságok elkezdődtek az U1 osztályon, mélységes büntudatot éreztem, és érzek mind a mai napig... Mivel hosszú évekig dolgoztam ápolónőként, gyakorlatilag fiatal lány koromtól fogva, belém nevelték a szigorú engedelmisséget, és a nővéreknél a fegyelem és az engedelmisség a legfontosabb. Mindannyian, beleértve engem is, elfogadtuk az orvosok és a főnővérek, az osztályos nővérek utasítását, és az utasításoknak szó nélkül kellett engedelmeskedni, és nem alakíthattuk ki saját véleményünket a kapott utasításokkal kapcsolatban... Közalkalmazott voltam akkoriban, és egyrészt titoktartást fogadtam, másrészt kötelességem volt engedelmeskedni a parancsnak. Azt hiszem akkoriban örökös konfliktusban voltam a meggyőződésemmel és azzal a ténnyel, hogy közalkalmazott vagyok. Egyrészt láttam, hogy

gyilkolják meg az embereket, még akkor is, ha gyógyíthatatlan, mentálisan fogyatékos emberek voltak, az U1 osztályon csak ilyenek laktak, és helytelennek tartottam, s gyakran kérdeztem magamtól, hogy miért kell ennek megtörténnie. Másrészt közalkalmazott voltam, és kötelességem volt elvégezni a munkámat, s nem tudtam, miként kerülhetném meg a parancsot... Azt kérdezik, hogy parancsra loptam-e, arra a válaszom, hogy nem. Viszont láttam, hogy beadták az orvosságot, akkor is, amikor ezt azért tették, hogy megöljék vele a szellemileg fogyatékos beteget, de ez ellen nem tiltakozhattam. Ha tiltakoztam volna, elbocsátanak, se ápolónő, se közalkalmazott nem lehettem volna, ezért nem tiltakoztam.

Berta H. (a vád szerint 35 beteg meggyilkolásában vett részt): Más szavakkal, akkoriban azt gondoltam, hogy nem vagyok bűnös, ha magát a gyilkosságot nem én követtem el. A lelkiismeretem szerint kicsit bűnös voltam, és amennyire lehetett, igyekeztem megbékélni, és mindent elfelejteni.

Martha Elisabeth G. (28 beteg meggyilkolásával vádolták): Akkoriban bűnösnek éreztem magam miatta, és én magam ugyan egyetlen gyilkosságot se követtem el, de segítettem, és ezért büntudatom volt. Én csak egyszerű nővér vagyok... soha nem tudtam, hogy jogi értelemben gyilkosságba keveredtem. Amikor segédkezni kellett a gyilkosságokban, nyomás alatt cselekedtem, és soha nem azért, hogy megöljek valakit.... Akkoriban senki nem segített volna nekünk Obrwaldében, ha nem vagyunk hajlandók elvégezni a munkát, és nem volt senki, akinek kiönthettem volna a szívemet, akiben megbízhattam volna. Rabszolgaként teljesen kiszolgáltatottak voltunk az uralkodóknak és a politikának.

Edith B.: Bár tudtam, vagy a szóbeszéd alapján feltételeztem, hogy az U2 osztályon ... gyilkoltak, és hogy az asszonyok, akiket odavittem, vélhetőleg halálra vannak ítélve, nem láttam benne semmi rosszat.

Gertrude F.: (a vád szerint öt beteget ölt meg): Amikor megtettem, elkészítettem a gyógyszert, nem voltam tisztában a jogi következményekkel. Egyébként is az volt az egyik feladatom, hogy előkészítem a betegeknek beadandó gyógyszert, ezért nem vettem észre, hogy rosszat teszek. Nem láttam közvetlen összefüggést a munkám és a gyilkosságok között. És azt is figyelembe kell venniük, hogy évekig elmeegógyintézetben dolgoztam, és ott a nővéreknek szigorúan be kellett tartaniuk a fellebbvalóik utasításait, a főnővérét, az orvosét, és nem utolsósorban az intézet igazgatóját. Ráadásul én voltam a legfiatalabb nővér az osztályon. A mai napig nem egészen tiszta előttem, mit követtem el.¹¹

A VEGYÉSZEK

A T4 program mérgező gázzal végzett a fogyatékossgal élő emberekkel, ezért a szervezők a vegyészek munkásságának eredményére szorultak, akik azért is hasznosnak bizonyultak, mert szabadon férhettek hozzá az anyagokhoz, senkiben nem keltettek gyanakvást. Különösen két vegyész – Albert Widmann és August Becker – játszott kulcsszerepet a T4 programban. Widmann a kezdetek kezdetétől részt vett a gyilkosságokban, többek között jelen volt, amikor 1939 őszén megbeszélték a tömeggyilkolási módszereket, és gázzal valamint dinamittal kísérleteztek. A munkahelyén jutott hozzá a T4 gyilkolási központok számára szükséges gázokhoz és mérgekhez. Ő biztosította a gyógyszereket a gyermekosztályokon meggyilkolt áldozatoknak és a „vad” „eutanázia” gyilkosságok egy részéhez is. Amikor a háború után kihallgatói megkérdezték tőle, miként kapcsolódik a fogyatékossgal élő emberek meggyilkolása a háborús erőfeszítésekhez, Widmann egyszerűen válaszolt: Ezen a kérdésen soha nem

¹¹ Minden leírás idib.

gondolkoztam. Azok után, hogy (Arthur) Nebe megmondta, hogy elrendelte a területen élő elmebetegek meggyilkolását, már nem volt min gondolkoznom.”¹²

August Becker 1933-ban szerezte meg kémiai doktorátusát, és még két évig posztgraduális képzésben az intézetben dolgozott. 1930-ban lépett be a náci pártba, 1931-ben az SS-be, és 1935-ben belépett az SS különleges, Germania nevű osztagába. 1938-ig volt az SS-nél, akkor áthelyezték az újonnan megalakult Birodalmi Biztonsági Hivatalba (RHSA). 1939 decemberében, Brack kérésére az RHSA kikölcsönözte a T4 programhoz, ahol szakértelmével technikai és elméleti segítséget adott az elgázosítás megszervezéséhez. Később így ismertette munkáját: „A kórházakban és az ápolóothonokban lévő elmebetegek megsemmisítése során az én feladatom volt az elgázosítás megoldása”. Becker rendszeresen konzultált Widmann-nal, és részt vett Brandenburgban a kísérleti elgázosításnál. Tartályokban szállította a szénmonoxidot a ludwigshafeni I. G. Farben gyárból. Később visszaemlékezett, hogy a brandenburgi gázosítási kísérlet során Irmfried Eberl túl gyorsan nyitotta ki a gáztartályt, amitől az hangosan sziszegett. Becker megmutatta Eberlnek és a többieknek, miként kell lassan, óvatosan kinyitni a szelepet, hogy ne ijessék meg a betegeket. „Utána”, jelentette ki büszkén Becker, „az elmebetegeket minden további incidens nélkül lehetett megölni”.¹³

LEZÁRT HATÁROK

A náci gyűlöletnek kitett emberekhez hasonlóan több ezer fogyatékossgal élő ember is Svájcban keresett menedéket a tömeggyilkos T4 és 14f13 programok elől. Érthető, hiszen Svájc legendásan híres volt semlegességéről, maga volt a mennyország. De mindez csak legenda volt.

Az első világháború után, amikor Svájcban végigsöpört a idegengyűlölet, nőttön-nőtt a félelem a fogyatékossgal élő emberektől, akik a nemzet „meggyengítésével” fenyegettek. Pontosan úgy, ahogy Németországban, itt is kiemelt helyet kapott a faji tisztaság, a fajvédelem, és hamarosan „magától értetődőleg” vált a közbeszéd részévé. A svájciak számára a darwini értelemben „minőségi” ember lett a népessépolitika alapkőve. Különböző költségmegtakarító programok révén a kantonok már az 1920-as években Németországba küldték „kezelésre” a fogyatékossgal élő svájci embereket. A legtöbbjük soha nem tért vissza. Nem tudhatjuk biztosan, mi történt velük, de logikus feltételezésnek tűnik, hogy legtöbbjüket megölték az „eutanáziaközpontokban”.

1933-ban a svájci szövetségi hivatalnokok (*Eidgenössische Behörde*) két csoportba osztották a civil menekülteket (*Zivilflüchtlinge*). A politikai menekültek (*politische Flüchtlinge*) menedékjogot kaptak, noha csak ideiglenesen. Az összes többi menekült (*gewöhnliche Flüchtlinge*) befogadását korlátozták. A svájci hivatalnokok aggódtak, hogy a menekültek elárasztják az országot (*Überfremdung*), és tönkreteszik Svájc népességét, ezért megtiltották, hogy a „nemkívánatos” idegenek bejussanak az országba. 1938-ban a svájci kormány arra kérte a németországi hivatalnokokat, hogy az útlevelekbe különleges jelet pecsételjenek, ami jelzi a tulajdonos háttérét. Ennek következtében nem lehet tudni, hány menekültől tagadták meg a határátlépést, és hány embert küldtek vissza a nácihoz. A fogyatékossgal élő elutasított menekültek közé számíthatjuk a zsidó népesség 15–20 százalékát, ennyien voltak köztük fogyatékossgal élő személyek, és azokat, akiket a náci kifejezetten fogyatékossguk miatt üldöztek.¹⁴ A menekültügyi politikát a szövetségi Bundesrat és a Grenzpolizei felügyelte, ez

¹² Fiedlander: pp. 209–210.

¹³ Fiedlander: p. 210.

¹⁴ Alfred Hasler szerint: „Senki nem tudja, pontosan hány embert utasítottak vissza. Nincs feljegyzés az elutasított kérelmekről egészen 1942. augusztus 13-ig. Az is nagyon valószínű, hogy a polgári és a katonai szervezetek a háború után sok ilyen listát megsemmisítettek.” Alfred Hasler: *Das Boot ist Voll: Die Schweiz und die Flüchtlinge, 1933–1945* (Zürich, Stuttgart, 1967). Christoph Grafnak, a Svájci Szövetségi Levéltár igazgatójának megjelent beszámolójában: *Die Schweiz und die Flüchtlinge, 1933–1945* (Svájc és a menekültek, 1933–1945) úgy becsüli, hogy a határról több mint 100 000 menekültet fordítottak vissza. Ibid: pp. 208–209.

utóbbi járőrözött az utcákon és a határvidékeken. Mind a két szervezet arra törekedett, hogy a lehető legkevesebb menekült jusson be az országba, s a megszorítások egyre szigorúbbakká váltak. Ekkor, a svájci történelemben először bevezették a vízumkötelezettséget. Az 1939. október 7-i szövetségi törvény 9. cikkelye lehetővé tette a Svájcba illegálisan belépő menekültek azonnali kitoloncolását. Alig három évvel később, 1942. augusztus 13-án a Bundesrat rendeletet hozott, aminek értelmében azonnal visszatoloncolják a kiindulási országba mindazokat, akik érvényes vízum nélkül érkeznek Svájcba. Hat hónappal később, 1942–43 telén a svájci határokat teljesen lezárták.¹⁵

Nem sokkal később, 1943. március 12-én a svájci kormány újabb átmeneti táborokat állított fel, itt szállásolták el az 1942 augusztusa után érkezett és nem repatriált menekülteket. A testi vagy szellemi fogyatékossgal élő embereket karanténba zárták, kórházakban és szanatóriumokban szállásolták el őket, másokat dolgozni küldtek. Az egyik, Gyrenbadba internált menekültet kemény munkára kényszerítették, csak minimális adagot kapott enni, és szalmán aludt a piszokban. Később egy magányos tanyára küldték dolgozni.

A svájci hatóságoknak nem számított, hogy a gyerekbénulás miatt súlyosan deformálódott lábát szíjak tartották meg.¹⁶

A SVÁJCI EUGENIKA

A svájci polgári törvénykönyv már 1925-ben kimondta, hogy „a beszámíthatatlan állapotú személyek alkalmatlanok a házasságra”. Annak ellenére, hogy a törvényhez fűzött kiegészítés kijelenti, hogy a törvény nem vonatkozik arra a „személyre, aki bármilyen elmebetegségben szenved”, mégis nagyon tág körben és tágan értelmezték ezt a jogszabályt. A törvény értelmében például valaki tökéletesen alkalmas lehetett arra, hogy üzletet vezessen, ugyanakkor „mentálisan beteg” emberként nem házasodhatott. De a svájci hatóságok nem álltak meg a megszigorított házassági intézkedéseknél. Az emberi szaporodás birodalmába is betörték. Abban a hitben, hogy a fogyatékossgal élő emberek „alkalmatlanok” a szaporodásra, Vaud kanton Kelet-Svájcban 1928-ban olyan törvényt hozott, amely engedélyezte a fogyatékossgal élő emberek kényszersterilizálását. Hitler csodálatát is kivívta ez a törvény: a maga nemében az első a világon. Hitler a Vaud kantontól és a berni kormánytól elkérte a törvény szövegét, és ennek alapján dolgozta ki a náci Németország a maga sterilizációs politikáját.

A házasságkötést megszigorító törvény a fogyatékos személyek sterilizálását megengedő rendelettel együtt katasztrofális következményekkel járt a fogyatékossgal élő emberekre. Hans Ulrich Jost, a Lausanne-i Egyetem professzora szerint az 1928-as törvény következtében sterilizált fogyatékos áldozatok között minden tízből kilenc nő volt. Mivel a sterilizálást rendszerint más tevékenységnek álcázták, nehéz megbecsülni, hány fogyatékossgal élő személyt kényszersterilizáltak Svájcban.¹⁷

¹⁵ A svájci megszorító intézkedések alól csak a politikai menekültek és a katonai dezertőrök voltak kivételek.

¹⁶ Hassler: pp. 21–24.

¹⁷ Ibid.

A GYILKOSSÁGOK UTÁN

1939 szeptembere és 1945 augusztusa között a vádlottak... az egyezmény II. cikke 10. bekezdésének meghatározása értelmében jogellenesen, szándékosan és tudatosan emberiség elleni bűntetteket követtek el, azzal, hogy megszervezték, irányították, elősegítették a német birodalom úgynevezett „eutanáziaprogramját”, valamint részesei voltak, kapcsolatban álltak megtervezésével és végrehajtásával, s ennek során a vádlottak több százezer emberi lényt, többek között német polgári lakosokat és más nemzetek polgári lakosait gyilkoltak meg.

A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék

A háború 1945 májusában befejeződött. A németek megadták magukat a szövetségeseknek. De a fogyatékosokkal élő emberek legyilkolása nem fejeződött be a háborúval, ahogy ezt egy német orvos ama tanúvallomásából megtudhatjuk, amelyet a háború után három hónappal Robert E. Abramsnak, az Egyesült Államok hadserege képviselőjének tett. Az orvos háborús szolgálat után visszatért szülővárosába, Kaufbeurenbe, és azt látta, hogy az ottani elmeegógyintézetben megölik a betegeket. Abrams az információ nyomába eredt, és megerősítette, hogy Kaufbeurenben az orvosok még mindig módszeresen gyilkolják a betegeket. Az elmeegógyintézetbe küldött egyesült államokbeli nyomozók sok olyan holttestet találtak, akiket az elmúlt hetvenkét órában öltek meg, és még nem hamvasztották el őket. Azt is kiderítették, hogy az intézet betegeinek 25 százalékát 1944 augusztusa és 1945 augusztusa között vagy méreginjekcióval, vagy kiéheztetéssel ölték meg.¹

Az egyesült államokbeli tiszték 1945 szeptemberében borzalmas felfedezést tettek, amikor átkutatták az Eglfing-Haar Kórházat. Egy különálló osztályon húsz haldokló kisgyerekekre buk-

¹ Gallagher: *By Trust Betrayed*, pp. 206–207.

kantak. A „kiéheztetőosztályon” így gyilkolták meg a fogyatékos betegeket. Amikor az amerikaiak megérkeztek, a kórház igazgatója, Hermann Pfannmüller már elmenekült, de a feljegyzések többségét hátrahagyta utódjának, dr. von Braunmühlnek, azzal az utasítással, hogy égesse el azokat. Dr. von Braunmühl azonban átadta őket az Egyesült Államok katonai bíróságának, hogy használják fel Pfannmüller ellen, akit háborús bűnösnek tartott. Dr. von Braunmühl azt mondta Alexander ezredesnek, az amerikai katonai törvényszék nyomozójának, hogy Pfannmüller „kegyetlen alak volt”, élvezettel ölte meg áldozatait, akiket „húsdaraboknak” nevezett. Pfannmüller dossziéi rendkívül jelentős bizonyítékká váltak a náci korszakban elkövetett „eutanáziaprogramok” intézményi történetének felderítésében.²

NÜRNBERG

1946-ban a szövetségesek – az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, a Szovjetunió és Franciaország – a nürnbergi igazságügyi palotában tartották a háborús bűnösök perét. Az első és leghíresebb, leghírhedtebb tárgyalás során a náci főbűnösöket, többek között Wilhelm Frick birodalmi belügyminisztert és másokat ítélték el. Ezek után a nemzetközi katonai törvényszék még tizenkét tárgyalást tartott. Ezek közül az első az *Amerikai Egyesült Államok v. Karl Brandt és társai* volt, más néven a *nürnbergi orvosper*, mert a huszonhárom vádlottból húsz volt orvos. A vádlottak között volt Karl Brandt, Viktor Brack és Philipp Bouhler.

A vádirat négy részből állt. Az első vádpont szerint a vádlottak arra szövetkeztek, hogy háborús bűncselekményeket és az emberiség elleni bűncselekményeket hajtsanak végre. A háborús bűnösök az egyezmény II. cikkének 10. bekezdése határozta meg, ahogy azt a szövetséges megszálló hadseregek parancsnokainak egyetértésével fogalmazták meg: „személyek és tulajdon elleni atrocitás és támadás alkotja a háborús törvények megszegését”. Az emberiség elleni bűntett megfogalmazása még tágabb: „bántalmazások vagy támadás, beleértve, de nem leszűkítőleg, a gyilkosságot, a kínzást, a nemi erőszakot vagy bármilyen embertelen tettet, amelyet a polgári lakosság ellen követnek el, illetve a politikai, vallási vagy faji alapon történő kivégzést”.

A második vádpontban az orvosi „kísérleteket” emelték ki, amelyeket az áldozatokon akaratuk ellenére végeztek el. Ez a vádpont tizenkét bekezdésből állt, ezek egyike volt az a bekezdés, amely szerint 112 embert gyilkoltak meg csupán azért, hogy az orvosi egyetemnek elegendő csontváz álljon a rendelkezésére.

A harmadik vádpont a vádlottak emberiség ellen elkövetett bűneit sorolta fel:

1939 szeptembere és 1945 augusztusa között a vádlottak... az egyezmény II. cikke 10. bekezdésének meghatározása értelmében jogellenesen, szándékosan és tudatosan emberiség elleni bűntetteket követtek el, azzal, hogy megszervezték, irányították, elősegítették a német birodalom úgynevezett „eutanáziaprogramját”, valamint részesei voltak, kapcsolatban álltak megtervezésével és végrehajtásával, s ennek során a vádlottak több százezer emberi lényt, többek között német polgári lakosokat és más nemzetek polgári lakosait gyilkoltak meg...³

Végül a negyedik vádpont szerint Karl Brandt, Viktor Brack és nyolc másik vádlott, mint az SS tagjai „bűnösök a Nemzetközi Katonai Törvényszék I. vádpontjában.”⁴

² Gallagher: *By Trust Betrayed*, p. 207. Robert Conot: *Justice at Nuremberg*, (New York, USA, 1983).

³ Háborús bűnösök pere a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt Under Control Council Law No. 10. Nürnberg, 1946. október–1947. április (Washington D.C., USA) Article II, section 1, paragraph (b), I:XVI. Boerst 210.

⁴ Ibid.

1946. október elején Telford Taylornak, az USA dandártábornokának vádbeszédével megkezdődött a tárgyalás. Kilenc hónappal később a bíróság meghozta az ítéletet. A háborús bűnösök és emberiség elleni bűnösök vádolt négy vádlott közül egyedül dr. Karl Bohmét* mentették fel. A másik három vádlottat: Karl Brandtot, Viktor Brackot és Philipp Bouhler bűnösnek találták, és kötél általi halálra ítélték. Többszöri elutasított fellebbezés és kegyelmi kérvény után az ítéletet 1948. június 2-án végrehajtották.

Igaz, hogy ez a három ember felelt a bűneiért, de a fogyatékos embereket legyilkoló program végrehajtóinak és résztvevőinek a többsége csendben megúsza a büntetést. Ahogy Telford Taylor a bíróságon kijelentette: a gyilkos náci orvosok vagy meghaltak, vagy megszöktek. A több ezernyi beosztott orvos és ápolónő egyszerűen megváltoztatta a nevét, és folytatták a praktizálást, mintha mi se történt volna. Sokan nem is voltak hajlandók elhinni, hogy bármi rosszat követtek el.

Azon kevesek közül, akiket végül sikerült bíróság elé állítani, a legtöbbet felmentették. Tizennégy ápolónőt ítélték el, mert szerepük volt az Obrawalde-Meseritz állami kórházban elkövetett tömeggyilkosságban, ahol 1939 és 1945 között több mint nyolcezer felnőtt és gyermek fogyatékosot öltek meg. A legtöbb nővér azzal védekezett, hogy csak a kezelőorvos utasításának tett eleget, és félt, hogy megbüntetik, ha nem engedelmeskedik. Mind a tizennégyet felmentették. Egy másik esetben felmentették azt a pszichiátert, aki nem ölte meg a betegeit, csak egy kukucsálólukon figyelte, miként halnak meg a gázkamrában. A kölni bíróság felmentette azt az orvost, aki azt állította, azért ölte meg a betegeit, mert az ilyen „teremtmények egyszerűen kiégett emberi vázak”.⁵

Vajon miért úszta meg ennyi elkövető az igazságszolgáltatást? Hugh Gallagher szerint abban az időben rendkívül nehéz volt olyan orvost találni, aki hajlandó lett volna a kollégája ellen tanúskodni. A hatóságok mindent megtettek, hogy a vezető náci orvosok nyomára bukkanjának és vád alá helyezték őket, de hiába, mert 1945 után a németországi orvostársadalmat átszötte a hallgatás és a tagadás. Egy orvos erről 1951-ben a münsteri egyetemen azt mondta:

KARL BRANDT, AZ „EUTANÁZIAPROGRAM” KÉT FŐSZERVEZŐJE KÖZÜL AZ EGYIK.
(UNITED STATES HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM, HEDWIG WACHENHEIMER EPSTEIN AJÁNDÉKA.)

⁵ Gallagher: *By Trust Betrayed*, p. 217.

* Dr. Karl Bohmét a nürnbergi orvospernél nem találtunk. A felmentett vádlott neve: dr. Kurt Blome – az olvasószerk. megj.

minek felemlgetni a „nemzetiszocializmus szerencsétlen időszakában megtörtént hibákat és zavarodottságot?”⁶

A náci „eutanáziaprogramban” több ezer önként és tevőlegesen részt vevő közül végül csak kevesen álltak a bíróság elé. „Büntetésük” a következő volt:

Viktor Brack és Karl Brandt: Viktor Brack és Karl Brandt 21 másik emberrel együtt a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt adott számot tetteiről. 133 napig a törvényszék meghallgatta a vádlottakat, és 33 tanút, köztük Friedrich Menneckét, akit akkor már halálra ítélték a náci atrocitásokban játszott szerepe miatt és dr. Hermann Pfannmüllert is. De a tárgyaláson hallható összes vallomás közül Brack vallomása volt a legmegdöbbentőbb és legárpukodóbb. Miután elmagyarázta a T4 program célját és módszereit, gyanús morális és filozófiai fejtegetésekkel igyekezett mentesíteni magát. „Az elmebeteg élete a maga és a hozzátartozói számára elvesztette az értelmét, és csak fájdalmat jelent”, magyarázta nagy lelki nyugalommal. „Ahogy a lélek a pap segítő kezére szorul, úgy szorul a test az orvos segítő kezére. A beteg embernek csak így lehet segíteni. Ebben az esetben... az ő (az orvos) kötelessége, hogy megszabadítsa az illetőt méltatlan helyzetéből, mondhatnám, a börtönből”.⁷

Brackhez hasonlóan Karl Brandt is emberségesnek mondta eljárását. „Nem érzem, hogy bűnt követtem volna el”, mondta Nürnbergben.

Meggyőződésem, tiszta lehet a lelkiismeretem azért, amit ebben a vonatkozásban tettem. Kizárólag emberies érzések vezértek. Semmilyen más szándékom nem volt. Soha nem hittem mást, mint hogy ezek szerencsétlen teremtetések – hogy ezeknek a teremtetéseknek a fájdalmas életét meg kell rövidíteni.⁸

Ahogy már írtuk, Viktor Brack és Karl Brandt több százezer fogyatékos felnőtt és gyermek meggyilkolásáért halálra ítélték és kivégezték.

Leonardo Conti. Leonardo Conti a birodalmi belügyminisztérium államtitkára volt, és az SS hűséges tagja 1939-ben, amikor Hitler kinevezte az „eutanáziaprogram” vezetőjévé. Hitler 1939 októberében kiadott rendelete értelmében a Harmadik Birodalom összes kórháza és intézménye köteles volt jelenteni, hivatalos nyomtatványokon, minden szellemileg és testileg sérült beteget. Conti feladata volt átnézni ezeket a jelentéseket. Ő is jelen volt 1940 elején Brandenburgban az első, kísérleti elgázosításnál, és személyesen adta be a halálos injekciót egy kis csoport betegnek, akik, saját szavaival élve „lassan haldokoltak”, és ezért másodszor is be kellett adnia az injekciót. Conti később öngyilkos lett. Egyesek szerint azért, hogy ne kerüljön bíróság elé.

Werner Heyde. Werner Heyde 1933-ban lépett be a náci pártba, később a Gestapo tanácsadója lett. 1935-re a genetikai bíróság bírájaként dolgozott, ez a testület foglalkozott a sterilizációs esetekkel. 1940 januárjában Brandt, Brackkal és Contival együtt nézte végig a brandenburgi kísérleti elgázosítást. Nem sokkal később Berlinbe költözött, a T4 orvos-igazgatója lett, és körülbelül harminc orvos tartozott a felügyelete alá. 1947-ben a szövetségesek letartóztatták, de megszökött, és dr. Sawade álnéven pszichiáterként tovább praktizált. Dr. Sawadeként Schleswig-Holstein tartomány orvosszakértőjeként dolgozott, annak ellenére, hogy a társadalmi bíróság vezetője, a tartományi bíróság főbírája, két szenátusi elnök és egy

6 Gallagher: *By Trust Betrayed*, p. 216.

7 Háborsú bűnösök pere a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt Under Control Council Law No. 10. Nürnberg, 1946. október–1947. április (Washington D.C., USA) Article II, section 1, paragraph (b), I:XVI. Boerst 210.

8 Háborsú bűnösök pere a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt, (Washington, D.C., USA, 1949–1953), Vol. 1.

szövetségi bíró is tudott valódi kilétéről. Heydét később ismét letartóztatták, de a tárgyalás előtt, 1961-ben, a cellájában öngyilkosságot követett el.⁹

Hans Hefelmann. Hans Hefelmann vezető KdF-tiszt volt. Huszonöt éven át sikerült elkerülnie a letartóztatást. 1945 januárjában az egykori stadtrodai elmeógyógyintézetben menekültszállót rendezett be. A szövetségesek érkezésével Münchenbe majd Innsbruckba menekült, és később Buenos Airesbe szökött. Argentínában egy sajtógyártó teherautósóforja volt, dolgozott szesziföldben, építkezéseken, majd egy németnyelvű könyvesboltot vezetett. 1955-ben tért vissza a Német Szövetségi Köztársaságba, ahol zavartalanul élt, amíg a hatóságok keresni nem kezdték. Végül 1960-ban feladta magát. Tárgyalására 1964-ben került sor, de ügyvédei ismeretlen halálos betegségére hivatkoztak, és a tárgyalást 1972 októberéig felfüggesztették, amikor Hefelmannról megállapították, hogy nem lenne képes elviselni a tárgyalást.¹⁰

Ernst Rudin. 1933-ban Ernst Rudint a Harmadik Birodalom a Német Fajvédő Társaság elnökévé nevezte ki, és a fajvédelmi és népességi szakértő-bizottság elnöke lett. A sterilizálási törvény egyik megalkotója, és társszerzője az újszülöttek genetikai megbetegedését megelőző törvényt igazoló értekezésnek.

Nehéz túlbecsülni Rudin szerepét és hatását a fogyatékos emberekkel szembeni náci magatartás kialakulásában. 1937-ben lépett be a náci pártba, és két évvel később Adolf Hitlerrel megkapta a művészetek és a tudományok arany érdemérmét. Öt évvel később Hitler személyesen adta át Rudinnak a horogkereszttel ékesített bronz érdemérmét, és vele együtt a fajvédelem úttörője kitüntető címet. 1943-ban Rudin azért magasztalta Hitler, mert a Führer „...döntő... úttörő lépést tett a német nép fajvédelme érdekében... és megakadályozta a veleszületett betegek és alsóbbrendűek elszaporodását.” Az SS-t azért dicsérte, mert „végső céljuk az orvosilag felsőbbrendű és egészséges észak-germán faj megeremtetése”.¹¹

1945 novemberében Rudint az Egyesült Államok katonai kormányzata felmentette állásából, a Kaiser Wilhelm Intézet igazgatói posztjából, de soha nem állították bíróság elé. Rudin egyike annak a nem kevés orvosnak, akik főszerepet játszottak az európai fogyatékos népesség megsemmisítésében, s akik elkerülték az igazságszolgáltatást és a büntetést, mert kitarátóan állították, hogy semmi rosszat nem tettek.

Paul Nitsche. Paul Nitsche lépett Werner Heyde helyébe, és lett a T4 orvos-igazgatója, és központi szerepet játszott az „eutanáziaprogramban”. Nürnbergben bűnösnek találták, és 1948. március 25-én Drezdában kivégezték.

Max de Crinis. Az osztrák Max de Crinis Németországban praktizált, és 1931-ben belépett a náci pártba. A németországi pszichiátertársadalom „legbefolyásosabb és legszabadszágúbb” nácijának tartották, a legmagasabb szinten adott tanácsokat. Egyesek szerint ő segített megfogalmazni Hitler eredeti „eutanáziarendelét”. 1936-ban Crinis már aktív SS-tiszt volt, a Faji és Letelepelési Hivatalban dolgozott. 1941-ben az Oktatási Minisztériumban orvos-igazgatónak nevezték ki. A Kaiser Wilhelm Társaság bizottsági tagja (később ez lett a Max Planck Intézet pszichiátriai kutatással foglalkozó tagozata), és az Európai Mentálhigiénés Liga igazgatója. Amikor a hatóságok keresni kezdték, 1945. május 1-én végzett a családjával, majd öngyilkos lett, potassium cianidot vett be.¹²

9 Karl Loren: *Psychiatrists: The Men Behind Hitler*, Burbank, California, USA.: www.oralchelation.net/data/psychiatry/data/8n.htm

10 Ibid.

11 Ibid.

12 Ibid.

Irmfried Eberl. Irmfried Eberl Werner Heyde helyettese volt. Ő ellenőrizte az áldozatok hamisított halotti bizonyítványán szereplő elhalálozási okokat, és kidolgozta azokat a módszereket, amelyekkel a T4-gyilkosságokat titokban lehetett tartani. A T4 pszichiáter „szakértőinek” belső köréhez tartozott, bejáratos volt a pszichiátriai intézetekben, ahol az volt a feladata, hogy rávegye az ott dolgozókat a gyilkossági programban való részvételre.

32 évesen Treblinka táborparancsnoka lett. T4-es tapasztalatai alapján építtette meg azokat a gázkamrákat, amelyekben végeztek a tábor foglyaival. Segített abban is, hogy a zsidó betegeket átszállítsák a brandenburgi gyilkolási központba. 1942 augusztusában ő egyedül 215 000 zsidó kivégzését rendelte el. Tizenhét hónapos T4-es tevékenysége alatt legalább 18 000 fogyatékos ember haláláért volt felelős. Annyi más német orvoshoz hasonlóan Irmfried Eberl is elkerülte a büntetést.¹³

Carl Schneider. Dr. Carl Schneider, a heidelbergi egyetemi klinika igazgatója 1932-ben lépett be a náci pártba, és a német pszichiátria egyik vezéregyénisége lett. A kényszersterilizálás és a tömeggyilkosság jelentette számára azt, hogy „segített” fogyatékos betegein. Az 1930-as és az 1940-es években Schneider hatalmas összegeket kapott egy tudományos intézet megalakítására, ahol „tudományos kutatást” folytathattak az „eutanáziaprogram” felnőtt és gyerek áldozatainak kioperált agyán. Kulcsszerepe volt a T4-gyilkosságokban is. Schneidert Nürnbergben bűnösnek találták, és kivégezték.¹⁴

Hans Heinze. Hans Heinze vezető T4-es náci pszichiáter, a Brandenburg-Görden Leander Intézetben lévő gyilkolási központ gyerekosztályának vezetője. A Birodalmi Tanácsban a fogyatékos gyerekek megsemmisítésének fedőszervezetéül szolgáló, az örökletes és veleszületett betegségek tudományos összeírását megszervező testület vezéregyénisége volt. 1931-ben Lipcsében a gyerekambulancián dolgozott pszichiáterként, és társszerzője volt Paul Schröder *Gyerekszemélyiség és abnormalitásuk* c. könyvének. Heinze lelkes híve volt annak, hogy „fajvédő pszichiátria” és a náci tanok alapján bizonyos osztályokba tartozó embereket megbélyegezzenek, szegregáljanak és megsemmisítsenek. 1940-ben a brandenburg-gördeni Leander Intézet már a T4-„transzportok” átmeneti befogadó intézménye volt. A szanatóriumba érkező gyerekek egy részét a brandenburgi gázkamrába küldték, majd a tetemetek „pszichiátriai vizsgálatra” visszaküldték az intézetbe. Az intézet oktatóközpont is volt, itt képezték ki a többi intézmény pszichiátereit, ezért nevezték a birodalom képezdájének.

1946-ban Heinze-t a szovjet katonai törvényszék bíróság elé állította, és hét év kényszermunkára ítélte. 1952-ig különféle büntetés-végrehajtási intézetekben volt, majd visszatért Németországba, ahol a vesztfáliai Münster egyik szanatóriumában segédorvosként dolgozott. 1962-ben vizsgálni kezdték Heinze háborús tevékenységét, de számos orvosi szakvélemény bizonyította, hogy „szellemileg alkalmatlan” arra, hogy kihallgassák, és nem érti az eljárást. 1967-ben erre hivatkozva beszüntették ellene az eljárást.

Amikor közel két évtizeddel később meghalt, a következő gyászjelentés jelent meg: „87 éves korában gyermek- és felnőttpszichiátriai osztályunk egykori igazgatója 1983. február 4-én elhunyt... Emlékét örökké tiszteljük”. És az aláírók: az alsó-szászországi wunstorfi Neiders Állami Kórház vezetősége és személyzetise. Nem tettek említést arról, hogy Heinze részese volt több tízezer szellemileg fogyatékos európai ember megsemmisítésének.¹⁵

Dr. Hermann Pfannmüller. Dr. Hermann Pfannmüller, Eglfing-Haar gyerekosztályának igazgatója 1933 májusában lépett be a náci pártba. Erősen hitt „az életre érdemtelen élet” náci

tanában, és követelte a „felesleges szájak” megsemmisítését, akik csak terhet jelentenek a németországi gazdaságra. 1939-ben Pfannmüller egy csoport orvostanhallgató látogatónak elmagyarázta, hogy a „kegyelemhalált” addig nagyjából 25 újszülöttnél és csecsemőnél alkalmazták, akiket egy különleges „éhezőházban” halálra éheztek. 1943-ban két újabb „kiéhez-tetőházat” hozott létre, immár felnőttek számára. „Gondoskodásának” köszönhetően körülbelül 445 felnőtt beteg halt éhen. 1951-ben Pfannmüllert fogyatékos emberek meggyilkolása miatt 5 év börtönre ítélték. A börtönben Pfannmüller levelet kapott a feleségétől, Theresától, aki nem akarta elhinni, hogy „humánus” munkájáért ítélték el: „Igen, igen, az humánus, hogy a nőket és a gyerekeket kibombázzák a házaikból, hogy ezek fagynak halálra, hogy a menekültek kinn élnek a szabad ég alatt, de államellenes bűn, ha valaki, mint te, elaltat tudat nélküli húsdarabokat, amilyenek betegek voltak az elmeorvosi intézetben.”¹⁶

Julius Hallervorden. Julius Hallervorden agyspecialista volt, a Kaiser Wilhelm Intézet Különleges Patológiai osztályának vezetője. Kutatási célból támogatta az „eutanázia” gyerekáldozatainak boncolását, és saját kezűleg vágta ki az agyukat. Hatszáz, a gyilkossági központokban megölt elmebeteg zsidó ember agyán is végzett kísérleteket. Hallervorden a háború után Giessenbe szökött, majd a Max Planck Intézet agykutató részlegét igazgatta Frankfurtban, egészen 1957-ig. Az intézet végül beismerte, hogy a pincében őrzött „történelmi anyag” a náci „eutanáziaprogram” eredményeit tartalmazta. Az „anyagot” végül az 1990-es években München egyik temetőjében elföldelték. Julius Hallervorden elkerülte az igazságszolgáltatást.¹⁷

Valentin Falthaus. Valentin Falthaus három évet ült, mert szerepe volt több mint háromszáz betegnek meggyilkolásában. A tárgyaláson önmagát „az eutanázia támogatójának mondta”, de gondosan kijelentette, hogy nem „haszonelvűségből” ölte meg a betegeit. „Nekem csak a törődés számított”, mondta.¹⁸

Friedrich Mennecke. Friedrich Mennecke-t halálra ítélték, mert legkevesebb 2500 beteget gyilkolt meg Eichbergben. Váratlanul halt meg a börtönben 1947. január 28-án, pár nappal az ítélet végrehajtása előtt.¹⁹

Walter Schmidt. Walter Schmidt Mennecke utódja volt Eichbergben, halálra ítélték, mert legkevesebb hetven betegét gyilkolta meg, de az ítéletet életfogytiglanig tartó kényszermunkára változtatták. Schmidt 1951-ben általános közkegyelem keretében szabadult hat év börtönbüntetés után.²⁰

Werner Villinger. Werner Villinger 1927-től volt Fritz Lenznek, a fajvédőmozgalom vezető szószólójának (akinek munkássága igen nagy hatást tett Hitlerre), lelkes híve és követője. 1934 és 1938 között Villinger a Német Kriminálbiológiai Társaság tagja. A társaság vezetői közt volt többek között Ernst Rüdin és Lenz. 1937. május 1-én lépett be a náci pártba. Közben Hamm és Breslau genetikai legfelsőbb bíróságának tagja volt. A feljegyzések szerint hatalma alatt 2675 sterilizálási javaslatot terjesztettek be, 600 kérvényt fogadtak el, és 460 sterilizálást hajtottak végre. Villinger a hivatalos náci iratok szerint T4-tanácsadó volt.

A háború után Villinger a hamburgi egyetem pszichiátriai klinikájának igazgatója. 1952-től 1961-ig a Németországi Felnőttpszichiátriai Társaság elnöke. A hamburgi orvosi kar szerint Villinger: „Mindenek előtt az ország vezető pszichiátriai szakemberéről ritkán említik meg, hogy Villinger a sterilizációs törvény egyik leglelkesebb támogatója, tág értelemben vett magya-

13 Ibid.

14 Ibid.

15 Ibid.

* Az eredeti könyvben itt Wunstdorf szerepelt. Ilyen település azonban Alsószászországban nincsen. Az eredeti kötet számos hasonló eltéréssel tarkított. Ezeket a hibákat a magyar kiadásban javítottuk, de lábjegyzetszerűen csupán egy-két fontosabb helyen jelöljük – az olvasószókrat meg.

16 Ibid.

17 Ibid.

18 Ibid.

19 Ibid.

20 Ibid.

rázója, és tanácsadóként közreműködött a »felnőtteutanáziában«. 1953-ban érdemkeresztet kapott, és később tagadta, hogy T4-tanácsadó lett volna. Soha nem állt bíróság elé a sterilizálásban és az »eutanáziaprogramban« való szerepe miatt.²¹

Dr. Werner Catel. A náci uralom idején dr. Werner Catel a lipcsei gyerekklínika igazgatója volt, ahol a Knauer-babát megölték. Catel később annak a háromtagú bizottságnak az egyik tagja volt, amelyik felügyelte és ellenőrizte a gyerekgyilkolási programot. A háború után a kieli egyetem gyermekgyógyász professzora, és a gyerekklínika igazgatója volt. 1949-ben a nyugat-németországi bíróság azon az alapon mentette fel az ellene felhozott vádak alól, hogy »jó-akarátú« ember, akit felettesei megtévesztettek, mert azt állították, hogy a gyilkos tett törvényes. Noha a törvényes büntetést elkerülte, a tárgyalást övező nyilvánosság miatt kénytelen volt lemondani egyetemi pozíciójáról. Egyszerűen saját praxist nyitott, és tovább írta könyveit. 1963-ban kiadta az *Élet határmézsgyéjén* című könyvét, amelyben a fogyatékossgal élő gyerekek »eutanáziája« mellett emelt szót.²²

JELTELEN SÍROK

Nemcsak arról van szó, hogy az »eutanázia« leple alatt elkövetett gyilkosságok végrehajtói elkerülték az igazságszolgáltatást, hanem arról is, hogy a náci időszakban Németországban, Ausztriában, Lengyelországban és a volt Szovjetunióban a fogyatékossgal élő emberek ellen elkövetett atrocitásokról szinte alig vettek tudomást, és az áldozatok semmilyen kompenzációban nem részesültek. Mivel a történészek nem foglalkoztak a fogyatékossgal élőkkel, akik pedig politikailag és gazdaságilag nem tudták képviselni saját érdekeiket, ezért sehol a világon nincs emlékhely vagy múzeum, amely csak és kizárólag a fogyatékos túlélőknek szólna. A fogyatékos áldozatoknak szentelt emlékmű nélkül nincs ami emlékeztetné a világot azokra a rémtettekre, amiket ellenük a náci időszakban elkövettek. Emlékeztető nélkül továbbra is fenyegető lehetőség marad a lidérces események megismétlődése.

Miközben több ezer holokausztmúzeum és -emlékmű létezik a világban, ezek épp csak futólag említik meg fogyatékos sorstársaikat. A legtöbb nem is érinti azokat a rémségeket, amelyeknek férfiak és nők ezrei estek áldozatul a holokauszt során. Az izraeli Yad Vasemben a több hektáros emlékmű és több ezer oldalnyi feljegyzés mindössze egyetlen utalást tesz a fogyatékos emberek lemészárlására.

A háború után a fogyatékos áldozatokat nem sorolták a náci rendszer áldozatai közé. A túlélők nem kaptak jóvátételt sem a gyilkoskórházakban eltöltött idő, sem a kényszersterilizálás miatt. Annak ellenére, hogy a szövetségesek a sterilizálási törvényt jogellenesnek nyilvánították, a nyugat-németországi kormány a náci korszakban végrehajtott sterilizálást nem tekintette faji üldöztetésnek, és a háború utáni nyugat-németországi bíróságok azt állították, hogy a törvények értelmében a kényszersterilizálás a megfelelő módon történt. Azok a fogyatékossgal élő férfiak és nők, akik fellebbeztek, minden alkalommal elvesztették a pert, mert nem tudták bebizonyítani, hogy a kényszersterilizálás okaként felállított diagnózis orvosilag »téves« volt. Így annak a siket embernek a folyamodványát is elutasították 1950-ben, akiről két, a bíróság által kinevezett orvos kijelentette, hogy a veleszületett siketséget állító eredeti diagnózis helyes volt. 1964-ben egy siket ember, aki a náci időkben az egykori berlini Siketek Izraelita Intézetének volt a diákja, és sterilizálták, jóvátételért fordult a bírósághoz, a kérését elutasították. A háború utáni nyugat-németországi bíróság úgy találta, hogy noha a folyamodványt beadó személy zsidó, tehát a kárpótlási törvény értelmében az üldözött csoporthoz tartozik, de siketsége miatt sterilizálták, ami nem tartozik a náci bűnök közé. A nyugat-németországi kormány mind a mai

²¹ Ibid.

²² Gallagher: *By Trust Betrayed*, pp. 217–218.

napig nem ismeri el teljes mértékben, és nem is kárpótolja azokat a fogyatékossgal élő embereket, beleértve a siketeket is, akiket a náci időkben bántalmaztak.²³

Az egyik jóvátételi bíróság kijelentette, hogy a fogyatékos áldozatok »nem tartoznak egyik osztályba sem«. Egy másik bíróság nem volt hajlandó büntetést kiszabni az »eutanáziaprogramban« részt vevő tettesekre, mert voltak, akik az eutanáziát már a náci időszak előtt is támogatták, ezért a tettet nem lehet kifejezetten náci büntettnak értelmezni. Időről időre kísérletet tettek arra, hogy kiterjesszék a nyugat-németországi törvények értelmezését, hogy azokat is felölelje, akik a sterilizálás és az »eutanázia« áldozataivá váltak. Minden erőfeszítés kudarcot vallott.²⁴

És mind a mai napig nem vesznek róluk tudomást. Eredetileg például úgy volt, hogy a fogyatékossgal élő emberek bekerülnek az áldozatok öt csoportjába, de az *In re: Holocaust Victim Assets; Weishaus, et. al. V. Union Bank of Switzerland, et al.* jegyzék besorolásából már kihagyták őket. A holokauszt áldozatainak vagyonával kapcsolatos követelés talán a valaha volt legkiterjedtebb, és a legdrágább. A jegyzék munkatársai úgy számolták, hogy megközelítőleg 2,3 millió dollárt kell költeni a zsidószervezeteknek szóló felhívásra. 500 000 dollárt különítettek el a romaszervezeteknek és a médiumoknak szóló felhívásra. Viszont egyetlen egy dollárt sem szántak a fogyatékossgal élő embereket segítő szervezetek értesítésére.

Ráadásul semmilyen támogatást nem adtak ki a Braille- és a hangzó tájékoztatásra, TTY-re, (szövegtelefon, speciális eszköz, amely siket, hallássérült személy részére lehetővé teszi a telefon használatát) diszkekre, nagybetűs szövegekre, amiket a látássérültek is elolvashatnak, se a fogyatékossgal élő emberek számára is elérhető számítógépes hozzáférésre. A terv szerint világszerte több mint hatezer zsidószervezetet és legalább ötszáz romaszervezetet kerestek meg. Fogyatékossgal élő emberek szervezeteivel soha egyetlenel sem tárgyaltak, és nem is tájékoztatták őket a tervbe vett intézkedésekről.²⁵

A NEGATÍV ATTITÚD ÉS A SZTEREOTÍPIÁK TOVÁBBÉLÉSE

A fogyatékossgal élő emberekkel szembeni diszkrimináció nem a holokausztal kezdődött. És nem is ért véget a náci bukásával. Épp ellenkezőleg. A fogyatékossgal élő emberek az egész világon továbbra is azoknak az elembertelenítő sztereotípiáknak, hamis képzeteknek és mítoszoknak a szenvedő alanyai, amelyek a náci korszakban lehetővé tették sterilizálásukat, kizsákmányolásukat és megsemmisítésüket. Hugh Gallagher írja: »Kritikai értelemben a németek nem »különböznek« az egyesült államokbeliektől. ... Nyilván szélsőséges viselkedésmód – tragikus, és felháborító az, ahogy a Harmadik Birodalom elbánt az elmebetegekkel, a hátrányos helyzetűekkel és a szellemileg visszamaradottakkal – de nem mond ellent a fogyatékossgal élő emberekkel szembeni évszázados viselkednek». És »valójában semmi okunk azt hinni, hogy a németek magatartása az 1930-as években a fogyatékosokkal és a krónikus betegekkel szemben bármilyen lényeges szempontból eltért volna a másutt is meglévő attitűdöktől». ²⁶ Gallagher szerint a fogyatékos emberekkel kapcsolatos magatartást és attitűdöket csoportosítani lehet, többek között az alábbiak szerint:

Az áldozat hibáztatása. Gallagher szerint a krónikusan beteg és a fogyatékos embereket hibáztatják állapotuk miatt, mert »a legtöbb emberben a fogyatékosok látványa tudatalatti félelmet kelt». Ezt az elméletet legalaposabban a német, freudianus H. Meng fejtette ki, aki 1938-ban azt állította, hogy »a nem fogyatékkal élők tudat alatt attól félnek, hogy a fogyatékos valami ördögi bűnt követett el... és ez hozta rájuk ezt (a fogyatékossgat) a büntetést». ²⁷ Az

²³ Gallagher: *By Trust Betrayed*, p. 224.

²⁴ Ibid.

²⁵ A DRA által gyűjtött információ.

²⁶ Gallagher: *By Trust Betrayed*, p. 242.

²⁷ Gallagher: *By Trust Betrayed*, p. 247.

Ószövetségben például a krónikus betegségeket és a fogyatékossgot Isten és a tízparancsolat elleni vétéknek nevezik. Ahogy Gallagher írja:

A fogyatékos bűnös, és – ahogy ezt Mózes III. könyvének 21:18-ban mondja, senki nem lehet pap, de még az oltárt se közelítheti meg: „Mert senki nem áldozhat, a kiben fogyatkozás van”, és tizenkét esetet szab meg, ... vak, sánta, csonka orrú, hosszú tagú, törött lábú vagy törött kezű, vagy púpos, vagy törpe, vagy szemfájós, vagy viszketeges, vagy sömörögős, vagy aki megszakadt” (Mózes III. 21:18, 19, 20 Károli Gáspár fordítása).

Az idő múlásával további deformitások és betegségek kerültek a listára, a későbbi talmudi iskolák már 142 kizáró betegséget soroltak fel.²⁸

Henry Sigerist orvostörténész szerint a fogyatékos embereket négyféleképpen látták: az ókori görögök társadalmi státuszként értelmezték, vagyis a fogyatékossgal élő embereket társadalmilag alacsonyabb rendűnek tartották. A görögök és a rómaiak az akár a legkisebb fogyatékossgal született újszülötteket is (ilyen lehetett a dongaláb, vagy több ujj) elhagyatott helyre vitték, és otthagyták őket, hogy haljanak meg. A keresztények szerint a fogyatékossgal élő emberek „szánakozásra vagy imára méltó” teremtmények. Az ókori zsidók szerint a fogyatékossgot a bűn okozza. És végül a tudományos világ klinikai szempontból közelíti meg a fogyatékossgot, betegségtűnetnek kezeli, a fogyatékossgal élő embereket betegeként látja el, akiknek kezelésre és gyógyításra van szükségük.²⁹

Az eltérő attitűdök ellenére egy dolog állandó: mégpedig az, hogy az egyént hibáztatják az állapota miatt. És ez a felfogás a mai napig él.

Átvitel és lebecsülés. A fogyatékossgal kapcsolatos attitűdök egy másik csoportja Gallagher szerint két fontos fogalom köré fonható: ezek az átvitel és a lebecsülés. Az átvitel „az a jelenség, aminek során valaki jellemének néhány vagy összes tulajdonságát fogyatékossga funkciójának tudják be”. Vagyis, ha „George-nak agysérülése miatt rángatózik a keze, azt hisszük, hogy a gondolkodása is rángatózik”. Egy másik példa erre a béna ember, aki történetesen jó tanuló. Szellemi állapotát rendszerint fogyatékossgával magyarázzák. „Azért tanul jól, mert nem tud szaladgálni és játszani, mint a többi diák. Csak arra képes, hogy üljön és tanuljon”. A németországi orvosok akkor alkalmazták az átvitelt, amikor feltételezték, hogy azért, mert valaki valamilyen téren fogyatékos, azért az élete értéktelen és értelmetlen.³⁰

Hasonló tartalmú a lebecsülés, ami „valaki értékének a fogyatékossgára alapozott alábecsülése”. Vegyük például Jerry Lewis adománygyűjtő tévés műsorát, amely hagyományosan lebecsüli azokat, akiknek segíteni próbál. Jerry Lewis vagy Ed McMahon az izomsorvadásos gyerekek tragikus és szánalmas állapotáról beszél. Gallagher szerint „a következő elméletet alkották meg: minél szánalomra méltóbb az áldozat, annál több pénzt lehet szerezni. A folyamat során a gyereket (leértékeltek), áldozattá és tárggyá minősítették”. Természetesen Jerry Lewis megközelítése tükrözi a mai társadalomban széles körben elterjedt álláspontot, amelynek mély történelmi hagyományai vannak. A „jótekonysági modell” (ami egyszerre szánakozik a fogyatékossgal élő embereken, miközben erkölcsi kötelességének érzi, hogy segítsen rajtuk) rendszerint jószándékú, de szükségszerűen degradálja és végül dehumanizálja a jótekonyság hasznélvezőit.³¹

A náci propaganda, amely olyan kifejezésekkel jellemezte az intézetekben lakó fogyatékossgal élőket, mint „értéktelen élet”, „kenyérpusztítók” és „emberi vázak”, csak szélsőséges példáját mutatja ennek a lebecsülésnek, ahogy az a náci gyakorlat is, amely a szellemi vagy

testi fogyatékossgal élő embereket *Untermenschen*nek, vagy alsóbbrendű embereknek kezelte.³²

A fogyatékossgal élő emberekkel szemben elkövetett hibák annál is figyelemre méltóbbak, mert miközben a világ legtöbb országában szégyenteljesen elhanyagolt kisebbségként kezelik őket, ez a kisebbségi csoport nem is olyan kicsi. Becsült értékek szerint minden nemzet népességének legkevesebb 16 százaléka egy vagy több fogyatékossgal él, és sok helyütt ez az érték meghaladja a húsz százalékot is. A fogyatékossgal élő emberek ugyanakkor nyomorult élethelyzetben vannak, a tömeges munkanélküliségtől a majdnem börtönszerű elzártságig sújtja őket a társadalom. Gyakran bántalmazták őket, és nem veszik figyelembe a létezésüket. Következésképp a legalapvetőbb emberi jogokért és méltóságért kell még mindig küzdeniük.

Ez igaz a mai németországi társadalomra is, ahol sok, fogyatékossgal élő embert másodrangú állampolgárként kezelnek, gazdasági tehernek és kényelmetlenségnek tartanak. A diszkriminatív viselkedés következtében támadásnak vannak kitéve, nyilvánosan megszégyenítik, inzultálják, sértegetik, támadják, megverik és meggyilkolják őket. A neonácik (bőrfejúek) vezetik ezeket a támadásokat. A beszámolók szerint a bőrfejúek egy vak embert agyonvertek, őt siket fiút súlyosan bántalmaztak, egy kerekesszékes férfit ledobtak az aluljáró lépcsőjén, és olyanokat üvöltözték, hogy „Hitler alatt elgázostítottak volna!”. A *Journal of the British Council of Organizations of Disabled People* beszámol arról, hogy egyetlen év leforgása alatt legalább ezer németországi fogyatékos állampolgárt bántalmaztak szóval vagy tettelesen. Ráadásul a németországi rendőrség nem minden esetben dokumentálja a gyűlöletből elkövetett bűntényeket, és nem követeli meg, hogy betartsák azokat a törvényeket, amelyek biztosítják a fogyatékossgal élő emberek számára a munkavállaláshoz való jogot. A diszkrimináció eredménye, hogy vannak olyan fogyatékos emberek, akik már nem szívesen hagyják el az otthonukat.³³

Az efféle vészjósló magatartás és bánásmód nem szorítkozik Németországra. A fogyatékossgal élő embereket az egész világon marginalizálják. Ijesztő és sokszínű szociális és magatartásbeli korlátokkal szembesülnek. Közép- és Kelet-Európában például, ahol számos náci atrocitás történt annak idején, a tömegközlekedés elérhetetlen a mozgásukban korlátozott személyeknek, és a paratranzit (szervezett, háztól-házig közlekedési lehetőség fogyatékossgal élő embereknek), vagy alternatív közlekedés mint olyan gyakorlatilag nem létezik. A vak vagy siket emberek számára szinte nincsen lakóhely. Braille-liftgombok vagy hangzó útkereszteződés-jelölők csak elvétve találhatók. Kelet-Európában becslések szerint a kerekesszéket használó emberek legalább 20 százalékának nincs kerekesszéke. A szerencsések, akiknek mégis van, azok drágának, nem kielégítőnek és kényelmetlennek találják (túl nehéz, például), és ha elromlik, nehezen lehet megjavítani.³⁴

Röviden, a náci által bevezetett programok, amelyek áldozattá tették és kizsákmányolták a fogyatékossgal élőket, meggyökeresedett, régtől fogva való diszkriminációs örökség részei voltak. A szélsőjobb és a nacionalista pártok (amelyek ellenséges szemmel néznek mindenkit, aki „más”) hatalomra jutása egyes európai országokban további aggodalomra ad okot. A fogyatékossgal élő emberek holokausztját tágabb környezetben kell értelmezni, olyanban, ami összeköti a múlt emlékeit a jelen valóságával és a jövő megoldási lehetőségeivel.

28 Gallagher: *By Trust Betrayed*, p. 248.

29 Ibid.

30 Gallagher: *By Trust Betrayed*, pp. 354–255.

31 Ibid.

32 Ibid.

33 Diane B. Piastro: *Nazi Legacies: Hate for Disabled in Modern Germany*

34 A DRA által gyűjtött információ.

HAT

EMLÉKEZNI KELL

A holokausz rettenetes erkölcsi katasztrófája örökre emlékezetünkben marad. A holokausz idején elkövetett gonoszságok nemcsak testi és anyagi értelemben történtek meg; arra tettek kísérletet, hogy egy embercsoportot eltüntessenek a Föld színéről. A holokausz idején a fogyatékossgal élő embereket kényszersterilizálták, örökre megbélyegezték, megsegyenítették, és akiket meggyilkoltak, azokat örökre elhallgattatták. Ezt tudnunk kell, erre emlékeznünk kell. A holokausz az emberiség közös történelmének része, és a fogyatékossgal élő emberek közös történelme. Egyszerre figyelmezteti a fogyatékosok közösségét és azokat, akik számára fontos érték a szabadság, az igazságosság és az egyenlőség. Hátborzongatóan mutatja be azt az etikai, erkölcsi és társadalmi bukást, ami elkerülhetetlenül mindig bekövetkezik, amikor a nemzetek, a társadalmak, a közösségek, a szomszédok nem veszik tudomásul és nem támogatják azt az emberiséget, ami minden emberi lényben benne lakozik.

A fogyatékossgal élő emberek ugyanolyan vágyakat és álmokat dédelgetnek, mint mindenki más: szeretnék jó oktatásban részesülni, szeretnék, ha dolgozhatnának, szeretnék, ha lehetőségük lenne részt venni a közösség életében. Szeretnék, és ez az álmuk gyakran meg is valósul, szülők, művészek, tudósok, fogyasztók, tanárok, üzletemberek és adófizető állampolgárok lenni. A legáthághatatlanabb fizikai és attitűdbeli korlát amivel szembesülnék nem az egyéni fogyatékossgal rejlik, hanem azokban az önkényesen létrehozott társadalmi, szociális konstrukcióban, amiket meg kell változtatni, hogy az emberi képességek teljes mivoltukban kiteljesedhessenek. Elvégre egy társadalom legelemibb érdeke, hogy fogyatékossgal élő tagjai minél teljesebben részt vehessenek az életben, hogy az élet minden területén hozzájáruljanak a fejlődéshez. Az a nemzet, amelyik nem veszi figyelembe, vagy elveti ezt a forrást, az saját sorsának romlását okozza. Az ENSZ becslése szerint a világ családjainak 25 százalékát érinti valamilyen módon a fogyatékossgal. Ha ilyen nagy létszámú, sokszínű csoportot marginalizál, vagy figyelembe se vesz a közélet, akkor az a közélet se nem felvilágosult, se nem épelméjű.

Végül: amikor a holokausztról beszélünk, akkor a fogyatékossgal élő emberek közösségét soha nem szabad kihagyni, se szenvedésüket kisebbíteni. A zsidó emberek már régóta tudják, hogy a „soha többé” alapja a „soha nem feledni”, az emlékezés. Amíg a történelem nem hajlandó tudomásul venni a fogyatékossgal élő emberek szenvedéseit, az őket ért bántalmazásokat, addig nem lehetünk biztosak benne, hogy azok nem fognak megisméltódni. Érdemes itt felidézni Jean Baudrillard szavait: „Ha elfeledjük a megsemmisítést, az maga a megsemmisítés része”. Semmivel sem kisebbíti a holokauszt megszámlálhatatlan többi áldozatának szenvedését, ha teljes mértékben tudomásul vesszük a fogyatékossgal élő férfiak, nők és gyerekek ellen elkövetett rettenetes bűnöket. Marad így is mit gyászolnunk.

A világ számos helyén ma is tovább élnek azok a körülmények, azaz az emberi méltósággal szembeni apátia; egy karizmatikus vezető felbukkanása, aki értéktelenné minősít és dehumanizál mindenkit, aki más; a fogyatékossgal élő emberekkel szembeni negatív attitűd és a téves sztereotípiák; a tudomány és a technológia manipulálása, hogy elérhetetlennek tűnő célokat érhesse el; ezek azok a körülmények, amelyek több mint fél évszázaddal ezelőtt lehetővé tették a náci uralom gyilkos programjait Németországban. Nem tételezhetjük tehát fel, hogy a nácioknak a fogyatékos emberek ellen elkövetett borzalmak egyedi jelenségek lennének, amik soha többé nem ismétlődhetnek meg. A mi önös érdekünk és egyben emberi kötelességünk, hogy tovább kutassuk és soha el ne feledjük ezeket az eseményeket és körülményeket.

NÉVMUTATÓ

Abrams, Robert, E. 81

Alexander, Leo 46

Allers, Dietrich 73, 74

Anna G. 76

Ansbach 18

Asam-Bruckmüller, Irene, dr. 18

Clemens August, Graf von Galen 12, 40

Auschwitz 19, 45, 46, 47, 48, 51

Ausztria 12, 18, 21, 24, 50, 54, 55

Baudrillard, Jean 94

Bauer, Erwin 61

Becker August 77, 78

Becker, Hans-Joachim 73

Bernburg 21, 32, 39, 45, 74

Baumert, Willi, dr. 18

Bayer, Wilhelm, dr. 18

Bécs 18, 75

Belzec 35, 36

Berlin 11, 17, 18, 23, 29, 30, 31, 35, 37, 42, 46, 49, 52, 60, 61, 64, 66, 84, 88

Berta H. 77

Biesold, Horst 65

Binding, Karl 59, 60

Birkenau 46, 47

Blankenburg, Werner 73, 74

Boeters, Gustav, dr. 63

Bohne, Gerhard 73, 74

Catel, Werner, dr. 15, 16, 18, 29, 61, 88

Bouhler, Philipp 11, 17, 27, 28, 29, 45, 54, 74, 82, 83

Brack, Victor, dr. 27, 28, 29, 33, 46, 53, 54, 73, 74, 78, 82, 83, 84

Brandenburg 18, 21, 23, 32, 33, 39, 48, 49, 61, 74, 78, 84, 86

Brandt, Karl 11, 15, 16, 17, 28, 42, 54, 82, 83, 84

Bonn 49, 61

Bormann, Martin 27

Braune, Paul Gerhard 42

Buchenwald 45

Breslau 61, 87, 23

Burleigh, Michael 13

Clauberg, Carl, dr. 46, 47
 Comte, Joseph Arthur 58
 Kuba 63
 Csehszlovákia 47, 63
 Chelmno (Kulmhof) 35
 Conti, Leonardo, dr. 27, 29, 84
 Cseh- és Morvaország 43
 Dachau 22, 35, 45, 51
 Darwin, Charles 58, 78
 Dánia 63
 Dilligen 66, 68, 69
 De Crinis, Maximilian 29, 61, 85
 Németország 7, 9, 11, 12, 13, 18, 21, 23, 24, 27, 28, 36, 45, 48, 50, 52, 53, 55, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 72, 75, 78, 79, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 94
 Duna 35
 Eberl, Imfried 33, 78, 86
 Svájc 51, 52, 53, 62, 72, 78, 79
 Edith B. 77
 Eglfing-Haar 18, 21, 22, 43, 44, 50, 54, 81, 86
 Eichberg 18, 50, 87
 Einmann, Kurt 44
 Elfriede, Erna 73
 Elmendorf 71
 Erdmann, Louise 76
 Erna D. 76
 Észtország 63
 Eyerich, Karl, dr. 69
 Faltlhauser, Valentin, dr. 18, 43, 87
 Fedrid, Fred 51
 Feld-Rosman, Rose 51
 Finnország 63
 Fischer, Eugen 60, 61
 Flossenburg 45, 51
 Forel, August 62
 Frick, Wilhelm 32, 33, 62, 82
 Friedlander, Henry 7, 33, 34, 37, 53, 54, 57, 64, 73, 75
 Gallagher, Hugh 7, 51, 83, 89, 90
 Gamstader, Karl 67
 Gertrude F. 77
 Grabowski, Walter 75
 Fisher, Ronit 46
 Franciaország 82
 Freiburg 59, 61
 Friedmann, Sylvia 47
 Gdansk 44
 Glassner, Leonard, dr. 24
 Grafeneck 18, 20, 21, 29, 32, 33, 39, 42, 74, 75
 Görögország 13
 Gross, Heinrich 49, 51
 Günther, Hans Friedrich Karl 61
 Günther, Herbert 7
 Grossmann, Wilhelm, dr. 18
 Gyrenbad 79
 Hadamar 18, 21, 23, 24, 32, 39, 40, 41, 44, 50, 71
 Haeckel, Ernst 58
 Hartheim 21, 32, 34, 35, 36, 45, 52, 55, 74
 Hallervorden, Julius, dr. 24, 61, 87
 Hamburg 18, 87
 Hasler, Alfred 78
 Haus, Friedrich 73
 Hefelmann, Hans 73, 74, 85

Heidebrede 68
 Hennecke, Günther, álnéve: dr. Fleck 39
 Heyde, Werner, dr., álnéve Fritz Sawade 29, 61, 84, 85, 86
 Fleck, dr. lásd Hennecke, Günther 39
 Heinze, Hans, dr. 18, 23, 24, 29, 61, 86
 Heydrich, Reinhard 44
 Himmler, Heinrich 33, 42, 44, 45, 72, 74
 Hitler, Adolf 7, 9, 11, 12, 15, 16, 17, 20, 25, 27, 28, 35, 37, 39, 42, 43, 46, 49, 53, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 66, 68, 70, 72, 73, 74, 75, 79, 84, 85, 87, 91
 Hirt, August, dr. 49
 Hoche, Alfred 27, 59, 60, 61
 Hoffman, W. 67
 Hogen, dr. 69
 Holzsuh, Hermann 74
 Ursberg 18
 Hohenlyschen 48
 Indiana állam USA 63
 Jekelius, Erwin, dr. 18, 75
 Jenne, Richard 55
 Katschenka, Anna 75
 Kehere Edwin, dr. 62
 Kijev 43, 74
 Kihn, Berthold 29, 61
 Koren, Yehuda 47, 48
 Lammers, Hans Heinrich 27
 Lange, Herbert 18, 44
 Lettország 63
 Lehmann, Gotthold 66
 Lehmann, Julius 59
 Lehner, Ludwig 21
 Lenz, Fritz 61, 87
 Lewis, Jerry 90
 Lichtenberg, Bernard 42
 Jena 29, 61
 Jost, Hans Ulrich 79
 Kalifornia állam USA 7, 63
 Kalmenhof 18, 24
 Kaufbeuren 18, 55, 81
 Kaufbeuren-Irse 43, 50
 Kaufmann, Adolf Gustav 33, 73, 74
 Kloos, Gerhard, dr. 18
 Knauer család 15
 Knauer-baba 16, 88
 Knigge, Friedrich, dr. 18
 Kogon, Eugen 45, 50
 Kohl, Walter, dr. 16
 Köln 49, 61, 83
 Königsburg 61
 Kurt Blome 83
 Laqueur, Walter 44, 46, 49
 Lengyelország 12, 16, 18, 44, 45, 49, 50, 55, 88
 Leu, Alfred, dr. 18
 Lifton, Robert Jay 16, 40, 47
 Limburg 41
 Linden, Herbert 28, 29
 Lorent, Friedrich 73
 McMahon, Ed 90
 Margarete T. 76
 Martha W. 76
 Mauthausen 45, 55
 Lipcse 15, 16, 18, 49, 59, 61, 86, 88

Loben 18
 Lüneburg 18
 Magyarország 7, 47, 63
 Izland 63
 Illing, Ernst, dr. 18, 75
 Heidelberg 29, 49, 53, 61, 62, 65, 67, 86
 Martha Elisabeth G. 77
 Mauz, Friedrich, dr. 61
 Meng, H. 89
 Mengele, Josef, dr. 47, 48
 Mennecke, Friedrich, dr. 18, 84, 87
 Szovjetunió 12, 43, 45, 50, 55, 82, 88
 Meseritz-Obrwalde 18, 43, 49, 75, 83
 Minszk 42
 Mittag, Arthur, dr. 18
 Mogilev 42
 Mootz, dr. 76
 Nebe, Arthur 42, 73, 78
 Nitsche, Paul, dr. 29, 48, 49, 61, 85
 Oels, Arnold 73
 Ovics, Perla 47, 48
 Panse, Friedrich, dr. 61
 Pfannmüller, Hermann, dr. 18, 21, 22, 24, 29, 43, 54, 82, 84, 86, 87
 Pflingsten, Georg 68
 Ploetz, Alfred 58, 59, 60
 Pohlisch, Kurt, dr. 61
 Proctor, Robert 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63
 Ravensbrück 45, 46, 48
 Morell, Theodor Gilbert dr. 17
 Müller-Bruckmüller, Robert, dr. 18
 München 18, 24, 61, 85, 87

Nagy-Britannia 82
 Neuengamme 45
 Niedermarsberg 18
 Nürnberg 16, 44, 46, 53, 54, 81, 82, 83, 84, 85, 86
 Nyiszli Miklós 62
 Obersalzberg 16
 Piaastro, Diane B. 91
 Pirna 20, 37
 Pomeránia 18, 43, 44, 49
 Reich, Otto 63
 Reiter, Hans 74
 Renno, Georg, dr. 18, 55
 Rockefeller, John D. 58
 Romanenko, Vladimir 45
 Ronigk, Oskar 67, 68
 Rudin, Ernst, dr. 57, 61, 62, 85, 87
 Oroszország, lásd: Szovjetunió (egykori) 44
 Sachsenhausen 45, 46
 Sachsenberg 18
 Sawade, lásd: Heyde, Werner, dr. 84
 Schäfer, Johannes 44
 Schleswig 66, 68
 Schleswig tartomány Németország 68, 84
 Schmidt, Hans 42
 Schmidt, Walter Eugen, dr. 18, 87
 Schmiedel, Fritz 73
 Schneider, Willy 73
 Schuppe, Wilhelm Gustav 42, 43
 Schultz, Walter, dr. 43
 Schütt, Hans-Heinz 75
 Siebert, Gerhard 73

Sigerist, Henry 90
 Singer, Edwin 67
 Singer, Peter 13
 Stangl, Franz 34, 74
 Stauder, Alfons 62
 Steinhof 18, 24
 Schneider, Carl 29, 49, 61, 86
 Schreck, Josef Artur, dr. 18
 Schumann, Horst 46
 Sobibor 35, 74
 Stadroda 18, 85
 Steinmeyer, Theo, dr. 18
 Stuttgart 18, 21, 35, 69, 74, 78
 Svédország 63
 Taylor, Telford 83
 Tiergartenstrasse 4 11, 30
 Tillmann, Friedrich 73, 74
 Treblinka 35, 74, 86
 Törökország 63
 Amerikai Egyesült Államok 7, 23, 28, 29, 30, 34, 36, 39, 41, 63, 82
 Uchtsprunge 18
 Vaud kanton Svájc 79

Villinger, Werner 23, 61, 87
 Von Braunmühl, Anton, dr. 82
 Von Hegener, Richard 73, 74
 Voneche, Jacques 72
 Vorberg, Reinhold 73, 74
 Wagner, Gerhard 16
 Wernicke, Hilde, dr. 18, 76
 Widmann, Albert 42, 73, 77, 78
 Wiczorek, Helene 75
 Woger, Jacob 74
 Wurm, Theophil 32
 Jugoszlávia 63
 Ziereis, Franz 55
 Zucker, Konrad, dr. 61
 Waldniel 18
 Weber, Mathilde, dr. 18
 Wentzel, Ernst, dr. 18
 Wesse, Hermann, dr. 18
 Wesse, Hildegard, dr. 18
 Wiesloch 18
 Winnenden 66, 69
 Wirth, Christian 21, 35, 36, 74
 Ziegler, Jean 52

T Á R G Y M U T A T Ó

14f13 program, lásd még Aktion 14f13
12, 45, 55, 78

a rabszolgamunka haszna 53

a Szovjetunióból importált munkaerő 50

afro-karibi származás 13

afro-németek, lásd még „rajnai fattyak” 57

agy 24, 33, 34, 35, 37, 49, 61

agygyűjtemény 24

agyhártagyulladás, lásd még meningitisz 31, 37

agyvérzés 38

Aktion 14f13, lásd még 14f13 program
12, 45, 55

Aktion T4, lásd még T4 program 11, 30

„alacsonyabb rendű” fajok 58

áldozatok 12, 18, 22, 30, 33, 35, 38, 41, 44, 46,
49, 51, 52, 55, 61, 65, 70, 77, 79, 82, 86, 88, 89

állami beavatkozás 58

államügyész 22

álnév 20, 9, 84

alsóbbrendű ember, lásd még Untermensch 91

alternatív közlekedés 91

Am Spiegelgrund állami kórház 18, 24, 75

amputálás 48

antiszemitizmus 57

antropológia 47, 60, 61

anyajegy 48

anyakönyvi hivatal 38

apácák 19

apátia 94

ápolóotthon 39, 53, 71, 78

ápoltak 31, 49, 53

arabok 57

arany 37, 52, 53, 59, 85

aranyfogak 51

aranyórák 51

„árja” 11, 58

„aszociális rab” 45

asztalostanuló 70

átfogó beszámoló a náci atrocitásokról 13

atrocitás 13, 42, 57, 65, 82, 84, 88, 91

Ausschussskinder *lásd* kitesztott gyerekek 11

az áldozatok maradványai 49

az áldozatok szállítása 22, 31, 44

az elhunyt ruhái 39

bábák 11, 17, 21

bankok 52, 53

bántalmazás 82, 94

bárányhimlő 61

Bécsi Fajvédő Társaság 63

becsületrend 59

Belügyi, Munkaügyi és Pénzügyi Minisztérium 53

béna ember 90

béna, bénaság 11

„beteg rabok” 45

Betegek Jótékonyági Szállítószervezete 34

biomedika 60

birkenau haláltábor 47

Birodalmi Biztonsági Hivatal 78

Birodalmi Biztonsági Tanács 38

Birodalmi Kancellária 21, 27

birodalmi márka 17, 23, 52, 60, 64

Birodalmi Tanács 17, 30, 54, 86

Birodalmi Védelmi Tanács 31, 32

bíróság 12, 20, 22, 24, 27, 43, 64, 70, 75, 82–89

bírósági tárgyalás 27

bizonyítékok 16, 54

biztonságos betét 53

„blöd” 45

bolond 32, 45

boncolás 35, 37, 87

bőrfejtő, lásd még neonáci 91

börtönbüntetés 44, 87

Braille-liftgomb 91

Braille-tájékoztató 89

Bundesrat 78, 79

bűnös 16, 46, 67, 77, 82–86, 90

büntudat 73, 76, 77

„bürokratikus gyilkosok” *lásd* még
Schreibtischtäter 74

cianid 85

cigányok, *lásd* még romák 36, 57

cipészet 69

csalás 55

csonka orrú 90

csonkítás 37

csontváz 22, 47, 82

csontvelő 48

Dachau-per 35

dadogós 24

decentralizált tömeggyilkosságok,
lásd „vad eutanázia” 12, 42

deformált 34

degradál 90

dehumanizál 9, 90, 94

„dezinfektál” 24

diagnózis 12, 16, 69, 88

„differenciált étkeztetés” 43

diftéria 61

dinamit 42, 77

diszkrimináció 9, 89, 91

dohánygyárak 50

Down-kór 17

égési sérülések 46

egészségügyi hatóság 18, 22, 63, 66, 67, 68,
70, 71

egyenruhák 51

egyetemi kutatóközpontok 24, 49

„éhezőház”, lásd még „kiéheztetőház”, „kiéheztetőpavilon” 11, 21, 43, 44, 87

Einmann-osztág, lásd még Einmann-csapat 44

Einmann-csapat 44

elektródák 48

elitkultúra 58

elkövetők 42, 73

ellenállás 16, 40, 46, 72

„ellenprogram” 46

elmebeteg bűnözők 31, 63

„elmebeteg” 12, 13, 16, 21, 30, 31, 32, 33, 38, 46, 52, 54, 59, 60, 61, 62, 63, 75, 76, 78, 79, 84, 87, 89

Elmeotthonok Birodalmi Munkáspártja 29

elrabolt javak 53

első világháború sebesültje 32

emberi élet 10, 32, 49

emberi jogok 10, 91

emberi szervek 37

embermegsemmisítő központ 29

embermészárszék 33

emlékezet 13, 93

emlékmű 88

ENSZ 93

epilepszia 11, 12, 27, 30, 31, 32, 48, 52, 64, 65, 67

építők 61

erkölcsi hanyatlás 32

erkölcsi kötelesség 90

erőszak 21, 31, 58, 60, 65, 66, 82

„értéktelen élet” 17, 27, 41, 43, 90

észak-germán faj 85

etikai előírások 60

eugenikus mozgalom 58

Európai Mentálhigiénés Liga 85

„eutanáziaközpont” 11, 12, 32, 39, 52, 53, 78

„eutanáziaprogram” 11, 16, 17, 27, 28, 29, 30, 42, 50, 53, 55, 58, 71, 72, 73, 74, 81–89

exhumálás 55

fagyás 12

faji „tisztaság” 11

faji egyenlőtlenség 58

Faji és Letelepédési Hivatal 85

faji ideológia 58

fajvédelem 57, 60, 62, 63, 66, 78, 85

fegyvergyárak 45

fellebbezés 64, 83

„felnőtteutanázia” 27, 61, 88

felszabadítás 39

felügyeleti jog 22

felügyelő 27, 33, 45, 69, 73, 74, 75

fenyegetés 22, 41

„fertőtlenítőosztág” 35

fertőző betegség 20, 29, 38, 71

filmfelvétel 35

fogyatékos szovjet állampolgárok 45

fogyatékos zsidó személyek 53, 54

fogyatékoskultúra 72

fogyatékostranszport 34, 49

formanyomtatvány 11, 31, 46

fosztogatás 51, 52

gazdasági haszon 17

gázkamra 29, 33, 34, 35, 37, 40, 45, 46, 47, 48, 50, 74, 83, 86

génállomány 59

genetikai bíróság 64, 84

genetikai deformitás 25

genetikai vakság 62

„genetikailag fogyatékos” 62

gerinc 48

gerincsérülés 24

gerincvelő 24

Gestapo 21, 41, 42, 53, 54, 70, 75, 84

görögök 90

Grenzpolizei 78

gyász 12, 20, 76, 94

„gyengeelméjűség” 12, 31, 60, 62, 65, 64

gyerekbénulás 79

gyerekek megsemmisítése, gyermekek megsemmisítése 11, 86

gyerekgyilkolási program, lásd még gyermekgyilkolási program 16, 20, 24, 27, 75, 88

gyermekgyilkolás, gyermekgyilkolás 15–27

gyermekgyilkolási osztály, gyermekgyilkolási osztály 18

gyilkos 12, 22, 35, 45, 54, 58, 74, 83, 88, 94

„gyilkos doboz” 40

gyilkos gáz 30, 42

gyilkosság 9, 10, 11, 12, 18, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 33, 34, 40, 42, 44, 45, 49, 55, 57, 74, 75, 77, 81, 82, 86, 88

„gyilkos szekér” 40

Gyógypedagógiai Képző Siketeket Tanítók részére, Berlin 65, 66

„gyűjtőközpontok” 54

háborús bűnös 16, 46, 82, 84

háborús sérültek 12, 43

haj 48

halálbüntetés 21

halálhír 20

halálos injekció 11, 16, 24, 39, 44, 50, 84

„halálozási jegyzőkönyv” 55

halláskárosodás 50

halláskárosult ember 51, 64

hallgatás 21, 24, 83

„halottasszoba” 35

halotti beszéd 40

halotti bizonyítvány 20, 37, 39, 71, 72

hamis halotti bizonyítvány 30, 86

hamvasztás 20, 35, 37, 38, 71

hangzó útkereszteződés-jelölők 91

Harmadik Birodalom 53, 68, 84, 85, 89

házasélet 70

hazudozás 53

hidrokefália 17

Hippokratész esküje 57

„Hitler-vágás” 70

hivatalos értesítések 20, 32

holokauszt 7, 9, 10, 13, 23, 28, 29, 30, 34, 36, 39, 41, 49, 88, 89, 91, 93, 94

holttestek 32, 33, 35, 37, 44

Homburg Intézet 65, 67

homoszexuálisok 57

horogkereszt 40, 85

hosszú tagú 90

Huntington-kór 11, 12

I. G. Farben üzem 51, 78

idegvégződés 48

„idióta” 15, 16, 17, 40, 49, 59, 60

igazságszolgáltatás 83, 85, 87, 88

igazságtalanság 32

Igazságügyi Minisztérium Büntető Törvénykönyvi Reformbizottsága 17

„indo-germán faj” 58

injekció 11, 12, 16, 21, 22, 24, 39, 44, 46, 47, 48, 50, 75, 81, 84

ipar 49, 51
 iparvállalatok 44
 italozás 40
 ítélet 83, 87
 ítélőképeség 76
 izomsorvadás 90
 Jacobi Kórház és Ápolóotthon 53
 járványveszély 31
 jogalkotó 76
 jogász 22, 61
 jogi szankció 29
 jogrend 33
 „jótékonyági modell” 90
 jutalom 23, 24, 59
 Kaiser Kávő Vállalat, lásd még Kaisers Kaffee Geschäft 44
 Kaisers Kaffee Geschäft 44
 Kaiser Wilhelm Antropológiai, Humángenetikai és Eugenikai Intézet, Berlin 33, 49, 60, 61, 85, 87
 Kaiser Wilhelm Társaság, lásd még Max Planck Intézet 85
 karizmatikus 94
 kárpótlás 12, 13, 88
 kastély 21, 29, 34, 35, 53
 kasztrálás 46, 66, 67
 Katolikus Jótékonyági Szervezet 53
 katonai bíróság 22, 82
 kefekészítés 69
 kegyelmi kérvény 83
 „kegyes halál” 11, 17
 kémiai anyagok 24
 kémikus 40
 kémkedés 45
 „kenyérpusztító” 9, 35, 52, 90
 kényszeréheztetés 44
 kényszermunka 49, 50, 51, 86, 87
 kényszersterilizálás 12, 16, 59, 62, 63, 65, 72, 79, 86, 88
 kerekesszék 91
 Kerületi Szakképző Iskola Siket Lányoknak, Dillingen 64
 „kezelés” 50
 kiéheztető diéta 44
 „kiéheztetőház” 87
 „kiéheztetőpavilon” 21, 43
 kieli egyetem 88
 Kijevi Bonctani Intézet 43
 kipufogógáz 42
 kisebbség 91
 kítaszított gyerekek 11
 kitoloncolás 79
 klinika 15, 16, 18, 24, 37, 47, 66, 67, 75, 86, 87, 88, 90
 kloroform 47
 kollaboráló intézmények 65
 kollaboránsok 73
 koncentrációs tábor 12, 13, 21, 28, 44, 45, 46, 50, 51, 52, 55, 64
 „kondoleálólevél” 20, 38
 konkordátum 62
 könyvesbolt 85
 konzervált agyak 49
 konzervatív nacionalista erők 59
 kórház 11, 12, 13, 18, 20, 24, 27, 28, 29, 31, 37, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 49, 53, 54, 55, 61, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 75, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 86
 kosárfonás 69

közalkalmazott 75, 76, 77
 közepesen szellemi fogyatékos 69
 közfelháborodás 42
 közgazdászok 60
 közkegyelem 87
 közösség 45, 60, 62, 93, 94
 Községi Betegszállító Szolgáltatás Kft. 29
 közveszélyes örültek 45
 krematórium 21, 29, 32, 33, 34, 35, 37, 40, 74
 „különleges megbízatás” 43, 44
 Lange-kommandó 44
 látássérült 89
 látogatás 31, 71
 Leander Intézet, Brandenburg 86
 lefényképezés 40
 legális 76
 lelkiismeret 41, 46, 77, 84
 lelkipásztor 42
 Lengyelországból importált munkaerő 50
 leszbikusok 57
 letartóztatás 85
 lipcsei gyerekklínika 88
 lopott pénz 53
 luminál 21
 lutheránus egyház 32
 magyarországi zsidó emberek bevagonírozása, 1944 május 47
 mániás depresszió 12, 65
 marginalizálás 9, 13, 91, 93
 marxista 60
 Max Planck Intézet, lásd még Kaiser Wilhelm Társaság 85, 87
 megsemmisítő terület, lásd még Totenlager 35
 megszakadott 90
 megváltoztatta a nevét 83
 méh 46, 47, 48
 méltóság 9, 91, 94
 menedék 78
 menedzser 73
 menekültek 78, 79, 87
 menekültügyi politika 78
 meningitisz, lásd még agyhártyagyulladás 37, 38
 „mentális retardáltság” 11
 mentálisan defektes 34
 mentálisan és testileg „defektes” gyermek 11
 „mentálisan hibás” 24
 mérég 22
 méreginjekció 81
 mérgek 24, 77
 mérnökök 61
 mikrocefália 17
 mobilkemence 33
 morfium 21
 müncheni temető 24
 munkavégzés 31, 32, 43, 49, 50
 münsteri pszichiátriai kórház 71
 műtét 46, 64, 66, 67, 69, 70
 műtėti hegek 70
 művétagok 48
 náci büntett 89
 náci hivatalnokok 11, 18, 20
 náci párt 24, 27, 59, 67, 68, 69, 74, 78, 84, 85, 86, 87
 nacionalista 59, 91
 nem árja betegek 31

nem német állampolgárok 31
 német hadigépezet 50, 52
 Német Legfelsőbb Pénzügyi Bíróság 53
 Német Zsidók Birodalmi Tanácsa 53, 54
 nemi erőszak 82
 nemi gyönyör 70
 nemi szervek 12, 46
 Nemzetiszocialista Orvosi Liga 61
 Nemzetiszocialista Tanárok Konföderációja 66
 neonáci, lásd még bőrféjű 91
 népességgazdasági „szakértői bizottság” 62
 neurológiai betegségek 24, 31
 nővérek, lásd még ápolónők 18, 21, 40, 75, 76, 77
 Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék 81, 84
 nürnbergi orvosper 16, 46, 82, 83
 nyilvános ellenállás 16
 „nyomorékok” 46, 47
 nyomozás 20, 22
 Nyugat-Németország, nyugat-németországi 12, 43, 88, 89
 nyúlászú 24
 ókor 90
 öngyilkosság 9, 51, 85
 önkéntesek 29
 öreg 40
 öreg otthona 33, 41, 75
 öregkori pszichózis 43
 orgazmus 70
 „orvosi kísérletek” 12, 28, 46, 51
 orvosi szaklapok 60
 orvosok 10, 11, 12, 15, 16, 17, 19–24, 27, 28, 29, 35, 37, 39, 40, 43, 45, 49, 50, 57–73, 75, 76, 81, 83, 90

„orvosszakértő” bizottság 11
 orvostanhallgató 87
 orvostörténész 90
 örökletes betegségekkel születő utódok születését megakadályozó törvény 1933 46, 62
 örökletes siketség 12, 65, 67, 68
 örökletes vakság 12, 65
 paralízis 17
 paratranzit 91
 patológusok 54, 55
 Pauline Otthon, Winnenden 66, 69
 „pestisveszély” 29
 „pihenőotthonok” 45
 pletykák 22, 43
 polgári törvénykönyv 79
 polka együttes 40
 pomerániai elmeorvóintézetek 44
 Porosz Egészségügyi Tanács 63
 poznan körzet 45
 praktizálás 83
 praxis 88
 professzorok 58
 Protestáns Hazai Misszió 53
 Protestáns Hazai Misszió Központi Bizottsága 42
 pszichiátriai kezelt emberek 28
 pszichiátriai osztály 23, 48, 86
 púpos 90
 püspökség 42
 rabolt gyémánt 53
 rabszolgamunka 50, 51, 53
 radioaktív sugárzás 46
 „rajnai fattyak”, lásd még afro-németek 57

rák 60
 rasszizmus 57, 58
 rendőrség 20, 33, 38, 44, 66, 91
 „rengeteg csodálatos idióta” 49
 ritka neurológiai rendellenesség 49
 rómaiak 90
 romák, lásd még cigányok 57
 Romanenko-eset 45
 romaszervezet 89
 Rudolf Virchow kórház, Berlin 66
 sajtógyártás 85
 sánta 90
 Schleswig Intézet 66
 Schreiebtisch, táter, lásd még „bürokratikus gyilkosok” 74
 Siemens 51
 Siketek Izraelita Intézete, Berlin 88
 siketeket tanítók németországi szakszervezete 88
 Siketintézet, Heidelberg 65
 siketkultúra 72
 siketnéma, lásd még Taubstummen 43, 45
 sintik 57
 skizofrén, skizofrénia 11, 12, 31, 61, 62, 64, 65
 sörögművés 90
 SS-katonák 20
 stadtrodai elmeorvóintézet 85
 statisztikai adatok 53, 55
 stressz 76
 sugárkísérletek 46
 Súlyosan Örökletes Betegségek Tudományos Nyilvántartásának Birodalmi Tanácsa 17
 svájci bankok 53
 svájci kanton 62, 72

svájci kormány 72, 78, 79
 szabadpiaci liberalizmus 58
 szabászat 69
 számítógép 89
 számtani feladatok 52
 szánalom 9, 90
 szanatórium 79, 86
 „szappan lett belőlük” 43
 szelekció 50, 58
 Szellemileg Fogyatékos Gyerekek Ursbergi Otthona 18
 szélsőjobb 91
 szembesítés 25
 személyzet kiválasztása 75
 szemfájás 90
 szenilitás 31
 szifilis 31, 69
 szívfájdalom 70
 szociáldarwinisták 88
 szövegtelefon 89
 szövetségesek 12, 57, 81, 82, 84, 85, 88
 szovjet csapatok 54
 szovjetunióbeli hadifoglyok 45, 57
 szülők beleegyezése 20, 22
 szuverenitás 59
 T4 program, lásd még Aktion T4 11, 21, 27, 35, 44, 45, 48, 50, 54, 73, 74, 75, 77, 78, 84
 tabletta 21
 táborparancsnok 35, 45, 74, 86
 tagadás 24, 55, 83
 talmudi iskolák 90
 tanúvallomások 16
 tárgyalás 27, 82, 83, 84, 85, 87, 88

tartósító anyag 34
 „terápiás inhaláló” 11
 terápiásan nem kezelhető bénulás 31
 „természetes kiválasztódással megvalósuló evolúció” 58
 testi „elkorcsosulás” 17
 „testi alsóbbrendűség” 40
 testi deformitás 11, 12, 27
 tetovált tábori sorsszám 48
 „tisztítóbrigád” 37
 titkos rendelet 1939 október 27
 titkos SS-parancs 1942. március 45
 titoktartás 21, 76
 tízparancsolat 76, 90
 „torzszülött” 20, 21
 Totenlager, lásd még megsemmisítőterület 35
 tömegmészárlás 24
 törött kezű 90
 törött lábú 90
 törpék 47, 49
 történelem 60, 75, 79, 94
 „történelmi anyag” 87
 történészek 7, 16, 49, 57, 88
 törvénytelenység 32
 tőke 17, 60
 transzport 31, 32, 86
 transzportlista 31
 tüdőgyulladás 20, 21, 37
 „tudományos kísérletek”, lásd még „orvosi kísérletek” 11, 24, 35, 37
 tudományos rasszizmus 58
 tudósok 10, 58, 60, 61, 74, 93
 túlélők 58, 72, 88

ügykezelési fedőszervezetek 29
 újszülöttek 17, 24, 59, 62, 63, 66, 68, 85, 90
 ünnepelés, ünnepség 40
 Untermensch, lásd még alsóbbrendű ember 91
 urnák 11, 37
 útleve 78
 utolsó áldozat 55
 „vad eutanázia” lásd még decentralizált tömeggyilkosságok 12, 42, 43
 vádbeszéd 83
 vagina 70
 vallási vezetők 42
 „válogatás az utcáról” 24
 varrás 50
 varrónő 71
 vastaps 40
 végtagok 48
 vegyészek 21, 77
 vér 24, 45, 48
 viszketeges 90
 vízumkötelezettség 79
 Volk und Rasse folyóirat 59
 völkische állam 60
 Yad Vasem, Izrael 49, 88
 zajártalom 51
 zsidó hitközségek 53
 zsidók 28, 36, 44, 45, 53, 54, 90
 zsidószervezet 53, 89
 zsidótranszport-lista 54

A TÁBLÁZATOK LISTÁJA

1. Gyermekgyilkolási osztályok	18
2. A náci bűnökben részt vevő németországi orvosok és tudósok: az értelmi szerzők	61
3. A náci bűnökben részt vevő németországi orvosok és tudósok: az orvosszakértők	61
4. Sterilizálásért folyamodók és az ezzel kapcsolatos döntések Németországban 1934–1936	63
5. Sterilizáló műtétek Németországban	64
6. Sterilizáló műtétek miatt bekövetkezett halál Németországban	64
7. A sterilizálás betegségei szerint, 1934	65

A KÉPEK JEGYZÉKE

Fogyatékos fiú ül egy széken Auschwitzon kívül	19
Hadamar, a gyerekek temetője	23
Viktor Brack	28
Philipp Bouhler	28
A Tiergartenstrasse 4. szám alatti villa	30
A hartheimi kastély	34
Christian Wirth	36
Kórterem a Hadamarban	39
A hadamari intézet	41
Fal mellé halmozott művégtagok Auschwitzban	48
Karl Brandt	83

X 214056

AZ ELFELEJTETT BŰNÖK JELENTŐS ÉS NAGYON IDŐSZERŰ HOZZÁJÁRULÁS AHHOZ A VITÁHOZ, HOGYAN JUTHATNAK EL A TÖRTÉNETESEN FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK AZ EMBERI JOGOK ÉS AZ ALAPVETŐ SZABADSÁGJOGOK GYAKORLÁSÁIG. ÉS MINDENK FÖLÖTT EZ A KÖNYV MEGGYŐZŐ BIZONYÍTÉKKAL SZOLGÁL ARRRA, HOGY A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK EMBERI JOGAIT HATÉKONYABBAN KELL SZORGALMAZNI, VÉDENI ÉS FELÜGYELNI.

BENGT LINDQVIST

1994 ÉS 2002 KÖZÖTT AZ EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETÉNEK
FOGYATÉKOSSÁGÜGYI KÜLÖNLEGES MEGBÍZOTTJA, SPECIÁLIS JELENTÉSTEVŐJE

SUZANNE E. EVANS

ELFELEJTETT BŰNÖK

ELTE BÁRCZI GUSZTÁV GYÓGYPEDAGÓGIAI KAR • ELTE EÖTVÖS KIADÓ